

სპარსულ-ქართული ცდანი I.

Etudes persanes-géorgiennes I.

შინაარსი — Sommaire

გ. მარრი. ულულ-ბეგის ზიჯის ვანცანგისეული თარგმანი სპარ- სულ-ქართული ლექსიკონით	3	G. Marr. Le خج d'Oloug-Beg, traduc- tion de Vakhtang avec glossaire persan-géorgien .
კ. დონდუა. ჰიდაიათ ილ-ნუჯუმი და საიმისო სპარსულ-ქართული ლექსიკონი	54	K. Dondoua. هدايت التجوج et le glos- saire persan-géorgien de Vakh- tang . . .

საქართველოს ს. ს. რ. სსს. გან. კომისარიატის გამოცემა.

Publication du Commissariat de l'Instruction Publique de la République
Géorgienne de l'Union Soviétique.

ლენინგრადი. LENINGRAD.

1926.

უღუღ-ბეგის ზიჯის ვასტანგისეული თარგმანი
სწარსულ-ქართული ლექსიკონით.

აღწერა ვასტანგის ხელნაწერისა.

(სააზიო მუხეუმის ხელნაწერი: Ms. Georg. № 189, 33 × 22.
5 cm., 264 f. 21 l).

წიგნული მოკლე ლექსიკონი ff. 26 — 27

მეორე მოკლე ლექს. ff. 127 — 128^v

მესამე მოკლე ლექს. ff. 226 — 226^v

მეოთხე მოკლე ლექს. f. 238^v

ლექსიკონი A ff. 28 — 32

ლექს. B ff. 128^v — 133

ლექს. C ff. 227. — 228

ლექს. D f. 238^v

ერთა შორის კულტურულ და სხელოვნებო დამოკიდებულებათა
გამოწველილვას დიდი მომავალი აქვს. ჩვენს წინ გაშლილია მეტის
მეტათი მდიდარი და ძლიან ცოტა შემუშავებული დარგი. ამ ვასტანგ-
ონის სალიტერატურო თუ სხვა ნაწარმოებნი წარმოადგენენ ისეთ
ქსოვილს ან შეერთებას შემადგენ დასაბამთა, რომლის ელკულმხრივი
შესწავლა და ანალიზი რთულ საშვალეებს მოათხოვს თანამედროვე
მეცნიერებისაგან. ერთი ამისთანა ნაწარმოებთაგანია უღუღ-ბეგის
წიგნის ვასტანგისეული ქართული თარგმანი.

ამ გამოცემაში შეტანილი სიმუშეები თარგმანის ენის თვისებებს
საკმაოთ ცხადთ წარმოადგენენ. ჩვენი აზრით ეს ენა უნდა ეკუთხა-

დეს ვანსეგვლაჲთმრატხველადან და მას მოსწავლურე დარგში განსწავლულ სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე შწიგნობართა წრეს.

სწარსულ ტექსტის ხელნაწერება ძნელი სწავლადი არაა, — დიზოგება კიდევაც იმისი გამოცემა რამდენიმე ხელნაწერის მიხედვით¹⁾ და აგრეთვე ფრანგული თარგმანით²⁾.

არაფე ეს შრომა თუმცა უკვე მოძველებულია, მაინც ჩვენსა ეს მოძიებისათვის სასარგებლო აღმოჩნდა, რადგანაც ამ დროიდან აქამოდის უფლებების ასტრონომიული შრომის შესახებ არავითარ სპეციალურ გამოკვლევას არ დაბეჭდილა³⁾.

უფლებების პიროვნებისა და მისი დროისთვის არსებობს მხოლოდ ვ. ვ. სანთელდის ერთი დიდი უკვე ცნობილი მონოგრაფია⁴⁾.

ამ წიგნის დამატებაში შეტანილია ერთი სწარსული წერილი 'ლოკიერთ სასტრონომიო იარაღისთვის.

საუკეთესო სახელმძღვანელო არაბული ასტრონომიისა (ე. არაბეთთან დაკავშირებულ მუსულმანურ ერთა ასტრონომიისა) უცალოთ უნდა მივიჩნიოთ ალ-ბათანის შრომა, საჯინოს მიერ გამოცემული⁵⁾. სპეციალური სახელების ახსნის დროს ჩვენ სწორად ვსარგებლობდით შემდეგ არ ლექსიკონს:

1) Sédillot.— Prolégomènes des tables astronomiques d'Oloug-beg, publiées avec notes et variantes et précédées d'une introduction. Paris 1847. ჩვენს წერილში მოკლედ = Oloug-beg.

2) Sédillot — Prolégomènes des tables astronomiques d'Oloug-beg, traduction et commentaire. Paris 1853. ჩვენთან = Oloug-beg, trad.

3) ჰანოვერის წიგნთაგამომცემლობის «Orient - Buchhandlung» - ის განცხადების მიხედვით (ამ განცხადებაზე ურადლება მიმაცხევინა აკად. И. П. Крачковский-მ. რისთვისაც მას დიდ მადლობას ვუძღვნი), მოკლე ხანში დაიბეჭდება C. Schoy-ის Die trigonometrischen Lehren des ostarabischen Astronomen al-Biruni, სადაც მოთავსებული იქნება აგრეთვე უფლებების მიერ შედგენილ სინუსისა და კოსინუსის ცხრილებიც.

4) Бартольд, В. В. — Улугбек и его время. — Зап. Росс. Ак. Наук. — Ист. Фил. Отд. Т. XIII. № 5. Петроград, 1918.

5) Nallino, C. A. — Al-Battāni sive Albatēni opus astronomicum. Ad fidem codicis escurialensis arabice editum latine versum, adnotationibus instructum. Pars I. Versio capitum cum animadversionibus. Pars II. Versio tabularum omnium cum animadversionibus, Glossario, Indicibus. Pars III. Textum Arabicum continens Mediolani Insubrum 1899 — 1907. (Publicazioni del Reale Osservatorio di Brera in Milano N. XI. Parte I, II, III).

1) Sédillot, L. A. — Supplément au traité des instruments astronomiques des Arabes. Paris 1842. ჩვენთან = Sédillot, Suppl., Index.

2) Liber Mafâtilh al-Olûm explicans vocabula technica scientiarum tam arabum quam peregrinorum auctore Abû Abdallah Mohammed ibn Ahmed ibn Jûsof al-Kâtib al-Khowarezmi, ed.. indices adjecit G. Van Vloten. Lugduni-Batavorum 1895. ჩვენთან = MO.

თავის თარგმანში ვახტანგს ჩაუმატებია ოთხი მოკლე ლექსიკონი და ოთხი უფრო სრული. ეს ოთხი პირველი, სადაც თითქმის შუდაშინაარსულ სიტყვას ერთი განკუთრებული ქართული სიტყვა შეესაბამება, უმეტესათ სწავლად სხმად მნიშვნელობას. შეიძლება, ხოლო ოთხ დანარჩენ ლექსიკონში ნახევრებია ასტრონომიული და ასტროლოგიური სხელწოდება.

ჩვენს გამოცემაში მოყვანილია ამ მოკლე ლექსიკონების სრული მასალა. ხოლო რაც შეეხება დიდ ლექსიკონებს — მარტო პირველი და მეოთხე მათ შორის.

აქვე აღნიშნავ ამ უმნიშვნელო, მაგრამ საჭირო ცვლილებებს, რომელიც ჩვენ შევიტანეთ ხელნაწერის ტექსტში:

1) ლექსიკონებში ასხილ სიტყვების პირველი ასო სინგურითაა გამოყვანილი. როგორც ამ სიტყვებს, აგრეთვე რთულ ტერმინებს (მაგ.: მანთუყათ ელბურუჟ, ან დაარა მანა ბა აეთაბი არბა) ჩვენ ვებეჭდავთ განსხვავებული შრიფტით.

2) ხელნაწერში ყოველი სიტყვის შემდეგ ორი წერტილია და წინადადების ბოლოს — სამი წერტილი. ჩვენ არ დაგვიცავს ეს მართლწერა.

3) ცხადი ციომილება განწარებულია უთქმელად. ხოლო საჭირო ადგილების შესწორება (მაგალითად, რომესაც არაა ცხადი — შეცდომას, თუ ენის განთავსებულება) ეველგან აღნიშნულია. გაუკებარ ადგილებს მიწერილი აქვს «(sic)».

წერილის შინაარსის რიგი შემდეგია:

ა) დასაწყისი ქართული თარგმანის და შესაფერი ნაკვეთი სპარსული ტექსტის. ქართულ ვერსიაში ეს ერთადერთი ადგილია. სადაც სპარსული ტექსტი შემოკლებითაა თარგმანში გადმოცემული. სპარ-

სული ტექსტი მოყვანილია სააზიო მუზეუმის ხელნაწერის № 639^ბ მიხედვით.

ბ) მეორე ბაზი (= კარი) სინუსის ხაზისათვის და მისი სწარსული შესაფერობა იმავე ხელნაწერის მიხედვით.

გ) მესამე ბაზი. «შესატეობის» ან ცნობიანის და მდილის ახსნა. ქართული და შესატეობი სპარსული ტექსტი. უკანასკნელი — სედიოლის გამოცემის მიხედვით.

დ) სავი ნაკვეთი: პირველი, მეორე და მესამე თავის დასაწყისის ქართულათ და სპარსულათ, შემოადნიშნული ხელნაწერის მიხედვით, ჭიჭრის, რომის და სპარსეთის ქორონიკონისათვის.

ე) ორი ნაკვეთი ვახტანგის სხვა თარგმანიდან. ეს არის ერთი სპარსული კოსმოგრაფიული ნაწარმოები, რომელიც თარგმნილა ჩვენს ხელნაწერის დასრულებას შემდეგ იმავე მირზა აბდურჩისას «შეწევნით» და დაბეჭდილია ტფილისში 1721 წელს.

ვ) ვახტანგის წინასიტყვაობა.

ზ) მოკლე ლექსიკონების მასალა.

წ) პირველი სრული ლექსიკონის [= A] მასალა.

თ) მეორე [= D] ლექსიკონის მასალა.

ი) ინდექსი.

ა) ქართული თარგმანის დასაწყისი.

ასე იტყუის უღუღბეგ შატრუხანს შვილი, რომელი არის შვილი შვილი თეიმურისი, რომ მე ნიადეგ ჩემი დღენი სწავლას¹⁾ და მტოდინარობაზედ დავაღამე და რომ ბოლოს მე ღონ მომცა შეძლება და ვარსკულაფნი გაყვავ და ვიანგარიშე ჩემსავე ოსტატთა თანა, რომელსა ეწოდა სახელად ერთსა ვაზიხად რომი, მეორესა მოლა ჯიმშიდ. პირველად რომ მიხდოდა დამეწყეო ამ წიგნის გამოღება, მოლა ჯიმშიდ მიიწყავა და ჯერ ეს წიგნი არ დაწერილიყო²⁾, ჩემი ოსტატი ვაზიხად რომიც მიიწყავა. მასუგან მოლა ალი იყო მატყადა ბაზიერის შვილი, მე და იმან ეს წიგნი დავასრულეთ და

1) გასწორებულია. ტექსტი იდენტურია.

2) წაშლილია რომ.

გავათავეთ. ეს წიგნი ოთხი კარი¹⁾ არის. სხვეწარი ჩვენი ეს არის, რომ რომელმაც ამ წიგნში მრუდი და სწუნარი ნახოს, შეკვინდოს. და თვით გაასწოროს. პირველი კარი¹⁾ ქორანბეგების²⁾ ცოდნისათვის არის. ერთი ამბავი³⁾ არის და შეიდი თავი.⁴⁾ პირველი⁵⁾ ამბ[ა]ვი⁶⁾ არის წლისა და მთავარის ქორანბეგების⁷⁾ თარგმნის ცოდნას. ცის ვარსკულავთ ჩინელთა უაველთავე უფროსი მზე⁸⁾ და მთავარე უთქვამს⁹⁾. ერთს წელიწადს ამას ეტყვიან. რომ მზე ცაში ერთის წინწკლიდამ¹⁰⁾ ცამოვიდეს, ცის ერთი მოვლა გაათავოს და ისევ იმ წინწკალსკად¹¹⁾ მოვიდეს, ვითამ¹²⁾ ვერძის პირველიდამ. ამას მზის¹³⁾ წელიწადს ეტყვიან და ერთი მთავარის ცის მოვლაც არის, რომ იმასაც ერთს წელიწადს ეტყვიან, ვითამ¹⁴⁾ მზე და მთავარე რომ ერთს ადგილს შეიყრებინ ესენი ამგვარად.

[F.2] و باعانت و امداد حضرت آستادی [sic] و سندی علامه العالم
 نا حسب را بات الفضل و الحكم سالک مسالك التحقیق نا هیچ مناهج التدریق
 مولا صلاح الملة و الدين موسى المشتهر بقاضی زاده رومی علیه الرحمه و
 الغفران و حضرت مولانا الاعظم افتخار الحکما فی العالم مکمل علوم الا و ابل
 کاشف مفضلات المسابیل مولانا غیاث المله و الدین جمشید برّد الله مضجعه
 که ضمیر منیر هر یک شمع اجمن دانشوری بل جام جهان نهای فصل
 کستری بود اتفاق شروع افتاد و در مبادی حال حضرت

1) წაშლილია შიუადლა.
 2) წაშლ. თარიღების.
 3) წაშლ. შუუადღიშა.
 4) წაშლ. ბაზი.
 5) წაშლ. შავრამ.
 6) წაშლ. შუუადღიშა.
 7) წაშლ. თარიღის.
 8) წაშლ. არის.
 9) ჩამატებულია სხვა ხელით.
 10) წაშლ. ნოდლიდამ.
 11) წაშლ. ნოდლზედ.
 12) წაშლ. მასადლა.
 13) წაშლ. შამსის.
 14) წაშლ. მასადლა.

مولاناى مغفور مبرور فيات الدين جمشيد طاب راه نداى آجيبوا
 داعى الله را بسع اجابت تلقى نموده از دار الغرور جهان بدار الحرور
 جنان رجب نمود و در اثناء حال پيش ازآنكه اين مهم ساخته و پرداخته
 آيد حضرت آستادى شكر الله مساعيه بجوار رحمت بروردكار پيوست
 پس باتفاق فرزند ارچند على بن عمر قو شجى ابن مهم خطير عسير
 با تمام رسانيده آمد [F.2v]

ბ) მეორე ბაბი.

მეორე ბაბი ჯეიბისა და საჭმის ცოდნაში არის. ჯეიბს ერთს ამუღს¹⁾ უძახიან, რომ ყოუსის ერთს მხარეს, ერთს ყოთრსკედ იდგეს, რომ ის ყოთრი ყოუსის იქით გვერდში გაყრილ იყოს. მაშ უნდა დოუ-რის სრულისა და ნახევრისა ჯეიბი არა ჭქონდეს და უნდა, რომ ოთხის ყოუსისა ერთი ჯეიბი ჭქონდეს, ორი დოფრის ნახევრისაგან ნაკლები იყოს და ორი დოფრის ნახევრისაგან მეტი, და ჩუენ ამ კასთითი ერთის რუბის ჯეიბი კასვალში დავსწერეთ, და რადგან ერთის ყოუსის ჯეიბის მუთახაი ყუთრის ნახევრის მურახბასაგან მოაკლო, ძირს დარჩომილის კასნი იმ ყოუსის სრულის ჯეიბი არის რუბისაგან, და ის ამუღი რომ ყოუსის შუვათგან ვათარის შუვა მოვა, იმ ყოუსის ნახევ [f. 17] რის საჭმია, და რომელიც ყოუსი რუბისაგან ნაკლები იყოს, იმის სრულის ჯეიბი ყუთრის ნახევრისაგან დააკლებენ. ძირს დარჩომილი იმ ყოუსის საჭმი იქნება. თუ რუბისაგან მეტი იყოს, მეტის ჯეიბი ყუთრის ნახევარზე დაუმატებენ. რამდენიც რომ იყოს, ის ყოუსის საჭმია. თუ საჭმი მალუმი იყოს და უნდადესთ იმის ყოუსი გამოაჩინოს, იმისა და ყუთრის ნახევარს შუვა რადენიც თაფუთი იყოს, აიღებენ და ჯეიბის კასვალში²⁾ ნახვენ. მაშ იმ ყოუსს რუბისაგან მოაკლებენ, თუ ყუთრის ნახევარი ნამეტანი იყოს, და დაუმატებენ. თუ საჭმი მეტი იყოს, ის რომ ძირს დარჩება ან ბაჭამი³⁾ შეიქნების, ის

1) ჩამატებულია ვითამ ბოში.

2) ხელნაწ. უადვალში

3) სპარსული بچه و. ი. შეერთებულად, არც ჩვენი ხელნაწერის სპარსულ კუქსციში, არც სელიაოს გამოცემაში არ იპოვება.

საჭმის ელუსი არის. და რადგან ნუკუმის ელმის ამაღლებსა საჭმის
 მაგლონად დასაჭირი არ არის და ჯეების ჯახვარისგან ელუსის საჭმის
 და საჭმის ელუსი ორივე შეიტყობის, ასრე რომ გვეთქუემს, საჭმის ჯახ-
 ვვალი არ მოვიყუანეთ და ჯეები ერთი დადილა და ერთი დადილა შირ-
 დაშირ დავსწერეთ. თუ სანია და სალისაში უნდოდესო მუშახსნი 1)
 ქანს, თადილი მბბეინი სათრში მუშახსნი ქანს და ერთის დასაჯის ჯეები.
 დღეს აქამდის არვის ბოჩანის წესით ისთიხრაჯი არ უქნიათ, და ეუელს,
 აქიმთ და დასტურებ(ი)თ 2) უთქუამთ, რომ იმის ისთიხრაჯის ჯახათი ხუენ
 არ ვიცით, და ხუენ დთის შეწევნით ბოჩანის წესსკად დავენდეთ და
 იმის გულისათჯს ხუენ ცალკე ერთი წიგნი გამოვიღვეით და იმ ბო-
 რჯანით ეს ჯახვლები დავსწერეთ:

باب دوم در معرفت جیب و سهم جیب عمودی باشد که از يك
 طرف³ قوس بر قطری افتد که بدیگر طرف آن⁴ قوس گذشته باشد
 پس لازم آید که نصف دور و تمام دور را جیب نباشد و نیز لازم آید که هر
 چهار⁵ قوس را يك جیب باشد دو کم از نصف دور که تمام یکدیگر باشد
 تا نصف دور و دوزیاده از نصف که هر يك تمام یکی از آن دو قوس کم از
 نصف باشد تا دور و ازین جهت در جدول جیب بر اجزاء ربع دور اقتصار
 ایند⁶ و چون⁷ مربع جیب قوسی از مربع نصف قطر نقصان کنند پذیر⁸
 باقی جیب تمام آن⁴ قوس باشد از ربع و عمودی که از منتصف قوس بر
 منتصف وتر آید⁹ سهم نصف آن قوس باشد¹⁰ و هر قوس که کمتر از ربع
 باشد جیب تمام او را از نصف قطر نقصان کنند باقی سهم آن قوس
 باشد و اگر زیاده از ربع باشد جیب فضل او را بر ربع بر نصف قطر افزایند

1) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

2) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

3) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

4) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

5) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

6) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

7) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

8) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

9) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

10) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

11) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

12) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

13) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

14) სპარს. ელუსი ნი სიყუევი არ არის. მუშახსნი = معمولاً مشخص

حاصل سهم آن¹) قوس باشد و اگر سهم معلوم باشد و خواهند که قوس آن¹) معلوم کنند تفاضل میان او و نصف قطر بگیرند و در جدول جیب مقوس کنند پس²) آن²) قوس را از ربع بکاهند اگر فضل نصف قطر را باشد و بیفزایند اگر فضل سهم را باشد آنچه³) ماند یا بر آمد قوس آن سهم باشد و چون⁴) در اعمال نجومی احتیاج بسهم اندکس و از جدول جیب سهم قوس و قوس سهم هر دو معلوم می توان کرد چنانچه⁵) مذکور شد جدول سهم نیاروردم و جیب را بازاء یکیک دقیقه قوس در جدول وضع کردیم و اگر بازاء ثوابی و ثواب بالغا ما بلغ خواهند از جدول تعدیل⁶) ما بین السطرين بر گیرند⁷) و جیب يك درجه که بناء عمل جدول جیب و ظل بر انست الی یومنا هذا بیکس بطریقی برهانی استخراج نکرده و همه حکما تصریح⁸) کرده اند بانك⁹) طریقی عملی¹⁰) استخراج آن¹¹) نیافته اند و خيلت¹²) کرده اند بتقریب بدست آورده اند و ما بعناية الله و منه بطریقی برهانی مهم¹³) شدیم و در بیان آن علی حده کتابی پرداختیم و بان جیب برهانی جداول عمل کردیم

გ) შენაშე პაპი შეეიანის [და] ზილის შეცუობა და გამოარჩევა.

ზილის მიეიასნი ერთი ამუდი არის, რომ უფულის პირსეკედ¹⁴) იდგეს, ან ერთს სხვას სცაათსეკედ. რომ ის სცაათი მკვარი იყოს. უფულის სცაათსე და ართიიფა დაარის სცაათსეკედ ვასსეკულაფის მხარეს, ვითამ მიეიასნი უფულის მუეასში იყოს და ართიიფა დაარსას სცაათში იყოს. და იმ სცაათში რომ ის მიეიასნი იყოს, ერთს მხარეს იყოს, რომ ვასსეკულაფი ამ სცაათიდა ამ მხარეს იყოს. ზილი ერთი წრე არ [|| F. 18] ის სწორია. ერთს სცაათში რომ მიეიასნი იქ იყოს, მიეიას-

1) სეონაწ. ان
 2) სეონაწ. بس
 3) სეონაწ. آنچه
 4) სეონაწ. چون
 5) სეონაწ. چنانچه
 6) სეონაწ. بتدليل
 7) სეონაწ. يركبرند
 8) სეონაწ. تخرج
 9) სეონაწ. بانك
 10) სეონაწ. على علمي
 11) სეონაწ. ان
 12) სეონაწ. خيلت
 13) სეონაწ. مهم
 14) შეეით მინაწერია სართე.

სის ძირისა და ხათია შოკის შუგა რომ მიყიასის თავს გადაფლის, თუ
 ის მიყიასია უფულის მოაზში იყოს, იმას წილი ჰირველია და წილი
 მსკეს ეძახიან, და თუ უფულზე იდგეს, იმას წილი სანი და წილი მუ-
 თავის ეძახიან. და ხათია¹⁾ რომ მიყიასის თავიდან და წილის შუგა
 იყოს, იმას ყუთრი წილს ეძახიან²⁾. ჰირველ რომ მზე უფულიდან
 გამოვა, წილი ავალი არ აქვს და მასუგან გამოჩნდების. წაღენიც
 მზე ამალდებს, ისიც გავრქელდებს. სინამ მზე თავის საქარეს
 მისწვდეს, მაშინ ბოლო ღარ ქენების და წილი სანი ამის აქრია. და
 წილი მიყიასის დაყოფილობითი იანგარიშებენ და მიყიასს სპოცად
 გაყოფენ და იმას (?) წილი სოთინის ეძახიან. და წილი სანისმიყიასი (?)
 ხან ათარმეტად გაყოფენ, და იმას ესახეს ეძახიან, და ხან შვიდათ
 გაყოფენ, იმას ღდაშს ეძახიან.

باب سیوم در معرفت ظل³⁾ مقياس ظل عمودی باشد قائم بر سطح
 افق یا بر سطح که قائم باشد بر هر يك از سطح افق و سطح دایره
 ارتفاع نیز از جانب نیز یعنی مقياس موازی افق باشد و در سطح
 دایره ارتفاع بود و از سطح که برو قائم شده در جانی باشد که
 نیز از ان سطح در آن جانب بود و ظل خطی باشد مستقیم در سطح
 که مقياس برو قائم باشد میان فاعده مقياس و طرف خطی⁴⁾ شعاعی
 که بر مقياس گذرد اگر مقياس موازی افق باشد آنرا ظل اول و ظل
 معکوس خوانند و اگر قائم بر افق باشد آنرا ظل دوم و ظل مستوی
 خوانند و اول که نیز از افق طلوع کند ظل اول منعدم باشد و بعد از
 آن حادث شود و بتزايد ارتفاع می افزایند تا اگر بسمت راس رسد
 ظل اول نا متناهی شود و ظل دوم بر عکس آن باشد یعنی چون نیز
 بسمت راس رسد منعدم شود و تقدیر ظل اجزاء مقياس کنند و مقياس را
 بسمت جزو تقسیم کنند و مقياس ظل دوم را گاه بدوازده قسم نیز کنند

1) ზედ მინაწერიც წილი (?).

2) და წილიაღებდა სიყოფილად და ხათია სპირსულ ც-ში დამა.

3) في معرفة المقياس و الظل

4) بطرف خط

و آنرا اصابع گویند و گاه بهف قسم کنند و آنرا اقدام گویند
Oloug-beg, ۳۴۴ — ۳۴۰

დ) სამი ნაკვეთი.

ჭიჯურის, რომის და სპარსეთის ქორანნიკონისთვის.

პირველი თავი¹⁾ ჭიჯურის თარხის ცოდნა არის. იმ თარხის პირველი იმ წლის მატრამის პირველია, რომ ხეყნმა თეილამბარმა მატრამდ მუსტოფა მატრამდ მადინან წასულა. იმ წელიწადს მატრამის პირველი ამბრინოსათით ხუთმაბათი ყოფილა, მაგრამ მთოვარის ნახვით მარასკევი ყოფილა და ავლიმართ მთოვარის ნახვიდამ მთოვარის ნახვამდი დიჭურენ, და მათი თვე ოცდა ათს დღეს მეტი და ოცდა ცხრის ნაკლები არ იქნება.

باب الغ بك Mus. As. Mss. Or. 639 b. f. 3^r

باب در معرفت تاریخ هجری اول این تاریخ اول محرم آن سال بوده است که پیغمبر ما محمد مصطفی علیه الصلوة و السلام از مکّه به یمنه هجرت کرده است و آن بامر اوسط پنجشنبه بوده است و بروبت آدینه و ما پنجشنبه گرفتیم و اهل شرع ماههای این تاریخ را از رویت هلال تا رویت هلال گیرند و آن هرگز از سی روز زیادت نباشد و از بیست و نه روز کمتری

მეორე თავი²⁾ რომის ქორანნიკონის³⁾ ცოდნაა. ⁴⁾ ამ ქორანნიკონის⁵⁾ პირველი ორმაბათი ყოფილა. მაკედოსელის⁶⁾ თელიპის ძის⁷⁾ სიკვდილს თორმეტს წელიწადს უკან ეს თარხი დაუდვიათ. ამ ქორანნიკონის⁸⁾ წელიწადები მზის წესით არის⁹⁾ და ამ ქორანნიკონის³⁾ წელიწადნი სამას სამოც და ხუთი დღე და ექუსი სსათია.

1) განწორ. ც-ში ბაბი.
2) შესწორებულია, ც-ში იყო: ბაბი.
3) შესწ., ც-ში: თარხის.
4) შესწ., ც-ში: ცოდნაშია.
5) შესწ., ც-ში: თარხის.
6) შესწ., ც-ში: ისკანდარ.
7) შესწ., ც-ში: თელიპის.
8) შესწ., ც-ში: სამასი ისთიდაჰია.

باب دوم در معرفت تاریخ رومی اول ابن تاریخ روز دو سنبه بوده
 است بعد از و فات اسکندر بن فیلفوس رومی بد وازده سال شمسی و
 سالها و ماهها این تاریخ شمسی اصطلاحی باشد چه سیصد و شست و
 پنج روز و ربعی را بی¹⁾ زیادت و نقصان سال گیرند F. 4^v.

მესამე თავი²⁾ ფორსის ქორანნიკონის³⁾ ცოდნა⁴⁾. იმ ქორანნიკონის⁵⁾ პირველი სამშაბათი დღე ყოფილა. იმ წლის პირველია, იუზდა-
 ვირდ კელმწიფე ყოფილა, შანკრიანის შვილი, ეს ტახტზედ დამჯდარა.
 ამ თარხის წელიწადნი, თეენი მზის წესსავით არის⁶⁾, სამის სამოც
 და ხუთი დღეა (Georg. 189, f. 4).

Msc. Or. 639 b, f. 4^v.

باب سوم در معرفت تاریخ فرس مبدا این تاریخ روز سه شنبه بوده
 است اول سال جلوس یزدجرد بن شهریار [f. 5] و سالها و ماهها این
 تاریخ شمسی اصطلاحی است چه سیصد و شست و پنج روز را بی کسری
 سالی گیرند و پنج روز زیادتی را بعضی در آخر⁷⁾ ابان ماه گیرند و
 منجهان در آخر⁷⁾ سال گیرند

ვ) ორი ნაკვეთი ვახტანგის მიერ ნათარგმნ კოსმოგრაფიიდან.

1) წინასიტყვაობა.

ქე⁸⁾ აღიღნეს ღმერთმან მეფე ვახტანგ:

იტყვის წინასწარმეტყველი დავით: შე ვთქვი განგვირეუბას ჩემსა
 რამეთუ ყოველი კაცი ცრუ არს: და თვით უფალი ბრძანებს არაფინ არს
 სახიერ გარნა მსოლო ღი: არა თუ ამისთვის არს ბრძანება ესე ვითარმედ
 ეი. კაცი ცრუ არს ნუ იყოფინ: არამედ ვერვის ძალეცს თვინიერ მის

1) Cod. ى

2) გასწ., ტ-ში: შაბი.

3) გასწ., ტ-ში: თარიღის.

4) გასწ., ტ-ში: ცოდნაშია.

5) გასწ., ტ-ში: თარხის.

6) გასწ., ტ-ში: შამში ისთირაქია [sic].

7) Cod. آخر

8) დაბეჭდილია ვე.

მიერ მოვლინებულთა: სწორებით ცნობად საქმეთა უფელისათა: და არცა ვინ არს ჭეშმარიტებით მცნობელ ამისა რომელ არა იზოფა ამა შინა სიტრუე: არამედ რავდენტა მიეტა სიბრძნე და გულისხმის ეოფა: და მათ წყალობა იგი პატრიოსანი უპატოთა ზედა საქმეთა არა იშრომეს: და რაოდენტა ძალუძელს მისვე ქმნულთა მიწდომად დაშურეს: და განმარტნეს ფილოსოფოსთა მრავალ მეცნიერებანი და მათნი სწავლანი, და ესეტა ვარსკულავთ რაცხვა სხვა ერთი მათგანივე არს: და საქართველო მრავლგზის მტერთაგან მოკერებულ იყო და არღარ დაშთომილ იყო ქართულსა ენასა ზედა სწავლა ესე ფილასოფთა: და სხვათა ენისა კაცნი ქართველთა ეკიცხოდენ: და აწ მე მეფემან მეფეთამან ვახტანგ ეს სპარსული აიათი რომელ არს ქმნულების ცოდნის წიგნი: უიჯი თალა მასალა და სხვა საქმების წიგნები ვთარგმნე: მირზა აბდურჩიზა თაფრიზელას წიგნის კითხვითა და თანა შეწვევითა: და სტროლადიცი ქართულად გამოვიდე: ნუ უკუე ისწავონ და წადიერ იყვნენ ფილასოფოსობისად: და ინებონ და შეასრულონ ქართულისა ენითა ფილასოფოსობა [sic!] და გამოიღონ: და ჩემთვისაც შენდობის მოქმე ვარ რამეთუ საქმეთაგან საცნაურ არს ვითარმედ მრავალნი ჭირნი შინახვან ამა წიგნთა ზედა: და არცა თუ მეუობისა მსახურება დამიკლიეს (გვ. ბ, გ).

2) დასაწყისი პლი ფარსი აიათის, თარგმანი ქართულად:

ვისაც ამ წიგნის ამბის შეტეობა უნდა ორი რაკია: პირველი რიგი ეს არის რომ: რაცრამ ფერი ინდისას ანგარიშით იქნება: და მეორე რიგი ის არა¹⁾ მიხდომითა და ნიშნებითა შეიტეობის და ითქმის: პირველი ესეებია რაცრამ ფერი რომ არ გაიყოფის წინწკალი ჭქვიან: თუ ერთ რიგად გაიყოფება ხაზი ჭქვიან: ²⁾ თუ ორად გაიყოფება განსაცა და სიგტეზედაც იმას საფრიიანს ჭქვიან: სივუკერ ჭქვიან: და თუ სამ რიგად გაიყოფება განსა სიგტესა და სიღრმესე: იმას სხეული ჭქვიან³⁾.

(უკანასკნელი თავი დასრულებულია მუსლიმანურ მწერლობისათვის და კერძოთ ჩვენ მიერ აღნიშნულ ხელნაწერთათვის დამახასიათებელი სიტყვებით: «ჭეშმარიტი ღომან იცის»).

1) დაბეჭდილია ისარი.

2) აქ დახატულია ხაზი.

3) აქ დახატულია სიფრიფანა და სხეული.

evropul enebis hqondaš maš, an semitur enebis, asaqsneli enebi ki sul sqva enaš ođaqš ekušvnoda. Dauršos amas igiš, rom švis mešneri muwakebi, šišqmis kvela, arasu šeorulaš sašadaringo enaš psiqologiaze qelmokleš ikvnen, maze diaq gansakušrebiš damorebuli ikvnen šavis bunebrivi enis psiqologiušaš, radgan eg mešnierebi evropelni gaqldaš. Mumao-ba im gvaraš moetko šavidašavaš, rom mesatkalebel surašš tarmoadgenda. Őišo ušqo da miivali enis mkvlevari šavis gansakušrebul budemi šqirkedlaobda, šavis nivšiš ikvebeboda, zogi mumerul enas ikvlevda, zogi vanšpira qaldurs, zogi qeturs an sqva romelime mšireasiurs, zogi etruskuls, zogiš iberuls, Ispanus iberuls, da kidev šalke baskurs. Sagulisqmoa, rom aseš pirobebui ara šu zogadi mešneruli horizontis meqmna, misı danaqvaš, rom gadaemala visme eg bunebiš saarsebo horizonti, misı danaqvaš gauširdeboda sqvadasqva budemi šamqdar enašmkvlevarš. Es eršı. Meore aranaklebi sısuste gaqldaš is, rom am ušnob kulturul enebis mkvlevarni kvela mkvdar enebze ikvnen gavardımebuli da mkvdar gamqral enebis, samterlo enebis, aqsnas ısev sqva mišgvaraš mkvdar gamqral samterlo enebšan medarebiš imedovnebden. Aqzrdilni đvel klasikur filologiaze, romelsaš ukumaršobıš, reaqsıuš, miekrdno dabolos saindoevroplo enašmešmerebaš, igini srulebiš moklebuli ikvnen ešnologiur enašmešnierebas da šošqal enebisšvis umšavres mušvnelobis mišenas mis mušuvavebamı, uđluri ikvnen šošqal enebui ukıdures sıdveleš daršomiloba daeφasebiaš da esargeblaš, rogorš aqlandel ešnografiul pirobebui ešnologi uqvaš hpoulobs da ikvlevs kašobriobis pırvandel šqovrebis gamauqebel masalas, gaqvavebulaš šaršenils da švenamdı moteuls im ukıdures sıdveleš qanısgan.

Mıuqedavaš am gvar mušvzadeblobısa, aqal aqmošenił masalebis dainteresebulš banakmı ara eršs amouğia qma da mesaperı nabıdış gadaudgams maš mušuvavebis maršebul gzaze dasakeneblaš.

შეამდინარეთის პირვანდელ კულტურისას ენის, ერთდროს აკადურათ, ახლა შეუმერულათ წოდებულის ქართულ ენასთან ნათესაობის აზრი ხომ ჯერ კიდევ ლენორმანმა გამოთქვა, და მას თავის მიმო-
ლანი ყავდა. ვანის ლერსმულ წარწერების ენის, ხლდურ ენის ქარ-
თულ ენასთან ნათესაობის აზრი მის შესწავლის დაწყებისთანავე
გამოთქვა ლენორმანმა და სეჟსმა — არ დაფიქრეთ *Gatheyrias*'იც —
და მათ თავის მიმოლანი ყავდა, თანამოაზრენი. ელამურ ენის ქარ-
თულთან ნათესაობის აზრი ხომ განსაკუთრებით საუურადლებო
საგნათ შეიქმნა *Gatheyrias*'ის ხმაზე გერმანეთში, სადაც მის შემუშა-
ვებაში მეცნიერების მთელი წყება იყო გართული, ისტორიკოს
ჭომელიდან დაწყებული, რომელიც საზოგადოთ კავკასიელ ერებს და
მათ ერებს განსაკუთრებით მნიშვნელობას ანიჭებდა მთლიანათ წი-
ნასისის პირვანდელ მკვიდრთა ნათესაობის და ენების შრობლების
გამოშუქებაში, თან ბორკი, თან ჭქსინგი, თან ვინგლერი და სხვანი.
ელამური ენა ან, უკეთ ვთქვათ, ენა, რომელსაც ელამურს უწოდებ-
ენ, რი არის: ერთი მერმინდელი, სპარსეთის აქემენიანთა ხანის,
მე VI-ე საუკუნის ქრისტეს შობამდე, შორეულ-ღიას უძველეს ხანის,
შეოთხე თუ მეხუთე ათასმდე ქრისტეს შობის წინ, და რვე ენას
ქართულს ანათესავებენ, ან მის მოძმე თუ ძმობიდ ერებს, აგრე ქართუ-
ლის ერთ ძმობიდ ენას, სახელდობრ რომხურს უნათესავებდენ სხვა ძველ
იაფეტურ ენებსა. გერმანელ შეადმოსვლეთემ, შრომურსონ *Jensen*'
მა არა თუ მხოლოთ წარმოთქვა, როგორც თვითონ ჭკონებდა, კი-
დევაც დასტკიცა, რომ ერთი ღიას სახელოვანი მცირეასისი ერი —
ქეტები — თავის ენით ენათესავება რომხუთის მკვიდრთათ, რომ რომ-
ხურ ენაში, მისი აზრით აგრე გამოდიოდა, ქეტურ ენის ჩარჩომი-
ლობა უხვათ მოიძებნებათ, თუმცა თვით რომხური ენის ინდოევროპ-
ლობას არ უწყუადებდა და არც საკითხს სძრავდა, თუ კავკასიის სხვა
მკვიდრ ენებთან რა დამოკიდებულება აქვს რომხურ ენას მთლიანათ
ან მის, აქსენის, ჯებულებისთვის სანიტერესო წანაღვს რომხურ
ენისას. გერმანეთსავე თუ გერმანულ მოდგმის ერის მეცნიერებს
ეკუთვნის აგრეთვე ეტრუსკულის კავკასიის მკვიდრ ადგილობრივ
ენებთან ნათესაობის სკითხის დაყენება და ერთგვარი მისი შემუ-
შავებაც, მაგრამ რდეს ერთი რიგი მეცნიერების-შეუღების, სოფუს
ბუბაკი დაწყებული, ეტრუსკულს უნათესავებდა რომხურს, რომე-

Միամմինարեթիս քիւրվանել կուլտուրոսան անի, արձիւրոս ա-
 ճիւրաթ, ալիա մումերուլաթ տոճեբուլիս քարձուլ անաթան նաթեսաոբիս
 ազրի յոմ յեր կիճեւ Լենորմաւա գամոթքա, ճա մաս ծաւիս միմ-
 օլնի կաւճա. Մանիս կիւրսմուլ տարիերիս անի, յալճուր անի քար-
 ձուլ անաթան նաթեսաոբիս ազրի միս միեստաւիլիս ճաճեբիսաթանաւե
 գամոթքա Լենորմանմաթ ճա Տեյսմա—ար ճաւիտիկոթ Գաճեյրիաս'իթ-
 ճա մաթ ծաւիս միմօլնի կաւճա, ծանամաօազրենի. Էլամուր անի քար-
 ձուլան նաթեսաոբիս ազրի յոմ գանսակաթրեբիս ճակուրաճեբօ
 ճաղնաթ մեյրնա Գաճեյրիաս'իթմազե Գերմանեթմի, ճաճաթ միս մեմու-
 մաւեբամի մեթնիերեբիս մթելի իճեբա իկօ քարձուլի, իստորիկօս
 Հոմելիճան ճաճեբուլի, ռօմելիթ ճազօգաճօ կաւկասիէլ արեբս ճա
 մաթ անեբս գանսակաթրեբիս միմիւրնելօբաս աւիթեբճա մթիանաթ Դի-
 նասիս քիւրվանել մկւիճրճա նաթեսաոբիս ճա անեբիս քրօբլեմիս
 գամօմիւղեբամի, ծան Բօրկի, ծան Իլիւսնգի, ծան Միկլերի ճա ճիւրանի.
 Էլամուրի անա ան, ալեթ Մթքաթ, անա, ռօմելսաթ անալմուրս աճոճե-
 են, օրի արիս: արձի մերմուճելի, Տքարթիս ալեմենաւճա յանիս,
 մե ՄԻ-ե ճալկունի Քրիստես մօբամճե, մեօրե—ճիալ աճեւել յանիս,
 մեօթլե ճիւ մելլեթե աթասամճե Քրիստես մօբիս ին, ճա օրե անա
 քարձուլս անաթեսաւեբճե ան միս մօճմե ճիւ ճմօբիլ անեբս, ալեք քարձու-
 իս արձ ճմօբիլ անա, ճալլեճոբր ճօմլլուրս անաթեսաւեբճե ճիւ ճեւել
 ճալլեթուր անեբսա. Գերմանիէլ մեալլեթօսաւեթեմ, քրօբօսօր Ենսեն'
 մա արա ճիւ մլլօլօթ տարմօթքա, ռօգօրթ ճիւ ճիւսօն իլլօնեբճա, կի-
 ճեւաթ ճաամտկիթա, ռօմ արձի ճիալ ճալլեղօնի Միթրեասիս արի —
 յեթեբի — ճաւիս անի անաթեսաւեբա Տօմլլեթիս մկւիճրճաօ, ռօմ ճօմ-
 յիւր անամի, միսի ազրիթ ալեք գամօլոճա, յեթուր անի ծարթօմի-
 ժօբա ալլաթ մօլճեբնեբաօ, ծումճա ճիւ ճօմլլուրի անի ինճօւրօք-
 ժօբաս ար ալլալլեթեբճա ճա արթ ճակիթլիս ճիւրաւճա, ճիւ Կաւկասիս ճիւ
 մկւիճր անեբան ռա ճամօկիճեբուլեբա ալլալլեթ ճօմլլուր անա մթիանաթ
 ան միս, Ենսենիս, ճեբուլեբիսճիւս ճա ինտերեսօ ճա ճալլեթս ճօմլլուր
 անիսա. Գերմանեթսաւե ճիւ քերմանուլ մօճլլմիս արիս մեթնիերեբս
 արեւմուտիս ալեքթե արտրսկուլիս Կաւկասիս մկւիճր աճլլօբրիւ
 անեբան նաթեսաոբիս ճակիթլիս ճա կեբեբա ճա արձլլարի միսի մեմու-
 մաւեբաթ, մալլամ օճե արձի ռիլլի մեթնիերեբիս, միւլեբիս, Տօքս
 Բլլլեթան ճաճեբուլի, արտրսկուլս անաթեսաւեբճա ճօմլլուրս, ռօմե-

ლიც მას და მის თანამოაზრეთ წმინდა ინდოევროპულ ენათ მიაჩნდათ. რითაც თან ძველ დაწინაურებით კულტურისან ერის, ეტრუსკების, ინდოევროპელთბის დაცვა სურდათ. მეორე მხრით, გამოჩენილი შვედი მეცნიერი ვილჰელმ ტომსენ მხარს უჭერდა იმ აზრს, რომ ეტრუსკულს საზოგადოთ კავკასიის ბუნებით გამოყოფილ ენებთან აქვს ნათესაობა, ქართულთან, მეგრულ-ჭანურთან და ჩრდილო კავკასიის ენებთან. ისპანიის პირველ მკვიდრთა საკითხი ბასკებთან შეკავშირებულია, და ბასკური ენის ნათესაობის საკითხი ისევე ქართულთან დიდი ხანია აღძრული იყო. საუბედუროთ, „კავკასიურ“, როგორც უწოდებდენ, ენებთან ამ უმთავრეს გადათვლილ უცნობ ენათ ნათესაობის მოსარჩლეოთაგან არც ერთს არც ერთი აგრეთ წოდებული კავკასიური ენის საკმაო ცოდნა არა ჰქონდა, რომ სამეცნიერო ნიადაგში ამ აზრის ძირის გასამაგრებლათ ან თვითონ მოეწყო მისი დამამტკიცებელი კვლევა, ან სხვანი გამოეწვია აგრეთი კვლევის მოსაწყობლათ. საქმე მარტო პრაქტიკულ არაა ცოდნაზე არ წარმოებს, მათ აკლდა კავკასიურ ენების ფსიქოლოგიის და მისი გამომეტყველები ენისეული ნივთიერი მასალის, საზოგადოთ ამ ენების ბუნებრივი და ისტორიული ურთიერთშორისი განწყობილების ცოდნა. რომ მარტო ენის ცოდნა პრაქტიკული ვერას გააწყობდა, ამის დამსურათებლათ არა ერთი მაგალითი შეგვეძლო მოგვეყვანა.

ევროპულ მკვლევრებს გი ორკეტი მოუმზადებლობა ხელმოკლეთ ხდიდა: რომ მათ თავისი აზრი ღრმით შეემუშავათ, შესაფერი პრაქტიკული ცოდნის უქონლობა აბრკოლებდა; რომ თავის აზრი თეორიულ დებულების სიმადლეზე აყევანათ, მატერიალურ ცოდნას გარდა აგრეთ წოდებულ კავკასიურ ენათ ზოგად და კერძო დამახასიათებელ თვისებათ შეგნება აკლდათ.

მიუხედავათ ამ გვარ უკვე ორკეტი მოუმზადებლობისა, იფით ჭეშმარიტი, თავის თავათ, აზრი და გამოურკვეველი ენების აუარებელ მასალის გამოშუქების მოთხოვნილება არათუ ხმას აღებინებდა ბევრს მეცნიერს საკითხის მართალ გზას ედასაყენებლათ, სოგს მათგანს იმდენ აღფრთოვანებას აძლევდა, რომ გზა და გზა პიროვნული სიმხნევით კავკასიის ყველა მკვიდრ ენას შეძლებისამებრ სწავლილობდენ, თავისი ჭკუის სიმხნევილით ახასიათებდენ და ამ სახელდასხელოთ მომზადებულ თეორიულ ნიადაგზე აფუძნებდენ ჭეშმარიტათ მიჩნეულ სამეცნიერო დებულებას.

liş mas da mis şanamoazreş tında indoevropul enaş miaşndaş, rısaş şan dvel datinaurebiş kulturosan eris, etruskebis, indoevropelobis daşva surdaş. Meore mqrış, gamoşenılı ıvedı meşnerı Vilhelm Tomsen mqrars ıterda im azrs, rom etruskuls sazogadoş Kavkasus bunebiş gamokoşıl enebşan aqvs naşesaoba, qarşulşan, megrul-şanurşan da şrdılo Kavkasus enebşan. İspanıs pırvel mkvıdrşa sakışqı baskeşan mekavıurebulıa, da baskurı enıs naşesaobıs sakışqı ısev qarşulşan dıdı qanıa ağđrufı ıko. Saubeduroş, «kavkasur», rogorş ıtodebden, enebşan am umşavres gadaşvlıl uşnob enaş naşesaobıs mosarşleşagan arş erşs arş erşı agreş tıdebulı kavkasurı enıs sakımao şodna ara hqonda, rom sameşnerıo mıdagıı am azrıs đırıs gasamagreblaş an şvışon moetko mıı damamtkışebelı kvleva, an sqvanı gamoetvia agreşı kvlevıs mosatkoblaş. Saqme marto praqtıkul ara-şodnaze ar ıarmoebs, maş aklda kavkasur enebıs şıqologus da mıı gamometkveli enıseulı nıvşerı masalış, sazogadoş am enebıs bunebrıvı da ıstorıulı urşierşmorıs ganıkobilebıs şodna. Rom marto enıs şodna praqtıkulı veras gaatkobda, amıs damasuraşeblaş ara erşı magalışı megvęđlo mogvekvana.

Evropel mkvlevrebs kı orkeşı moumzadebloba qelmokleş qđıda: rom maş şavısı azrı ğrmaş meemunıavaş, meşaperı praqtıkulı şodnıs uqonloba abrkolebda; rom şavıs azrı şeorıul debulebıs sımağleze aekvanaş, materialur şodnas garda agreş tıdebulı kavkasur enaş zogad da kerđo damaqasıaşebel şvısebaş megneba akldaş.

Mıuqedavaş am gvar ukve orkeşı moumzadeblobısa, şvış teımarıtı şavıs şavaş azrı da gamourkveveli enebıs auarebel masalış gamouuqebıs moşqovıneleba araşu qımas ağebınebda bevrs meşnerıs sakışqıs marşal gzaze dasakeneblaş, zogs maşgans ımden ağprşovanebas adlevda, rom gza da gza pırovıulı sımqınevış Kavkasus kvela mkvıdr enas međleбіsamebr şıavlılobden, şavısı şkus sımaqıvılış aqasıaşebden da am saqel-da-qeloş momzadebulı şeorıul mıdagze apudnebden teımarıtıaş mışneulı sameşnerıo debulebas.

აკეთ შესამჩნევს, არა ერთი მხრით, შრომას წარმოადგენს გერმანულ პროფესორის Henrich Winkler-ის ჰატარა, მაგრამ დიან შინაარსიანი წიგნაკი — „ბასკური ენა და ერების და კულტურის წინასიურ-შვანმეფეთური წრე“¹,

ცალკე ვეჭები ერთს ამ მოკლე ხანში გამოსაცემ წერილში² ამ წიგნაკის სუსტ მხარეებს, და იან იძულებული ვარ ვამხილო დიდი უსამართლოება მეცნიერთა წრის Winkler-ის სიმართლით სავსე დებულების მიმართ: Winkler-ი ამტკიცებდა ბასკური და კავკასიის ენების ნათესაობას.

მას უსაყვედურებდენ კავკასიის ენების უცოდინარობას. დასტურაც, Winkler-ს კავკასიის იაფეტურ ენების ღრმა ცოდნა, როგორც ახლა ჩვენ გვესმის, არ ქონდა, და კერძოთ ქართულში პირველდასაწყისი ცოდნაც არ შეუძენია, მაგრამ მოწინააღმდეგეთ იმდენი გაგებაც არ მოეპოვებოდა კავკასიურ ენების, რამდენიც შესწევდა Winkler-ს, და ამისთვის მოხდა, რომ სამეცნიერო ძიებისთვის უნაყოფოთ ჩაარბიეს მათ Winkler-ის შრომა, წარჩინებული ჩვენი საჯითხის მართებულათ წამოყენებაში და ზოგ მოვლენის მშვენიერათ გამოშუქებაში.

Winkler-ს აფერხებდა უმოაზრესათ ის, რომ, როგორც გაბატონებული მოძღვრების წარმომადგენელი ვეკლა ენათმეცნიერი, მარტივ ნათესაობას ეძებდა, ბასკურში და კავკასიის ენებშიც მარტივ ტიპებს ცნობილობდა და წარმოდგენას არ ქონდა შეჯვარდინებული ენების ტიპებზე და მათ მართებული ანალიზის მოწყობაზე, არც მასზე, რომ შეჯვარდინება ენების ერთი მოდგმის ენებს შორისაც საკვლევი და სხვადასხვა მოდგმის ენებს შორისაც. პირენეთა ნახევარ კუნძულის საპირდაპირით, შვანმეფეთურ ზღვის აღმოსავლეთ საპირზე საკითხია აღძრული სემიტებთან, იაფეტიდების შეხვედრის და შეჯვარდინების შესახებ. ფინიკელების შედგენილობა საკანთმეტყველო (ანთროპოლოგიური) და მისდაგვარათ საენათმეცნიერო (ლინგვისტური), წმინდა

¹ *Das Baskische und vorderasiatisch-mitteländische Völker- und Kulturkreis* Breslau 1909.

² პროფ. Res. Mar. de Azkue-ის 1921 წლისში პირთმეფელ, ისპანურათი ან ბასკურათი დასაბუღის, უარსებულათ შედგენილს ამ წერილს ხანაბათ აქვს ბასკურის ენის წარმოშობის საკითხი.

Ageš mesamšnevs, ara erš1 mqrš, mromas tarmoadgens germanel profesorıs Henrich Winkler'ıs patara, magram diaq mnaarsıanı tıgnakı — «Baskurı ena da erebis da kulturıs tınasıur-mvaqmeleşurı tre»¹.

Əalke veqebı eršs am mokle qanıu gamosašem terılıu² am tıgnakıs sust mqareebıs, da şan idulebulı var vamqılo didı usamarşloeba meşnerša trıs Winkler'ıs sımarşlış savse debulebıs mımarş: Winkler'ı amtkışebda baskurı da Kavkasııenebıs naşesaobas.

Mas usakvedurebden Kavkasıı enebıs uşodınarobas. Dasturaş, Winkler'ıs Kavkasıı ıaşetur enebıs ğrma şodna, rogorş aqla şven gvesmıs, ar qonda, da kerdoş qarşulm pırveldasıtkıı şodnaş ar meudenia, magram motınağmdegeş imdenı gagebaş ar moepoveboda kavkasıur enebıs, ramdenış mestevda Winkler'ıs, da amıışvıs moqda, rom sameşmero dıebısşvıs unakoşoş şaaronıes maş Winkler'ıs mroma, tarşınebulı şvenı sakışqıs marşebulaş tamokenebam da zog movlenıs mııvenıeraş gamomııqebamı.

Winkler'ıs apeqebda umşavresaş ıı, rom, rogorş gabatonebulı mođgvrebıs tarmomadgenelı kvela enaşmeşnerı, martıv naşesaobas eđebda, baskurııı da Kavkasıı enebıış martıv tıpebıs şnobılobda da tarmodgena ar qonda međvaredınebulı enebıs tıpebze da maş marşebulı analizıs motkobaze, arş maze, rom međvaredıneba enebıs erşı mođgmıs enebıs morısaş sakvlėvia da sqvadasqva mođgmıs enebıs morısaş. Pıreneša raqevar kundılıs sapırdapıroş, mvaqmeleşur zğvıs ağmosavleş napırze sakışqıa ağđrılı semıtebšan ıaşetıdebıs meqvedrııs da međvaredınebıs ıvesaqeb. Fıınkelebıs međgenıloba sakaşşmetkvelo (anşropologıurı) da mııdagvaraş saenaşmeşnero (ııngvıısturı), tıında

¹ *Das Baskische und vorderasiatisch-mitteländische Völker- und Kulturkreis*, Breslau 1909.

² Prof. R. s. Mar. de Azkue'ısşvıs 1921 maıım mırdmeul, ııspanuraş an baskuraş dasabetşıs, şrangulaş međgenııs am terııs sababaş aqvıs baskurııs enııs tarmowobıs sakışqıı.

სემიტური იყო, თუ სემიტურ-იაფეტური, ან სემიტური ჩარევით იაფეტურ ელემენტების, ამ საკითხის დასასმელათ ჩვენ თავისი მოსაზრება გვაქვს და გაკვრით მას კიდევაც შეგვხვოთ ჩვენ წიგნაკში — „სიაფეტო კავკასია და მესამე ნათესავური ელემენტი შვანმელეთის კულტურის შექმნაში“. მით უფრო სიამოვნებით აღვნიშნავთ, რომ ჩვენგან დამოუკიდებლათ, ამ მოკლე ხანში აზრი გამოთქმულა, რომ ფინიკეთის ადრინდელი ნათესავი, ადრინდელი ფინიკელები სემიტები კი არა, შვანმელეთ-წინასისის მკვიდრნი არიანო, ესე იგი, ჩვენი ტერმინოლოგიით — იაფეტოანნი ან იაფეტოვანნი. ამ აღძრული საკითხის დამტკიცებლათ ახალგაზდა მეცნიერი Autran¹ ჯერჯერობით მხოლოდ განსაზღვრულათ ამოიღეს ნიშანში მეცნიერებმა.

შეგვარედინების კვალში ჩამდგარნი, რომანულ ერებსაც, თავით რომანულ ენათა ჯგუფსაც მივაწევთ. მაგრამ რომანულთან რა ხელი აქვს იაფეტურს?

გვარათ, თუ არ სხვით, ისეთი რამ საერთო აქვს რომანულ ენებთან იაფეტურ ენებს, როგორც, ვთქვათ, სომხურთან. რასაკვირველია, რომანულ ენების ქვეყნებში ინდოევროპულ მოდგმის მოფლენამდი, სთვიქრელია, სხვა იაფეტური ენები იყვნენ მცირესიურ აღმოსავლეთში და კერძოთ სომხეთში ან, უკეთ ვთქვათ, არმენიაში, მაგრამ იქნება არც ისე სხვა, როგორც ჩვენ, მოსალოდნელია, ვფიქრობთ. პირენეთა ნახევარკუნძულზე ორი რომანული ენა არის, კარკათ მოკესენებათ: ისპანური და პორტუგული. რამდენი იაფეტური ენა იყო იქ ინდოევროპულათ მოსვლამდე, ჯერ კიდევ გამოსარკვევია; მეცნიერებაში ახლა მიღებულია, რომ ორი ენა, ყოველ შემთხვევაში, იყო ერთი იბერული და ერთიც ბასკური, რომელიც დღემდეც შეუბღაღველათ ჩარჩენილა ნაწილათ, მაგრამ უმეტეს ნაწილს ბასკურს და მთელ იბერულს დაუკარგავს თავის გაცალკევებული სუფევა. რა ოდენ იგიც და იგიც მოხმარებულა პირენეთა ახალ ენათ, რომანულ ენათ, ჩასახვაში და აღორძინებაში. აგრეთვე იტალიაში არა იუ მარტო ეტრუსკული, რამოდენიმე სხვა იაფეტური ენა იყო გავრცელებული, და მათთან შეკრებით წარმოსაშობა ძველათ ცნობილი ლათინური, შემდეგ იტალიური. რა იაფეტური ყვარდა ინდოევროპელების მოფლენამდე საფრანგეთში და

¹ C. Autran, «Phéniciens», essai de contribution à l'histoire antique de la Méditerranée, Paris 1920.

semituri iko ðu semitur-iaþeturi an semituri ðarevið iaþetur elementebis, am sakisqis dasasmelað ðven ðavisı mosazreba gvaqvs da gavrıð mas kidevað meveqes ðven tignakıı—«Sarıaþeto Kavkasıa da mesame naþesavuri elementi İıvıaqmelesıs kulturıs meqmnamı». Mıð upro sıamovnebið ađvıııınavð, rom ðvengan damoukideblað, am mokle qanıı azrı gamoðqmula, rom Fınikeðıs adrındeli naþesavı, adrındelrı ıınıkelrı semıtebı kı ara, İıvıaqmeleð-İınaasıs mkvidrı ariano, ese ıgı ðvenı terminologıı—iaþetiannı an iaþetovannı. Am ađđrılı sakisqis damðveli aqalgazda meðmerı Aufranı¹ derderobið mqoloð gansasde-lað amoiğes nıııannı meðmıerebma.

İıedvaredınebis kvalıı ðamdgarnı, romanel erebsað, ðvið romanul enað dıgupsað mıvatevð. Magram romanulðan ra qeli aqvs iaþeturs?

Gvarað, ðu ar saqes, iseðı ram saerðo aqvs romanul enebðan iaþetur enebıs, rogorð, vðqvað, somqurðan. Rasakvıı-velıa, romanul enebıs qveknebııı indoevropul modgmıs movlenamdı, saııqreliıa, sıva iaþeturi enebı ikvnen mðireasiur ađmosavleðııı da kerðoð Somqesıııı an, ukeð vðqvað, Armenıamı, magram ıqneba arð ise sıva, rogorð ðven, mosalodnelıa, vııqrobð. Pıreneða naqevarkundulze orı romanulı ena arıs, kargað mogeqsenebað: ıspanurı da portugulı. Ramdenı iaþeturi ena iko ıq indoevropelıa mosvlamde, der kidev gamosarkvevia; meðmıerebamı aqla mığebulıa, rom orı ena, kovel memðqıevamı, iko: erðı ıberulı da erðıð baskurı, romelıð dğemdıð meubğalvelað ðarðemla natılað, magram umetes natıls baskurs da mðel ıberuls daukargavs ðavis gaðalkevebulı suqeva, ra oden ıgıð da ıgıð moqmıarebula pıreneða aqal enað, romanul enað, ðasaqıvamı da ađordınebamı. Agreðve İtalıamı ara ðu marto etruskulı, ramodemıme sıva iaþeturi ena iko gavrðelebulı, da maððan merevið ıarmonamoba đvelað ðnobılı laðınurı, memdeg italurı. Ra iaþeturi kvaoda indoevrolebis movlenamde Saþrangeðııı da

¹ C. Aufran, „Phéniciens“, essai de contribution à l'histoire antique de la Méditerranée, Paris 1920.

რს იათეეტელთ ნათესავობა სუფეგდა, ეს კიდევ გამოსარკვევი საკითხია. ბასკური აქაც შემოდირდა უფრო ღრმით, ვიდრე ახლა ვხედავთ. ამჟამადაც, ოდეს კვლევა ამ საგნის ჯეროვნათ არც დაწყებულა, მაინც იმდენი უქმნიათ ბასკურის მცოდნეთ, რომ გასკონურში ცხადათ ნახეუბია ბასკურის წინაღევი. გასკონები ბასკები არიან, ლათინურის და თავის დედა ენის შეღესილი ენის მქეჩნი. გასკონური კილოკაყვი კი არ განლავს, ნამდვილი დამოუკიდებელი ენა არის — ისეთი ენა, როგორც ფრანგულია; ერთდროს გასკონურსე მწერლობაც განლავდა, და იყო მამენტი, როცა კიდევ შესაძლო იყო, რომ გასკონური ენა მთელი საფრანგეთის სამწერლო ენათ შექმნილიყო. მაგრამ ბასკურის მცოდნეებთან მხარ და მხარ ჭკაპანი უნდა სწიონ იათეეტეტეუელებმა არა მარტო ბასკთა ენის წალეკილობის გამოსაკვლევათ ფრანგულ ენაში და მის კილოკაყვებში. იათეეტეტეუელებს მძიმე ვალი აქვს გადასახდელი, დიდი შრომაა ასასრულებელი იმავე ფრანგულის შესახებ, მასში უნდა აღმოიხინოს და გამოკვლეულ იქმნას იბერული ან ლიგურული (*ligustica*)² ელემენტები.

გერმანულ ენების წარმოშობაში იათეეტურ ენების წილის კვლევა უგვი იწეება. ჰეტროგრაფის პროფესორი ბრაუნი დიდი ხანია გერმანულთ სიძველეთ, მათ შორის ენის სიძველეთ იკვლევდა. თავისი აზრი ჭკონდა გერმანულ ენათ შედგენილობის შესახებ, მათში ჰპოულობდა ერთ მიმდინარეობას, არაინდოევროპულს ანუ, როგორც გერმანეთშია მიღებული ტერმინი, არა ინდოევროპულს, მაგრამ რომელ მოდგმისთვის, ენათ რომელ ოჯახისთვის მიეთვისებია იგი არა-ინდოევროპული ანუ არაინდოევროპული წინაღევი, ამის განსაზღვრას ვერ ძლებულადა. პროფესორი ბრაუნი შარშან ლეჰპციგის უნივერსიტეტში მიიწვიეს გერმანულ პალეონტოლოგიის, ენის სიძველეთ კათედრაზე, და შემთხვევამ ჩვენ, დიდი ხნის ნათესავარნი ჰეტერბურგში, აქ, უცხოეთში, შეცნირულათ დაგვაახლოვა, დაგვამობილა ერთმანერთთან, და, დაეწათა რა იათეეტურ თეორიის დებულებებს, იათეეტურ ენების როდენობას და განსწობილებას და მნიშვნელობას, მათ შედარებითი გრამატიკას და ტექნიკურ საშვალეებებს, მათ ოჯახში

¹ ხანელა ლიგურ წინსწრთთ ლიო, მანსადამე, აუუსიო გურ, სენა გურის და გურულის ფუისიზარა, მასვე ნიშავს, რასაც იანერ (იკვერ → გურ), მაგრამ სისრავთ რას წარმოადგენდა დასავლეთევროპაში; მას მხოლოთ დინჯი კვლევა დაგვანახებს.

ra iapetelə naşesavoba supevda, es kidev gamosarkvevi sakış-
 ğia, baskurı aqaş memodioda upro ğirmaş, vidre ağla vġedavş.
 Amjamadaş, odes kvleva am sagnis đerovnaş arş daikebula, mainş
 imdeni uqmniaş baskuris mşodneş, rom gaskonurıı şġadaş na-
 şvenebra baskuris tanaleki. Gaskonebi baskebi arian, laşınurıs da
 şavis deda enis melesılı enis meqonı. Gaskonurı kılokavi kı ar
 gaġlavş, namdvılı damoukidebeli ena arıs—iseşi ena, rogorış
 ƣrangulia; erşdros gaskonurze mterlobaş gaġlavda, da iko mo-
 menti, roşa kidev mesadlı iko, rom gaskonurı ena mşeli Saş-
 rangeşıs samterlo enaş meqmniliko. Magram baskuris mşodneşđan
 mġar da mġar tapanı unda stion iapetmetkvelebma ara marto
 baskşa enis talekilobis gamosakvlevaş ƣrangul enanı da mis
 kılokavebım. Iapetmetkvelebas mdıme vali aqvş gadasaġdeli,
 didi mromaa asasrulebeli imave ƣrangulis mesaġeb, masım unda
 aġmıışmos da gamokvleul iqmnas iberuli an lıguruli (ligustica)¹
 elementebi.

Germanul enebis tarmouobanı iapetur enebis tilis kvleva
 ukve itkeba. Petrogradis proşesori Braumi didi ġania germanelş
 sıđveleş, maş morıs enis sıđveleş ikvlevda. Őavısı azrı
 hqonda germanul enaş medgenlobis mesaġeb, maşımı hpoulabda
 erş mimdinareobas, ara-indoevropuls anu, rogorş Germaneşıma
 mġebuli termini, ara indogermanuls, magram romel modgmi-
 sşvıs, enaş romel ođaqısşvıs mıeşvısebia ıġı ara-indogermanu-
 nuli anu ara-indoevropuli tanaleki, amis gansazġvras ver
 đlebulabda. Proşesori Braumi marıman Leypşıġıs universi-
 tetım mutvıes germanul paleontologus, enis sıđveleş kaşed-
 raze, da memşġvevam şven, didi ġıs naamġanagarnı Peterburgım,
 aġ, uşġoeşım, meşnerulaş dagvaaġlova, dagvadmobıla erşmaner-
 şđan, da, dactaza ra iapetur đeorıs debulebebs, iapetur
 enebis raodenobas da gantkobilebas da mıııııınelobas, maş me-
 darebışı gramatıkas da teġnikur samvalebebs, maş ođaqımı

¹ Saġeli lıgur ġınsarşıđ ıı-, mamasadame, ƣudıđ gur-, şvenı gurıs da gurulis
 ƣudısbara, masve mımnavş, rasađ ıber (|| gver → gur), magram saġravaş ras tar-
 moadġenda dasavleđ Evropamı, mas mġolođ dııdı kvleva dagvanaġebs.

ბრუნმა იცნო არაინდოევროპული ნაწილი გერმანულ ენათ. ბრუნს თუ როგორ წარმოუყენებია საკითხი, ცხად ყოფს შემდეგი თერთმეტი დებულება მისი კურსში შესავალ ლექციის¹.

1. ეგვალ ისტორიულათ ცნობილ ინდოგერმანულ ენებში მოიპოვება მორფოლოგიური და ლექსიკური ელემენტები, რომლებიც მეცნიერების დღევანდელ მდგომარეობაში ან სრულებით ვერ იხსნებიან ინდოგერმანულათ, ან ინდოგერმანულით დასაბუთებული მათნი ახსნანი ღირსსაწინაღმდეგო არიან.

2. ეგ გარემოება გვაძლევს მივიღოთ, რომ ინდოგერმანელებს სხვა ენით მოსაუბრე ნათესავნი, პირვანდელნი მკვიდრნი დახვდათ მათ ცნობილ ისტორიულ საბინადროში, როცა შიგ ესახლებოდენ, და იგი უცნო ელემენტები მათ ენისაგან არიან წარმომდგარნი.

3. რადგან ეს ითქმის აგრეთვე გერმანელების მოწინაპრებზე (ესე იგი გასაგერმანებულ ინდოგერმანელებზე), მაშასადამე, უგუსავდებელია ჰიპოტეზა, ვითომ ინდოგერმანელების ნამდვილი სამშობლო ყოფილიყოს შვაა ან ჩრდილოაევროპა.

4. როგორც ზოგად ხასიათის საფუძველთაგან მოხსნან, სიმართლეს შეესაბამება, რომ ანგარიში მისაღები ევროპის პირვანდელი მცხოვრებნი ეკუთვნოდენ ერთს მთლიან ენათოჯანს.

5. პროფესორ მარჩის კვლევებადებით დამტკიცებულია მკაფიოთ შემოხაზული იაფეტურ ენათ ოჯახის სუფევას, რომლის უწმინდესნი წარმომადგენლები ჩვენ წინაგვიდგებიან დღევანდელ კავკასიურ ენებში და რომელსაც ეკუთვნის აგრეთვე ბასკურ-აბერული, ეტრუსკული და ჰელასკური ენები. ამგზით პირდაპირ თუ შორიანხლო შემოკებით მართლდებიან ტრომბეტტი'ს, დირჩის, ვინკლერის, შუხარდტის, ვ. ტომსენის, ბუბკ'ს, ჰაული'ს, მეაე'ს, კუნი'ს და სხვათა მოსაზრებანი (Vermutungen).

6. აზრში მოსასვლელია აგრეთვე, რომ გერმანულთ ადრინდელნი

¹ რადიკალურად წაკითხული სსკადასვა სამეცნიერო ხმამაღლობაში, ლექციებივე და შემდეგ კიდევ შემუშავებული, ხათაურათ *Die Urbövolkerung Europas und die Herkunft der Germanen*, ამ ხანათ აბგჯელია გერმანეთში ზოგიერ წიგნაკათ სერჩის *Japhetische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens* herausgegeben von F. Braun und N. Marr. Berlin (Stuttgart) Leipzig. Verlag von W. Kohlhammer [ახლა უკვე დაბეჭდილია (1922)]. ჩვენ მოხსენებას სხვათა ძველ ბრუნთ. ბრუნის მიხედვით გამოთქმული დებულებები, კიდევც დაბეჭდილი ცალკე.

Braunma iño ara-indoevropuli natili germanul enaš. Brauns šu rogor ĩarmoukenebia sakıřı, řıqad kořs memdegi řerř-meti debuleba mısi kursmı mesaval leqřıns¹.

1. Kvela istoriulaš řnobil indogermanul enebmı moipoveba morřologıuri da leqsıkuri elementebi, romlebiř meřnıerebis dğevandel mdgomareobamı an srulebiř ver iqsnebian indogermanulař, an indogermanuliř dasabuřebuli mařni aqřsnanı ğırs-satınağmdego arian.

2. Eg garemoeba gvaidulebs mıviğoš, rom indogermanelibs sqva emiř mosaubre nařesavnı, pırvandelni mkvıdrni daqvdas mař-řnobil istoriul sabınadromı, rořa mıg esaqleboden, da ıgi uřřo elementebi mař emısagan arian ĩarmomdgarnı.

3. Radgan es iřqmıř agreřve germanelebis motınapreebze (ese ıgi gasagermanebel indogermanelebze), mamasadame, ukusagdebelia hipoteza, vıřom indogermanelebis namdvılı samıoblo kořılıkos mıva- an řrdilo-Evropa.

4. Rogoriř zogađ ĩasiadıř sařuđvelřagan mořřans, sımarř-les meesabameba, rom angarımmı mısağebi evropıs pırvandeli mřřovrebni ekuřvnoden erřs mřlıan enař-ođıağs.

5. Prořesor Marrıs kvleva-điebiř damtkıřebulia mkařıoř memoqazuli ıařetur enař ođıağıs suřeva, romlıř utmındesni ĩarmomadgenelni řven tınagvidgebian dğevandel kavkasıur enebmı da romelsař ekuřvnıs agreřve baskur-ıberuli, etruskuli da pelasguri enebi. Amgzıř pırdapır řu mıri-aqlo memorebiř marřıdebian Trombetti's, Dirris, Vinklerıs, Muqardtıs, V. Tom-senis, Bugge's, Paul's, Meye's, Kını's da sqvařa mosazrebanı (Vermutungen).

6. Azrun mosasvlelia agreřve, rom germaneř adrındelni

¹ Raodenderme ĩakıřqılı sqvadařıva sameřnıero sazogadoebamı, Leypřıguıve da memdeg kıdev memumavebulı, sařaurıř *Die Urbevölkerung Europas und die Herkunft der Germanen*, am ĩanař ıbetđeba Germaneřmı pırvel tıgnakař serıs Japhetische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens herausgegeben von F. Braun und N. Marr. Berlin (Stuttgart) Leipzig. Verlag von W. Kohlhammer [aqla ukve dabetđılia (1922)]. řven mořsenebas saqemı aqvs proř. Braunıs pırvelař gamořqmuli debulebebi, kıdevař dabetđılı řalke.

(ესე იგი ინდოევროპელთა მოვლენამდი) საშვალა და ჩრდილო ევროპის მკვიდრნი ერნი იმავე (იაფეტურ) ენათ-ოჯახს ეკუთვნოდენ.

7. ეს მოსაზრება სიმაცრეს, მისაყრდნობს ჰუმოლობს ენის მოვლენათ და მასალათ აწონდაწონაში (Erwägungen). თავდაპირველი გერმანული ენა, რომელსაც მორფოლოგიურათაც და ლექსიკურათაც არაინდოგერმანული ელემენტებით მეტი გაყუთილობა ახნია, ვიდრე დანარჩენს ინდოგერმანულ ენებს (სომხურის გამოკლებით), სწორეთ ისე უნდა მივიღოთ, რომ იგი გერმანელთადრინდელი იაფეტურის და პირვანდელგერმანულის ინდოგერმანულის შეჯვარადინების ნაყოფი გახლავს. ამ გვარი შეჯვარადინებით აიხსნება სრულებით ძალდაუტანებლათ ეგრეთ წოდებული პირველი ბერათ-შეცვლა (Lautverschiebung), გერმანული ხმისამაღლება (აქცენტი); ისეთი მორფოლოგიური მოვლენა, როგორც არის გადაჭარბებული სიუხვე ი-ფუძეთ, პრეტერიტის (გასრული დროის) ჩასახვა დენტალი სუფიქსის შეშვეობით და სხვა; გერმანელთადრინდელი ენისაგან წარმოშობილან ისეთი, ახლა გერმანული, სიტყვები, როგორც Erbse ღობილი, Gerste ქერი, Rind ხარი, Schlaf ცხვარი, Hand ხელი, See ზღვა, Hütte კარავი და სხვა კიდევ ბევრი, აგრეთვე სახელები Abnoba შვარცვალდი, Thule, Asen, Erce (მიწის ღმერთა), Tuisto და სხვა ამ ნაირი.

8. მაშასადამე, უნდა მივიღოთ, რომ პირვანდელნი გერმანელები წარმომდგარან გერმანელთადრინდელების და გერმანელთა მოწინასპრეების შეუღლვაშეჯვარედინებით; პირვანდელ გერმანელთ სხუელებრივი და სულიერი ვითარებისთვის, მათ ჰაბიტუსისათვის, რასაკვირველია, გადაშვევტულნი იუფნენ უფრო მრავალრიცხოვანნი მკვიდრნი, ესე იგი, გერმანელთადრინდელი ელემენტი.

9. როდის მოხდა გერმანელთ ნათესავის შეჯვარედინება, ჯერჯერობით დაბეჯითებით ვერ გადაწყდება, მაგრამ, იქნება, საძიებელი მომენტი არ არის გადასატანი ისე შორს დროში, როგორც საბერძნეთის და იტალიის გაინდოგერმანელება.

10. ანთროპოლოგიურათ გერმანელთ მოწინასპრეები უნდა მივიღოთ წარდენის (Diluvium'ის) შემდეგ გაჩენილ ტუქი (blonde) დოლიქოკეფალური „თეთრი რასის საკოლონიო განსხვავებულობათ (Varietät)“ და მისი კავშირი სამხრეთ ევროპულ-წინასივლ-ჩრდილოაფრიკულ პირვანდელ რასასთან შექნარებულ უნდა იყოს.

(ese igi indoevropelša movlenamdi) samvalo da šrdilo Evropis mkvidrni erni imave (iapetur) enaš-ođaqš ekušvnoden.

7. Es mosazreba simagres, misakrdnobs hpoulobs enis movlenaš da masalaš atondatonam (Erwägungen). Ūavdapirveli germanuli ena, romelsaš moržologurašaš da leqsikuraš ara-indogermanuli elementebiš meti gajğensiloba ašnia, vidre danarğens indogermanul enebš (sómquris gamoklebiš), stores ise unda miviğoš, rom igi germanelš-adrindel iapeturis da pirvandel-germanulis indogermanulis međvaradinebis nakopi gaqlavs. Am gvari međvaradinebiš aiqsueba srulebiš đaldautaneblaš egreš todebuli pirveli bgeraš-mešvla (Lautverschiebung), germanuli qnisamağleba (aqšenti); iseši moržologiuri movlena, rogoriš aris gadařarbebuli sinqve n-řuđeš, preteritis (gasruli drois) řasaqva dentali suřiqsis memveobiš da sqva; germanelš-adrindel emsagan řarmobilan iseši, aqla germanuli, sitkvebi, rogorš Erbse lobio, Gerste qeri, Rind qari, Schaf řqvari, Hand qeli, See zğua, Hütte karavi da sqva kidev bevri, agrešve saqelevi Abnoba Hvarš-valdi, Thule, Asen, Erce (mitis ġmerša), Tuisto dasqva am nari.

8. Mamasadame, unda miviğoš, rom pirvandelni germanelebi řarmomdgaran germanelš-adrindelebis da germanelša motnapreebis meuğlv-međvaredinebiš; pirvandel germanelš sqeulebrivi da sulieri viřarebišvis, maš habitusisa-řvis, rasakvirvelia, gadamtkvetelni ikvnen uřro mravalriřqovanni mkvidrni, ese igi, germanelš-adrindel elementu.

9. Rodis moqda germanelš nařeřavis međvaredineba, řerđerobiš dabeđiřebiš ver gadatkdeba, magram, iqneba, sadiebeli momenti ar aris gadasatani ise mors dromi, rogorš Saberđnešis da Italus gandoGermaneleba.

10. Anřropologiuraš germanelš motnapreebi unda miviğoš řarğvnis (Diluvium'is) memdeg gařemil ruqi (blonde) doliqoqpaluri «řeřri rasis sakolomo gansqva vebulobaš (Varietät)» da misi kavmuri samqreš evropel-tinaasiel-řrdiloařrikel pirvandel rasasřan metknarebul unda ikos.

11. „ინდოგერმანელების შესახები ჰრობლემა“ შესაძლოა აიხსნას „პირვანდელმეფიდრთა ჰრობლემის“ გამოშუქების შემდეგ, ან მასთან შეკავშირებით.

რასაკვირველია, ჰროფ. ბრაუნის დებულებანი და მთელი მისი მეტნიერული აღშენებულება შეადგენს ჯერ-ჯერობით ჰრობლემას, სემეტნიერო ჰრობლემას, მაგრამ ეგ ჰრობლემა მკაფიოთ დაყენებული გახლავსთ და მის გამოსაშუქებლათ და დადებითი შედეგებით გადასაწყვეტლათ იათეეტური ენათმეცნიერება იძლევა როგორც შესაფერ თეორიულ ჰრობლემებს, აგრეთვე მდიდარ მასალას, ზოგს შეკრებილს, ზოგს — უმრავლესს — შესაკრებელს. ერთი სიტყვით, აქაც დიდი, უზარმაზარი შრომა არის საჭირო და შესაფერი მომზადებულთა. რასაკვირველია, არც ისე ადვილია ეს საკითხი, როგორც ჰროფ. ბრაუნის მოხსენება შთაბეჭდილებას ახდენს. დიდი ღირსება არის, რასაკვირველია, მკაფიოთ და მარტივით საქმის გამოშუქება, მაგრამ თვითონ საქმე აგრეთ სიმარტივეზე ვერ ჩამოიწურება. იგივე ითქმის ყველა ენების სანათესავო საკითხზე.

ჩვენი ახლანდელი მიხედვრილობის შესაფერი რედაქციით რომ ჩამოვთვალა მოხსენების დასაწყისში გადათვლილი შვიდი სიათეეტმეტეული კერძო საკითხი, დედო ჰრობლემას თავი დაჯანებოთ, თითო მათგანს შესწევს არა ნაკლები სირთულე და მრავალნასკვი ინტერესი.

ავიდოთ გინდა მეხუთე საკითხისაგან მარტო ბასკური ენის ჰრობლემას.

ახლა აღარ კმაჩა ვთქვათ, რომ ბასკური ენა იათეეტურ ენათოჯახის ეგუთონის და, სხვათა შორის, კავკასიის იათეეტურ ენების, მაგალითათ ქართულის, მეტრულის, სვანურის, აფხაზურის, ბატბიურის (წოვათუშურის), ლეკურის და სხვათა მონათესავეა. ზოგი იათეეტურ ენაზე მოსაუბრე კავკასიელი ტომი ნაწილს შეადგენს ბასკების ანუ მესხების, მაგალითათ, აფხაზები და ბატბიები ანუ წოვათუშები, და საგულისხმობა, რომ მათ ენების ნათესაობა ბასკურთან უფრო მჭიდროა, უფრო დაახლოვებულია. ზოგ იათეეტურ ენაზე მოსაუბრე კავკასიელი ერი წარმოადგენს ბასკებთან ან მესხებთან შეზავებულ ტომს, მაგალითათ, ქართველები და სვანები, და მათ ენებთან ბასკურის განწყობილება ერთ ნაწილში აგრეთვე უფრო მჭიდროა, განსაკუთრებით დაახლოვებულია და, რასაკვირველია, მოითხოვს შესაფერ რთულ ძიე-

11. «Indogermancelebis mesaqebi problema» mesadloa aiqsnas «privandelmkvidrša problemis» gamomuqebis memdeg, an masdan mekavimrebiš.

Rasakvirvelia, proq. Braunis debulebam da mšeli misi meš-meruli aqmenebuleba meadgens der-derobiš problemas, sameš-mero problemas, magram eg problema mkaqioš dakenebuli gaq-lavšš da mis gamosamuqeblaš da dadebiš medegebiš gadasatkvet-las iaqeturi enašmešmireba idleva rogorš mesaqer šeorul horizontebš, agrešve mididar masalas, zogs mekrebiš, zogs—umravless — mesakrebels. Erš i sikkviš, aqaš didi, uzarmazari mroma aris saqiro da mesaqeri momzadebuloba. Rasakvirvelia, arš ise advilia es sakišqi, rogorš proq. Braunis moqšeneba mšabedilebas aqdens. Didi gureba aris, rasakvirvelia, mka-qioš da martivaš saqmis gamomuqeba, magram švišon saqme agreš smartiveze ver šamoitureba. Igive išqmis kvela enebis sanaše-savo sakišqze.

Əveni aqlandeli miqvedrilobis mesaqeri redaqqiš rom šamovšvalo moqšenebis dasatkisim gadašvili mvidi saiaqetme-tkvelo kerdo sakišqi, dedo problemas šavi davaneboš, šišo mašgans meštevš ara naklebi siršule da mravalnaskvi interesi.

Avigoš ginda mequše sakišqisagan marto baskuri enis problema.

Aqla aqar kmara všqvaš, rom baskuri ena iaqetur enaš odaqš-ekušvnis da, sqvaša moris, Kavkasus iaqetur enebis, magališaq, qaršulis, megrulis, svanuris, aqazuris, bašbiuris (tova-šumuris), lekuris da sqvaša monašesavea. Zogi iaqetur e aze mosaubre kavkasieli tomi natils meadgens baskebis anu mešqebis, magališaq, aqazebi da bašbiebi anu tova-šumebi, da sagulisqmoa, rom maš enebis našesaoba baskuršan uqro mšidroa, uqro daaqlovebulia. Zog iaqetur enaze mosaubre kavkasieli eri farmoadgens baskeššan an mešqebšan mezavebul toms, magališaq, qaršvelebi da svanebi, da maš enebšan baskuris ganikobileba erš natilim agrešve uqro mšidroa, gansakušrebiš daaqlovebulia da, rasakvirvelia, moišqovš mesaqer išul die-

ბას. ბასკურში ენა ჩანრომილობის კანონით შეადგენს ერთ ნაკვეთს, ძირეულ ნაკვეთს ორბუნებრივ იათეიტურაინდოკვროზულ ძველ სამწყურლო სომხურ ენისას. იმ ჰადაკურ ენისას, რომელმაც თვით „ბასკ“ სახელი შეინარჩუნა, რადგან „ბასკ“ და „ჰადაკ“, როგორც უკვე დამტკიცებულია, ერთი და იგივე სიტყვა განლავს¹. რასაკვირველია, ბასკურ ელემენტების აღნუსხვას ასეთ რთულ ბუნებრივ ენაში, როგორც ძველი სამწყურლო სომხური ენა განლავს, კიდევ აღმეტყობით უფრო რთული მუშაობა სჭირია. ვინც გაფრთხილებული არ არის სინამდვილის შესახებ, ბასკური ელემენტების გამოძიებას მასთან შეზავებულ კავკასიურ ენებში, სომხური იქნება თუ ქართული, ადვილ საქმეთ მიიჩნევს. ასეთი სიადვილის ღოდინი დიან გასაფრთხილებულია არა მარტო მიტომ, რომ ბასკური ელემენტები, ქართულ, სომხურ და სხვა ენებში შერეული, ამ უგანასვენ ენათ ბეკრათაკანონებს გადაუსხვავებულებია, არამედ მიტომაც, რომ ბასკური ენა ჩვენამდე მოწყენულ ხორცშესხმულობაში ავრეთვე რთული, შეფვარედინებული ენა განლავს, და ნამდვილი ბასკური ამ სიროულეში მხოლოდ ერთ, ვთქვათ, ძირეულ წანალეკს წარმოადგენს და იგიც. რასაკვირველია, ზირვანდელ სახისაცან დიან დამოკლებულია.

ბასკურ ენაში ორი ტომებრიფი ენა მინც, ერთი ნამდვილი ბასკურა მესხური და მეორე იბერული, უფრო მეტრულაქანურის ვგუთიდან ასახსნელი, ახლავა ნათლათ ისამზდგრება. ერთი რაგი შეცნიერათ ბასკურს და იბერულს ერთ და იმავე ენათ რაცხდენს; ამ აზრს ჰროფესორ Schuchardt²მა თავის გამოკვლეეით ბოლო მოულა, ოლონდ ბასკური, ვიმეორებ, თავდაპირველ ტომურ ენის მარტივ ტიპს არ წარმოადგენს, ის რთული შეფვარედინებული ენა განლავს, და მასში ერთი კეცა, ერთი წანალეკი შესდგება იბერულ ელემენტებისგან, რომელნიც ბასკურთან შეზავებულან. მაგრამ ჰირენეთა ნახევარკუნძულზე მარტო იბერები და ბასკები არ იუვენ იათეიტურაენოვანნი. როგორც ამ ნახევარკუნძულის ონომასტიკონის, განსაკუთრებით, ეთნურ და მისკან წარმოშობილ გეოგრაფიულ სახელწოდებების ჰალექოტოლოგიურ ისტორიიდან ვხედავთ, ჰირენეთა ნიანდაგზე უცხო-

¹ C. 344, *Астрономические и этнические значения двух племенных названий армян (Зап. Вост. Отд. Русск. Археол. Общ., XXV),* № 229 და 22.

bas. Baskuri ena şarşomilobis kanoniş meadgens erş nakeşs, ğireul nakeşs orbunibriv iazetur-indoevropul ğvel samterlo somqur emsas, im haykur emsas, romelmaş şvış «bask» saqeli weinarşuna, radgan «bask» da «hayk», rogorş ukve damtkişebuhia, erşi da igive sitkva gaqlavs¹. Rasakvirvelia, baskur elementebis ađnusqvas aseş rşul bunebovan enam, rogorş ğveli samterlo somquri ena gaqlavs, kidev ađmetebiş upro rşuli muşaoba şiria. Vinş gaşrşqilebuli ar aris sinamdvilis meşaqeb, baskuri elementebis gamođiebas masşan mezavebul kavkasur enebim, somquri iqneba şu qarşuli, advil saqmeş mnişnevs. Aseşi siadvilis lodim diaq gasaşrşqilebelia ara marto mitom, rom baskuri elementebi, qarşul, somqur da sqva enebim mereuli, am ukanasknel enaş bgeraş-kanonebs gadausqvaşerebia, aramed mitomaş, rom baskuri ena şvenamdi motevnul qorşmesqmulobaum agreşve rşuli, međvaredinebuli ena gaqlavs, da namdvili baskuri am sirşulemni mqoloş erş, vşqvas, ğireul tanaleks farmoadgens da igiş, rasakvirvelia, purvandeli saqisagan diaq damorebulia.

Baskur enam ori tomebrivi ena manş, erşi namdvili baskurmesquri da meore iberuli, upro megrul-şanuris dguşidan asaqsneli, aqlave naşlaş isanzğvreb. Erşi rigi meşnerşa baskurs da iberuls erş da imave enaş raşqden; am azrs proşesor Schuchardt'ma şavis gamokvleviş bolo mouğo, oğond baskuri, vimeoreb, şavdapirvel tomur emis martiv tips ar farmoadgens, is rşuli međvaredinebuli ena gaqlavs, da ması erşi keşa, erşi tanaleki meşdgeba iberul elementebisgan, romelniş baskurşan mezavebulan. Magram Pireneşa naqevarkundulze marto iberebi da baskebi ar ikven iazetur-enovam. Rogorş am naqevarkundulis onomastikomis, gansakuşrebis, eşnur da mişgan farmomobil geografiul saqeltodebebis paleontologur istorıdan vqelavş, Pireneşa niadagze uşqov-

¹ N. Маргг, *Астрономические и этнические значения двух племенных названий армян* (Зап. Вост. Отд. Русск. Археол. Общ., XXV), *gv.* 229 da md.

რას ბევრ სხვა ათფურცელ ტომებს, მათ შორის ეტრუსკების და სვანების ტომთა ნაწილებსაც. ეტრუსკების და სვანების აქ ყოფნას მოწმობენ როგორც მათ ერთურ სახელწოდებებს მრავალ სახათ აღმოჩენა პირქუთა ნახევარკუნძულის ადგილთ სახელებში, აგრეთვე მათი, ეტრუსკების და სვანების, ენათა გავლენა ჩვენამდე მოწვენილ ადგილთა ბრიგ ენებში. ისინი ერთი რიგი მის დამახასიათებელ ფონეტიკურ მოვლენათ მხალთ სვანურში პოულობს თავის ახსნას¹. იპუათ „ისპანია“ სვანების სახელწოდების ფუძისგან წარმოებული სახელია. ბასკურში, ამ ენის ფონეტიკურ განიხილვას გვანათ შეცვლილი აგვე სახელი „სვან“, სახელდობრ, „ჭან“ (↗ „ხან“) || „დაჯნ“ ნაშნავს „ბატონს“, რაც მოწმობს ერთდროინდელს მათ ბატონობას ბასკებზე, როცა, სხანს, ბასკებზე გაბატონებულ წოდებას წარმოადგენდნ სვანება, და სწორეთ მათინ გადაუციათ თავის ტოტემი ღმერთთა „სვან“ ბასკებისთვის, რომელთ ენით აგვეუ სიტყვას დღესაც ნიშნავს „ღმერთს“, „უფალს“. აგრეთი საზოგადოებრივსაწმუნოებრივი სახელადვე, შეერთებულა ცხოვრება სვანების და ბასკების, წმინდა ათფურცელების, პირქუთა ნახევარკუნძულზე მათ უფროს საყურადღებობას, რომ აღმოსავლეთშიც მსაღრთ კავშირი სუფევდა მათ შორის — სვანებს და მესხებს შორის. მატომაც აქ სვანების და ბასკებისგან, ესე აგა სონებათ შეცვლილ შონებისგან და მესხებისგან შეტყუებული ან ჭებრიდული ერი სონამესხი ან სონამესხა წარმოდგა, — ერი, რომელიც თავდაპირველში აგრეთვე წმინდა ათფურცური მოდემის აყო.

უბრალო საკითხი, თუ განწყობილება ჰქონდა ბასკურის ამ პირქუთა ნახევარკუნძულზე მოთავსებულ ათფურცურ ენების მთელ ჯგუფთან და როგორ უნდა მავსდითო ათფურცურ ენების ვვალს ისინი, პორტუგულს და საზოგადოთ რომანულ ენებში, ეგ ისეთი რთულ კვლევის საქმეა, რომ ბასკურის ნათქვამის მარტივი საკითხი ათასგვარა საკითხის ვეებერთელა ენათ აქცევა ხოლმე. მარტო ერთი მისი ნაწილი ვთქვათ, ბასკურის და ბრიტანულ კუნძულის პიკტურა ენის ნათქვამის საკითხი დიადი პრინციპისთვის საჭირო ცოდნას და უშუალოდ მოითხოვს. აგრეთ რთული საქმეა, თუ მეტი არა, ეტრუსკულის კვლევა; აქ ეტრუსკულის საკითხში, ჩართულია მთელი წყება

¹ სხვა შორის o → we («ue»); *conta → cuenta, *poblo → pueblo.

ria bevr sġva iap̄etel tomebs, maŝ moris etruskebis da svanebis tomŝa nat̄lebsaŝ. Etruskebis da svanebis aq koŋnas mot̄moben rogorŝ maŝ eŋnur saġeltodebebis mraval saġiŝ aġmoŝena Pireneŝa naġevarkundulis adgils saġelebm̄, agreŝve maŝi, etruskebis da svanebis, enaŝ gavlena ŝvenamdi mot̄evnul adgilo-briv enebm̄. Ispanur enam̄ erŝi rigi mis damaġasiaŝebel ʒo-netikur movlenaŝ mġoloŝ svanurum̄ poulobs ŝavis aġsnas¹. Өviŝ «ispania» svanebis saġeltodebis ʒudisagan farmoebuli saġelia. Baskurum̄. am̄ em̄s ʒonetikur kanonebisda gvaraŝ meŝvlili igive saġeli «svan», saġeldobr. «hawn» (/ «ġawn») || «yawn» munnavs «batons», raŝ mot̄mobs erŝdromdels maŝ batonobas baskebze, roŝa. sŝans, baskebze gabatonebul todebas farmoad-genden svanebi, da storeŝ mam̄m̄ gadauŝiaŝ ŝavis totemi ġmer-ŝi «svan» baskebisŝvis, romeliŝ em̄s igive sġtkva dġesaŝ munnavs «ġmerŝs», «uŝals». Agreŝi sazogadoebriv - sarmunoebrivi siaġlove, meerŝebuli ŝġovreba svanebis da baskebis, im̄inda iap̄etelebis, Pireneŝa naġevarkundulze miŝ uŝro sakuradġeboa, rom aġmosavleŝum̄ŝ m̄tdro kavum̄i suŝevda maŝ moris — svanebs da meŝqebis moris. Mitomaŝ iq svanebis da baskebisgan, ese igi sonebaŝ meŝvlil monebisgan da meŝqebisgan metkupuli an hŵbriduli eri son - meŝqi an so - meŝqi farmodġa. — eri, romeliŝ ŝavdapirvelim̄ agreŝve im̄inda iap̄eturi modġmis iko.

Ubralo sakidġi, ŝu ra gantkobileba hġonda baskurs am̄ Pireneŝa naġevarkundulze moŝavsebul iap̄etur enebis m̄ŝel dġuŝŝan da rogor unda mivŝdioŝ iap̄etur enebis kvals ispanurs, portuguls da sazogadoŝ romanul enebm̄, eg iseŝi rŝul kvlevis saġmea, rom baskuris naŝesaobis martivi sakidġi aŝaŝgvari sakidġis veeberŝela konaŝ iqŝeva ġolme. Marto erŝi misı natili, vŝġvaŝ, baskuris da britanul kundulis pikturi em̄s naŝesaobis sakidġi diadi problemisŝvis saŝiro ŝodnas da munaobas moisġovs. Agre rŝuli saġmea, ŝu meti ara, etruskulis kvlevaŝ; aq. etruskulis sakidġum̄, ŝarŝulia m̄ŝeli ikeba

¹ Sġvaŝa moris o → we («ue»): *conta → cuenta, *poblo → pueblo.

მტირქასიურა ენების საკითხები, მათ შორის კარულ და ლიდურას. ჩრდილოთ აღზურ მთების მგვიდრთა ენების და აგრეთვე ერთი მხრით ლიგურულ ენის და მეორე მხრით თვით ლათინურ ენის ჩასახვის და წარმოადგომის, მასთან ცალკე ატალურის და მისი კილოვანების გაჩენის საკითხები.

ველეკა კიდევ უფრო რთულდება ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, რადგან აქ ერთი იაფეტურა ენაც არ გადაჩენია ობრუნებოვან შეკვარედინების კადამდობელ პროტესს, არც ერთ ცოცხალ და ძველ-მწერლობით ცნობილ მგვიდარ წმინდა იაფეტურ ენას არ მოუწევია ხეენამდი¹, მაგრამ სამაგიეროთ თვითონ ბერძნულში შეხვედრულას. მის ბუნებაში წანალკეა ერთი წყება იაფეტური ენები — ჰელასგური, ანაჟური = იონური, კრალა და კიდევ სხვ.; თითოც მათგანს შესაძირდაწირეული წმინდა იაფეტური ენა აქვს კავკასიის ნადაგზე და წარმოსადგენია, თუ რა რთული ცოდნა და მეცნიერული სიფრთხილე სჭირია, ფთქვით, მარტო ჰელასგურის საკითხს, როცა ერთი მხრით, დასავლეთით, ავი თვისტომით უჩნდება ეტრუსკულს, მეორე მხრით, აღმოსავლეთით, ზოგთან, მაგალითათ ლზგურს ან ლეკურთან და სომხეთის ძველ უმარტულთან აგრეთვე თვისტომით გამოდის², ზოგთან კი განსაკუთრებით მჭიდრო მონათესავე არის, რადგან მისი წანალკეა იზოვება შეკვარედინების განონით მათში, სხვათა შორის სომხეთის ხეენამდი მოწვენულ რე ენაში. მათ რთულ იაფეტურ წანალკეობაში ან ნაკეტებში.

ამ რიგით ირვევა, რომ იაფეტული ნათესაურ თბეს უდაუთელავს შესხმელეთის საზღვრები, იგი აერთიანებს სივრცეს წირენეულ ნახევარკუნძულისგან შვამდინარეთის ნადაგამდი, მეტი თუ არა ფთქვით ჟერჟერობით, და თავის წრეში იყოლიებს ამ სივრცის ჩრდილოით მოყოლებულ ნათესავთა სარტყელს, სკუთების გამოთვლებლათ. აგრე შემოსაზღვრულ სივრცეზე ერთი იაფეტული ოჯახი ბუნადრობდა

¹ [აღიანურსი, რომლის იაფეტურობა ამ უკანასკნელ ხანას აღიანდა, შეკვარედინებული ბუნების არა, ანა ხელვს სომხურს, თუცა შამი. მის იაფეტურობა უფრო შეუძნია, ვიდრე ხომხურს].

² [უკანასკნელ ხანა კამოდაცა ახცი, რომ ერთი, ტერმინს «ლან» შეცდომით ეხნოდი «ლა» წინართით ვითომ «ზან» - დან წამოიებულს (თითქო უმაღ ლან ეოთელიოეს); «ლანს» («ლან ლან»), «ლან-ე»-ის და «მე-ლან-ე»-ის ფუძის ერთ თავისებურ ხანეთ აზიანდა; მეორე, «ლან-ე»-ის, ადრე «მ-ლან-ე» აგრეთვე ამავე სიტყვის სხვალი აზიანდა; იხ. ნ. შაბო *La Seine, la Saône, Lutèce et les premiers habitants de la Gaule Étrusques et Pélasges*, გვ. 8—15].

mšireasnuri enebis sakidqebi, maš moris karul da liduris, šrdilos Alpur mšebis mkvidrša enebis da agrešve erš i mqriš ligurul emis da meore mqriš švis lašinur emis šasaqvis da iarmodgomis, massan šalke italuris da misi kilokavebis gašems sakidqebi.

Kvleva kidev uqro ršuldeba Balkanešis naqevarkundulze, radgan aq erš iapeturi enaš ar gadaršenia orbunebovan meqvaredinebis gadamdobel prošess, arš erš šošqal da đveli mterlobiš šnobil mkvdar imnda iapetur enas ar moutevia švenamdi¹, magram samagieroš švison berdnulun mezavebulia, mis bunebam tanalekia erš ikeba iapeturi enebi — pelasguri, aqayuri = ionuri, grauli da kidev sqv.; šisos mašgans mesapirdapirebeli imnda iapeturi ena aqvs Kavkasnis madagze da iarmosadgenia, šu ra ršuli šodna da mešnieruli sivršqile širia, všqvaš, marto pelasguris sakidqs, roša erš i mqriš, dasavlešiš, igi švistomaš ušndeba etruskuls, meore mqriš. ašmosavlešiš, zogšan, magališiš lāzgurs an lekuršan da Somqēšis đvel urartulšan agrešve švistomaš gamodis², zogšan ki gausakušrebiš mtdro monašesave aris, radgan misi tanaleki ipoveba meqvaredinebis kanoniš mašim, sqvada moris Somqēšis švenamdi motevnul or enam, maš ršul iapetur tanaleklobam an nakešebim.

Am rigaš irkveva, rom iapeteliš našesaur šbes gadaušelavs Ilvaqmelešis sazgvrebi, igi aeršianebs sivršes Pireneul naqevarkundulhsan Ilvamdinarešis madagamdi, meti šu ara všqvaš qerqerobiš, da šavis tremi ikoliebs am sivršis šrdiloiš mokolebul našesavša sarkels, skwšebis gamoukleblaš. Agre memosazgvrul sivršeze erš iapeteli odaq i bunadrodda

¹ [Albanuriš, romlis iapeturoba am ukanasknel qanas ašmošnda, meqvaredinebuli bunebis aris, ara nakleb somqurisa, šumša zmaini mas iapeturoba uqro meuršenia, vidre somqurs].

² [Ukanasknel qanin gamoirkva isiš, rom erš, termins «laz» mešdomiš vqsnidi «la-» tinsaršiš višom «zan»-idan iarmoebuls (šidqo umal la-zn kopilikos); «laz» («-lāz||lāum), «laz-g»-is da «pe-las-g»-is qudis erš šavisebur saqēš amošnda; meore, «plēb'e'l'iš, adre «p-les-be» agrešve imave našesavis saqelāš aqana; iq. N. Marri *La Seine, la Saône, Lutèce et les premiers habitants de la Gaule Étrusques et Pélasges*, gv. 8—15].

პირველ. ამ მაშინდელ მკვიდროს უნები, რასაკვირველია, იმ დროსაც სხვადასხვა იყო, იმ დროსაც თითო მათგანი რთული, უკვე შეჯვარედინებული ბუნების მქონი, მაგრამ უველანი მჭიდრო ნათესაობით შეკავშირებულნი, ერთმანერთსე „მიჯნით მიწყობილნი“, ეუთიფიოდენ კაცობრიობის ენათა ერთ ოჯახს, იათუტელ ოჯახს. სამხრეთით ქამიტური და სემიტური ჯგუფი გახლდათ. მათ თავდაპირველი ნათესაობა აქვს იათუტელ ოჯახთან, სემიტურს უფრო დაახლოებული, მაგრამ, რადენ სიტყვა შვანმელეითის კულტურასეა, ხეენ მხოლოთ იმ ხანას ვუბნით, იმ ხანამდი ვაწევთ, როცა ქამიტებიც და სემიტებიც უკვე გამყოფი იყვნენ და გაცალკეებული იათუტელთაგან. მაშინ იათუტიდები სივთაიერთ წინწასრულ ოჯახს შეადგენდენ. ნეოლითური კულტურა დიდი ხნით შექმნათ, მადნეულობის, ბრინჯაოს და სპილენძის შემდეგ რკინის, ოქროს, ვერცხლის და სხვათა გამოგონილობით დაწინაურებულ ეპოქას გადმოსრული იყვნენ. ამ განათლებულ ოჯახს ახანათობდა უკვე, აღებამიტების და მრეწველობის გარდა, ხელოვნების აუვაება, მასთანავე წერის ხელოვნებაც, მათ მიერ აღორძინებული და განვითარებულიც, და არა თუ მარტო შვანმდინარეთში, ჰგავს, ეგვიპტეშიც მათგან შეტანალი თუ შექმნილი. ამ ხანაში ინდოევროპელთ ნათესავი სადღაც ჩრდილო ევროპის შორეკუთხეში მკვიდრობდა, ევროპის ძველი კულტურის შემქნელათ მიხნეული უწინ ბერძნები ან რომაელები გაჩენილიც არ იყვნენ. სად გამომუშავდა ვრცელ იათუტელ ოჯახში პირველათ მაშინდელ კაცობრიობის უმაღლეს კულტურის მსოფლიო ტიპი, აღმოსავლეთის ნაწილში, შვანმდინარეთის ფარცალში თუ დასავლეთში, ეგ კიდევ გამოსარკვევია¹. მაგრამ უკვე ცხადია, რომ მას, იათუტელთ ოჯახს, იათუტელ ნათესავთ გვარტომობას შეუქნია ახლანდელი ცივილიზაციის პირველი სახე და განუვითარებია, და მასთან შესავებით კულტურული გაკეთილშობილება ხეკდრია ინდოევროპელ რასას, მასთან შეჯვარედინებით წარმომდგარან მსოფლიო მოქალაქობის სარბიელსე უმაღლ გამოსრული ბერძნები და რომაელებიც და ასტორიულათ შემდეგ ცნობილნი რომანულნი და გერმანულნი.

მაგრამ როგორ მომხდარა ეს კაცობრიობის კულტურული გადატრიალება, დასგრევა და ხელახლა აღშენება?

¹ [ახლანდელი ხუმი მხრით — დასავლეთში].

pirvel. Am mamndel mkvidrða enebi, rasakvirvelia, im drosasñ sñvadasñva iko, im drosasñ ðisø maşganı rşuli, ukve međvaredinebuli bunebis meqoni, magram kvelanı mıđdro naşesaobis mekavnirebulni. erşmanerşze «mıđrisñ mitkobılını», ekuşvnoden kaşobriobis enaşa erş odaqs, iaşetel odaqs. Samqreşisñ qamıturi da semıturi dguşı gaqldaş. Maş şavdapirveli naşesaoba aqvs iaşetel odaqsan, semıturs upro daaqlovebuli. magram, raoden sitkva İİvaqmeleşis kulturazea, şven mşoloş im qanas veqebisñ, im qanamdı vatevş, roşa qamıtebisñ da semıtebisñ ukve gamokoşılı ikvnen da gaşalkevebuli iaşetelşagan. Mamn iaşetidebi mıvşieraş fıntaşrul odaqs meadgenden. Neolışuri kultura didi qınış meeqmnaş, madneulobis, brındaos da splendıs memdeg rkınıs, oqros. veşqlıs da sñvaşa gamogonılobış datınaurebul epoqas gadmosruli ikvnen. Am ganaşlebul odaqs aqasıaşebda ukve, ağeb-mışemis da mretvelobis garda, qelovnebis akvaveba, maşşanave feris qelovnebaş, maş mier ağordınebuli da ganvişarebulış, da ara şu marto İİvamdımareşını. hgavs, Egıpteniş maşgan metanı şu meqmınlı. Am qanamı indoevropelş naşesavı sadğaş şrdilo Evropis morekuşqemi mkvidrobda, Evropis dveli kulturis memqnelaş mışneuli utın berđnebi an romaelebi gaşentış ar ikvnen. Sad gamomunıavda vrşel iaşetel odaqmı pirvelaş mamndel kaşobriobis umağles kulturis msoşlio tıptı, ağmosavleşis natılın, İİvamdımareşis çargalıı şu dasavleşım, eg kıdev gamosarkvevia¹. Magram ukve şqadia, rom mas, iaşetelş odaqs, iaşetel naşesavş gıartomobas meuqnia aqlandeli şivilizaşıs pirveli saqe da ganvişarebia, da maşşan mezavebisñ kulturuli gakeşılımobileba qvedria indoevropel rasas, maşşan međvaredinebisñ farmomdgaran msoşlio moqalaqobis sarbielze umal gamosruli berđnebi da romaelebisñ da istorulaş memdeg şnobılını romanelını da germanelını.

Magram rogor momqđara es kaşobriobis kulturuli gada-trialeba, dangreva da qelaqla ağmeneba?

¹ [Aqlandeli şemi azrış—dasavleşımı].

ეს დედო ჰრობლქმა, ადვილათ გაითვალისწინებდა, ნოეს კიდობანზე უფრო რთულ შინაარსისან ეტლს ემსგავსებდა. მასში, როგორც ხედავთ, ჩაბმულია მრავალი საკითხები, რომელთაგან თითოეული თავის გამტარებელი ძალით ერთ უნარ ცხენს მანაც უდრის. იყო ნეტარი დრო, როცა ეტლის ნაწილას ვხედავდი და მასკად დანატრონებული გაბედულათ მივიდენიდი ჩემ ხელწასკრავ ერთიან კუთხის სამიოდე ცხენს, გზა გაშლილი შეჩვენებოდა წინ და ვიპედოვებდი ეტლის გარბენით, შეჩვენული ცხენების გაჭენებით წინსვლას. მე არც ვგრძობიდი, თუ ეტლში რა უამრავი მასალა არის ჩალაგებული, რა უხილავი სიმძიმე აწევს თვით ეტლს, ერთი ეტლს რა სიდიადე შესწევს და რამდენი უნარ ცხენებისა შიგ ჩაბმული და რა რთული ცოდნა, თვალის სიმარჯვე და მკლავის ძლიერება არის საჭირო, რომ მისი ნაყოფიერი მოუწოდება შესძლოა შეიქმნეს.

გადათვლილი საკითხებით ხომ სრულდეს იაფეტურის თეორიის მნიშვნელობა, არ დაგვიწურავს თვით სამეცნიერო მისი კერძი. ჰინრიქი, განეხებულ ზოგად საენათმეცნიერო სწავლისათვის იაფეტურ თეორიის მნიშვნელობას ჩვენ არც კი შევხებივართ დღეს. ჩვენ მხოლოდ რა საგანს დავსახელებთ ამ მხრით. ერთი შეიცავს კატაბორიულ მკრეველების წარმოშობის ან აღორძინების პრობლემას. იაფეტურ ენათ რჯახსა სავალაუბრს გვაძლევს მათი შედარებითი შესწავლის გზით იმ ხანას მივაწიოთ, სადაც კატაბორიული ენის და ცხოველთა მკრეველობის ზღვარი ძვეს.

თავისდა თავთაც და შედარებითი ძიებით საენათმეცნიერო განწყობილების სინამდვილით აღმოჩნდება ანსებიითი მნიშვნელობა აქვს ენის ისტორიის აგრე ჩაღრმავებით გამოშუქებას. ისტორიის მასშია, რომ ამ ძველთა უძველეს მომენტს სხვადასხვა ენობების გამოშუქებით უახლოვდებით. ვაწევთ იმ ხანას, როცა საზოგადოება სუფევდა, მაგრამ ცალქმრობა არ იყო, ძმა და ქმარი ერთი და იმავე სიტუციით გამოითქმოდა, რადგან მთელი ძმობა ერთ მანდილოსანს ექმნებოდა, თავის დას. ამ დროს ეკუთვნის შემერების გამოყოფა. იყო ენობა, როცა მარტივ ნათესავის მარტივ ენაში სულ ათიოდე სიტუცია მოიძებნებოდა და მით აკმაყოფილებდნ თავის მარტივ ფსიქიურ მოთხოვნილების გამოცხადებას, თავის საზოგადოებრივ განწყობილების გამოთქმას. იყო, რასაკვირველია, დრო, ოდეს ჯერ ღვი-

Es dedo problema, advilaš gaisvalistineba, Noes kidobanze uero ršul mnaarsian etls emsgavseba. Masun, rogorš qedavš, šabmulia mravali sakišqebi, romelšagan šiso šavis gamtašebeli dalaš erš ura šqens manš udris. Iko netari dro, roša etlis natilaks vqedavdi da ma ed dapatronebuli gabedulaš mividenidi šem qeltasakrav eršis kušqis samode šqens, gza gamhili mešveneboda tin da vimedovnebdı etlis garbeniš, mešveuli šqenebis gatenebiš tinsvlas. Me arš vgrdnobdi, šu etlum ra uamravi masala aris šalagebuli, ra uqilavi simdime atevs šviš etls, eršenl etls ra sidiade mestevs da ramdeni ura šqenebia mug šabmuli da ra ršuli šodna, švalis simaršve da mklavis dliereba aris satiro, rom misi nakošieri mouraoba mesadlo meiqmnes.

Gadašvili sakışqebiš qom ar sruldeba iapeturi šeoris mniuvneloba, ar dagvitravš šviš samešmiero misi kerdi. Piriqiš, gankenebul zogad saenašmešmiero stavlišašvis iapetur šeoris mniuvnelobas šven arš ki mevqebivarš dges. Šven miqloš or sagans davasaqelebš am miqriš. Eršı meišavs kašobriul metkvelebis tarmomobis an ašordinebis problemas. Iapetur enaš odaqi samvalebas gvadlevs maši medarebiši mestavlis gziš im qanas mivatioš, sadaš kašobriuli enis da šqovelša metkvelobis zğvari đevs.

Šavisda šavadaš da medarebiši dıebiš saenašmoriso ganikobilebis sinamdiviš ašmosašenadaš arsebiši mniuvneloba aqvs enis istoris agre šašrmavebiš gamonuqebas. Interesi masuna, rom im dvelša uđveles moments sqvadašqva epoqebis gamonuqebiš uaqlovdebiš. Vatevš im qanas, roša sazogadoeba supevda, magram šolqmroba ar iko, dma da qmari eršı da imave sitkviš gamoišqmoda, radgan mšeli dımoba erš mandilosans eqmreboda, šavis das. Am dros ekušvnis numerebis gamokoqa. Iko epoka, roša martiv našesavis martiv enam sul ašode sitkva moidebneboda da miš akmakošilebden šavis martiv qsiqur mošqovnilibis gamošqadebas, šavis sazogadoebriv ganikobilebis gamošqmas. Iko, rasakvirvelia, dro, odes der švi-

სო არ იცოდენ. მაშინ გამოყოფილან ბასკები. სიტყვა ღვანო მოკლ
 ევროპის და წინასიის ერებს იათეიტელთაცან აქესთ. შუთვისებული.
 ღვინო იათეიტელთა გამოგონილეს არის, მაგრამ იათეიტელ ოჯახის
 მქმინავ (სწირანტ) შტოს ენაზე მოსაუბრე ერის გამოგონილია.
 და მისგან შეუთვისებია ქართულებსაც, მსტვენავ (სინბილანტ) შტოს.
 წარმომადგენლო, ებ დაწინაურება. მისი ტერმინებით — ღვინო,
 ყენახი და სხვა. ნამდვილი ქართული ფარდი ამ სიტყვის მის მსტვენავ
 ბუნების რიგზე სუთვეს. ეს გახლავს სიტყვა „წვენი“, აგრეთვე „ტვინი“,
 მაგრამ, მოგესხეებთ, წვენი და ტვინი თუ რას ნიშნავს. და სწორეთ
 იმავე სიტყვის თვით „ღვინოაყენახ“ სახეს. ამ მქმინავ სახეს, ბასკები,
 უფრო მქმინავ შტოს წარმომადგენლისი, ხმარობენ „ტვინის“ მნი-
 შვნელბით. მქმინავ შტოს ერებსაც არ ცოდნიათ ჯერ ღვინო, როცა
 ბასკები გამოყოფილან იათეიტელ ოჯახიდან. მეორე შესაძენვე დებუ-
 ლება გახლავს ის, რასაც იათეიტური ენაიმეტნიერება აგრეთვე ხორც-
 შესხმული მაკალითებით ნათელ ეთავს: ეს არის ენების გამრავლების
 „გავლილი“ გზა, ენების სხვადასხვა სახეობის წარმოშობა და განვი-
 თარება შეჯვარედინებით. წინასიისი ხდება მოვლენა, თუ შეახველე-
 თის წრეში, გინდა მის მინაეულ ჩრდილო ზონაში, აჩსებითათ ზრო-
 ტესი ერთია.

ახლსხე ენათა შეჯვარედინების პროცესის ძალით შეუხვედებიან
 და წარმოდებიან აღმოსავლეთსაც და დასავლეთსაც თარ ცზის, თარ
 ხელ. ერთხელ, აღმოსავლეთში, ზირვანდელ მევიდარ ნათესავის ერებს
 ქვარედინებისა ზირველო სემიტელ ნათესავების ერება, ესე იგი, იათე-
 ტელ ოჯახის ენებს სემიტურ ჯგუფის ენები, და ასეთი შეჯვარედინების
 ნაწარმოება წმინდა სემიტურათ მიხეული ასურული ენა, შეამდინარე-
 თის კულტურის მწერლობითი გამოეტყველი ბოლანდელი იარაღი;
 მეორე ხელ, იმავე ზირვანდელ მევიდარ ნათესავს, იათეიტურს, წმინ-
 დან, თუ უგვე სემიტუბთან შეარეულს, ახალ მოვარდნილ ნათესავის
 ტაღლები ეცემიან — ინდოევროპულსა, — და წარმოიშობიან ახალი სახე-
 ნი შეჯვარედინებულ ენების, მათ შორის სომხური, რომელიც იათე-
 ტურაინდოევროპულ რთულ ტიპს ენისას წარმოადგენს¹.

¹ რანის ენების შესახებ არას ეპილო, რადგან სხვადასხვა ხანის ხმარების მეფეებთ სელი
 განება მოუტნათ, იათეიტურ ენათკე ვამოსწევთ და წვეთ თავის ზირვანდელ სავალდებულო საქმესც გარ-
 ასულანთ. [მოუხედავთ ამისა, ის, ზარველი მეტყვლი, თ. რაქურაირის მოხსენება სოდდურსე,
 ბეჭედა Яфетический Сборник-ის მე-II წიგნში].

no ar isoden. Mamin gamokozilan baskebi. Sitkva gvino mşel Evropis da Tinaasis erebs iapetelşagan aqvş meşvisebuli. Gvino iapetelşa gamogonileba aris, magram iapetel odaqis mquinnav (spirant) mtois enaze mosaubre eris gamogonilia, da misgan meşvisebia qarşvelebsaş, mstvenav (sibilant) mtois farmomadgenelş, eg datinaureba, misı terminebiş — gvino, venaqi da sqva. Namdvili qarşuli şardı am sitkvis mis mstvenav bunebis rigze supevs, es gaqlavs sitkva «tveni», agreşve «tvini», magram, mogeqsenebaş, tveni da tvini şu ras minnavs, da storeş imave sitkvis şviş «gvino-venaq» saşes, am mquinnav saşes, baskebi, upro mquinnav mtois farmomadgeneli, qmaroben «tvinis» mni-mvnelobiş. Mquinnav mtois erebsaş ar şodniaş der gvino, roşa baskebi gamokozilan iapetel odaqidan. Meore mesamşnevi debuleba gaqlavs is, rashaş iapeturi enaşmeşnereba agreşve qorş-mesqmuli magalışebiş naşel koşs: es aris enebis gamravlebis «gavhili» gza, enebis sqvadasqva saşeobis farmomoba da ganvişareba medvaredinebiş. Tinaasiani qdeba movlena, şu Şivaqmeleşis ireni, gında mis minakol şrdilo zonani, arsebişaş proşesi erşia.

Aqalsaqe enebi medvaredinebis proşesis dalaş munavdebian da farmodgebian aşmosavleşsaş da dasavleşsaş or gzis, or qel. Erşqel, aşmosavleşm, pırvandel mkvidr naşesavis erebs edvaredinebian pırvelaş semitel naşesavebis erebi, ese igi, iapetel odaqis enebis semitur dguşis enebi, da aseşi medvaredinebis natarmoebia imında semituraş mişneuli asuruli ena, Şivamdınareşis kulturs mterlobişi gamometkveli bolondeli iarağı; meore qel, imave pırvandel mkvidr naşesaobas, iapeturs, imında, şu ukve semiteşan mereuls, aqal movardnil naşesavis talğebi eşemian — indoevropulni, — da farmomobian aqalı saşeni medvaredinebul enebis, maş moris somquri, romeliş iapetur-indoevropul rşul tips enisas farmoadgens¹.

¹ Iranis enebis mesaqeb aras vambob, radgan sqvadasqva qamis sparsulis mkvlevarş qeli gungeb mouşriaş, iapetur enaşken gamosaşevi, da şven şavis pırdapı şavaldebulo saşmesaş ver asulvarş. [Muşqedavaş amisa, iq. pırveli merşqali. Ş. A. Rozenbergis moşseneba soğdurze, ibeşdeba Япетический Сборник-ис те-II ігши].

დასავლეთში თუმცა უფრო მარტივი პროცესი მოხასხს, მაგრამ აქაც
არსებულ წარმოებს ეს პროცესი. პირველ ჯერის ნაწარმოებთ მიხედული
კახლავს ძველი მსოფლიოს რთი კულტურისა და ერი — ბერძნები და
რომაელები, მეორე ჯერის ნაწარმოებთ მიხედული კახლავს რომანული
და გერმანული ერები. ორვე პროცესი ერთ და იმავე შემადგენელ ნათესა-
ვურ თბისკან წარმოებს ხვალს, შეჯვარედინებულს ენის სახეებს, ორვე
პროცესის შემდეგ ათეუტურაინდოევროპული სახე არსებულდა. მოგ-
ლენა არსებითით და გვანათ ერთი და იგივეა, ადრინდელი ეპოქის წარ-
მანაშობს, ბერძნებს და რომაელებს განვიხილავთ, თუ მერმინდელ
ეპოქის წარმანაშობათ მიხედული ერებს განვითავდისწინებთ, რომანულს
და გერმანულს. არსებითით რიპის შედგენილობას არ ცვლის ას, რამ
ვითომდა მერმინდელ ეპოქის შეჯვარედინებული ნათესავური ტიპები
უფრო რთული პროცესის საყოფი არიან; რომ რომანულ ენების შეჯვარ-
ედინებაში შესამჩნევი ადგილი უჭირავს ლათინურ ენას, რომელიც თა-
ვისდა თავთ უკვე რთულს შეჯვარედინებულ ათეუტურაინდოევროპულ
ტიპს წარმოადგენდა ენისას და არა პირვანდელ ერთბუნებოვან წმინ-
და ინდოევროპულს; რომ, მაგალითათ, ფრანგულ ენის რთულ შედგე-
ნილობაში კულტური, ატრეოვე სხვათრეოვე რთული, ინდოევროპული ნა-
თესავის თუ შედის, — სულ ერთია, ყველა უკვე მრავალი სახე ენის, ვთქვათ.
მერმინდელ ეპოქისა, მხოლოთ ორბუნებოვანი არის, ათეუტურაინდო-
ევროპული. ეს ერთი. მეორეც ის, რომ არც ძველ ეპოქაში წარმომდ-
გარ ათეუტურაინდოევროპულ ენების შესახებ ჯერჯერობით შეგვიძლია
გადაჭრით ვთქვათ. რომ ივინი უფრო მარტივათ მომხდარ ან მარ-
ტივათ ჩველილ პროცესის საყოფი იყვენ, რომ მათ წრეში მხოლოთ
წმინდა ათეუტურის და წმინდა ინდოევროპული ელემენტების შე-
უღლვა მომხდარიყოს ერთხელ და იმავე შემწყდარიყოს შეჯვარედინე-
ბის პროცესი, მაგალითათ, ბერძნულ ენის დამთავრებულ ხორცშესხ-
მაში; ჩვენ საბუთი გვაქვს საკითხი იმის შესახებაც წამოგაყენათ, თუ
სად იქმნა პირველი შერევა ინდოევროპულის და ათეუტური ელემენ-
ტების სამერმისო ბერძნულ ენის სახეში; და იქნება კიდევაც ვუბასუ-
ხათ, რომ პირველ ეკ მარტივი შეჯვარედინება შავი ზღვის პირათ,
კავკასიაში მოხდა, და რაცა ინდოევროპულ ნათესავის ხალხი და ხალხი
ტალღები შევარდა ბალკანეთის სახეგარეუნილზე, მათ იქ დახვდათ
არა წმინდა ათეუტური ნათესაობა, არამედ უკვე ათეუტურთან შეჯვარ-

Dasavlesni sumša upro martivi prošesi mošans, magram aqas orqel farmoebs es prošesi. Pirvel deris natarmoebaš mišneuli gaqlavs dveli msoqlis ori kulturosani eri — berdnebi da romaelebi, meore deris natarmoebaš mišneuli gaqlavan romaneli da germaneli erebi. Orve prošesi erš da imave memadgenel našesavur šbisagan atarmoebs aqals, medvaredinebuls enis saqeeds, orve prošesis memdeg iašetur-indoevropuli saqe ordildeba. Movlena arsebisaš da gvaras erši da igivea, adrdneli epoqis tarmonamobs, berdnebs da romaelebs ganviqlavš, šu mermindel epoqis tarmonamobaš mišneul erebs gavišvalištinebš, romanels da germanels. Arsebisaš tipis medgenilobas ar švlis is, rom višom-da mermindel epoqis medvaredinebuli našesavuri tipebi upro ršuli prošesis nakozi arian; rom romanul enebis medvaredinebamı mesamšnevi adgili utiravs lašinur enas, romeliš šavisda šavaš ukve ršuls medvaredinebul iašetur-indoevropul tips farmoadgenda enisas da ara pirvandel eršbunebovan imında indoevropuls; rom, magališaš, qrangul enis ršul medgenilobamı kelturi, agrešve sšvapriv ršuli, indoevropuli našesavis šbe medis, — sul eršia, kvela ukve mravali saqe enis, všqvaš, mermindel epoqisaš, mqološ orbunebovani aris, iašetur-indoevropuli. Es erši. Meoreš is, rom arš dvel epoqamı farmomdgar iašetur-indoevropul enebis mesaqeb derderobiš megvidlia gadatriš všqvaš, rom igimı upro martivaš momqdar an martivaš šavlil prošesis nakozi ikven, rom maš treim mqološ imında iašeturis da imında indoevropuli elementebis meuglva momqdarikos eršqel da imaze memtkdarikos medvaredinebis prošesi, magališaš, berdñul enis damšavrebul qoršmesqımanı; šven sabuši gvaqvs sakišqi imis mesaqebaš tamovakenoš, šu sad iqmna pirveli mereva indoevropulis da iašeturi elementebis samermiso berdñul enis saqemı; da iqneba kidevaš vupasušoš, rom pirvel eg martivi medvaredineba. Šlavi zğvis piraš, Kavkasiamı moqda, da roša indoevropul našesavis aqalı da aqalı talgebi mevarda Balkanešis naqevarkundulze, maš iq daqvdaš ara imında iašeturi našesaoba. aramed ukve iašeturšan medva-

რედინქუელი ანდოქსონიული ნაოქსავა, ამ სირთულეშა იასითა კრათ
წოდებულა და ამ სირთულით შავა ზღვის სამხრეთი ანაპირთაცან,
აქნებ მცირეასიას ხმელეთ კუბით, მოწვენილი ბაღკანეთის ნახევარ-
კუნძულსკ.

შავი ზღვის ზირათ აგრეთ მარტივ სახით გაინდოქსონიულება
იაფეტურ მოდგმის ტომთა იძულებული ვარო აღვნიშნოთ ჩრდილო-
ეთითაც. სკვთთა ერის უამრავი ტომები, რომლებს დღესაც მეცნიე-
რები-აპქეოლოგები იცნობენ რომორც ირანელ ინდოქსონიულებს,
მხოლოთ გაინახელეპული არიან, იგიც. ეს გაინახელება, წილათ ხვდო-
მია კანატონებულ წრეებში შეეგეპის და მალაღ წოდებუბის, პირვანდელ
მკვადრ ნაოქსავს ამ ქვეყნისა, იაფეტულეს. სკვთები ან სკოლოტები,
როგორც ივინი თვითონ თავის თავს უწოდებდენ, ან საკეპი, რომ-
გორც აღმოსავლეთში იცნობდენ მათ, იაფეტულესი იყვნენ, ენის ბუნე-
ბითი მეგრულჭანების და ელამების ერთი გენის ან მშუმიხავი (clui-
lant, სამაღი) ვკუთვას მონაწიარე. მათი, ჩრდილოეთის სკვთების
იაფეტურა წილა მარტო ძველ გაინახელებულ სკვთებში საძიებელი არ
არის. იგი სკვთები ახლაც სუფევს შეჯვარედინების კანონით, ან გა-
დაკარგულან. მათი ბუნებრავი თბე. იაფეტური ელემენტები, დაუოლი-
ლია უსაიოლო — ნაშნებს ახლაც ვხვდავთ მასში — სლაველ ერთა ვკუ-
თის ჩასახვასა და აღმოსავლეთისა. სლავებში ან სკლავებში გაინდო-
ქსონიულებულა იაფეტაანეპი მოსჩანან, მარტო სახელით; სახელი
უგვე ახსნილია: „სკლავ“ იაფეტური სიტყვა არის მრავლობითი რიცხვის
და ნიშნავს იმასვე, რასაც „სკვთი“ ან „სკოლოტი“ ან იგივე „საკი“.

ჩრდილო იაფეტულთა საკითხი შეჯვარედინებულ ტიპების ანა-
ლიზში ურალალტაესსაც შეგვახვედრებს, მათ შორის ჭუნგარე-
ლებს (გენგრებს) ან მკვარებს.

შეჯვარედინებაში, მას, გარდა ნაოქსონობის სხვადასხვაობის დინს
აღსანიშნავია თვით პროცესის ვითარება, მარტივია იგი, ერთხელ
ჩადენილი, თუ რთული, განმეორებით, იქნება არა ორხელ, არამედ
მრავალ გისს. რადგან შესაფერაო უნდა მოიწიოს კვლევაც, კართულ-
დეს მისი სამეგლქრო დონისძიებები და ხერხები. ეს ვითარებითი
სირთულე განიჩნევს შედგენილობის სირთულისაცან, როცა არა ერთი
მოდგმის, არამედ ორი მოდგმის, ორა, იქნება სამიც სხვა და სხვა
აკახის ენა შეუღლვილან და შეღესულან, რომლის წყალობით შექმნი-

redinebuli indoevropuli naŕesavi, am sirŕulem ionda eraŕ todebuli da am sirŕulisŕ IIIavi zġvis samqreŕ - napirŕagan, iqneb Mŕireasnis ġmeleŕ gzebiŕ, motevnilı Balkaneŕis naġevar-kundulze.

IIIavi zġvis piraŕ aġreŕ martiv saġis ġaindoevropeleba iapetur modġmis tomŕa idulebuli varŕ aġvnumoŕ ŕrdilo-eŕiŕaŕ. Skwŕŕa eris uamravi tomebi, romlebs dġesaŕ meŕnerebi - arġeologebi iŕnoben rogorŕ iranel indoevropelebs, mġoloŕ ġairanelebuli arian, igiŕ, es ġairaneleba, ilaŕ ġvdomia ġabatonebul treebim meġeebis da maġal todebebis, pırvandel mkvidr naŕesavs am qveknısa, iapetelebs. Skwŕebi an skolotebi, rogorŕ igim ŕvıdon ŕavis ŕavs utodebden, an sakebi, rogorŕ aġmosavleŕim iŕnobden maŕ, iapetelebi ikvnen, enis bunebiŕ megrel-tanebis da elamebis erŕi keŕis an mıumınavi (chuintant, *минящій*) dġuġıs monaziare. Maŕı, ŕrdilo-eŕis skwŕebis iapeturi ilı marıo dvel ġairanelebul skwŕebim sadıebelı ar arıs. Iġı skwŕebi aġlaŕ suġeven medvaredinebis kanoniŕ, ar ġadakargulan. Maŕı bunebrıvı ŕbe, iapeturi elementebi, dakolılia usaŕuoŕ — numnebs aġlaŕ vġedavŕ masım — slavel erŕa dġuġıs ŕasaġvamı da aġordınebaum. Slavebim an sklavebim ġaindoevropelebulı iapetianebi moŕŕanan, ara marıo saġeliŕ; saġeli ukve aġsnılia: «sklav» iapeturi sıtkva arıs mravlobıŕı rıŕġıvıs da numavs imasve, rasaŕ «skwŕı» an «skolotı» an igıve «sakı».

Ŗrdilo iapetelŕa sakıŕġı medvaredinebul tipebis analizım ural-altaebsaŕ meġvaġvedrebs, maŕ morıs hungarelebs (vengrebs) an madarebs.

Medvaredinebaumı, mam, ġarda naŕesaobıs sıvadasġvaobıs ġırs aġsanınumnavia ŕvıŕ proŕesis vıŕareba, martıvia igı, erŕġel ŕadenılı, ŕu rŕuli, ġanmeorebiŕ, iqneba ara orġel, aramed mraval ġzıs. Radġan mesaperas unda moitkos kvlevaŕ, ġarŕuldes mıŕı samkvlevro ġonisdiebebi da ġerġebi. Es vıŕarebıŕı sirŕule ġanırŕeva medġenlobıs sirŕulisagan, roŕa ara erŕı modġmis, aramed ori modġmis, ori, iqneba samıŕ sıva da sıva oġaġıs ena meġılvılan da melesulan, romlıŕ tkalobıŕ meġmı-

ღან არა ერთბუნებოვანი, არამედ ორ თუ მეტბუნებოვანი შეჯვარდინებული ენები. გაბატონებულ ენათმეცნიერებაში ენათ შეჯვარდინების პროცესი შეუწყინარებელ დებულებათ მიაჩნიათ¹, მაგრამ ჩვენ მასწავლებლებს მის აღიარებას.

ამისდა მიხედვით, მტკნარი უფიცობა არის სხვათა შორის, როცა მიღებული ენათმეცნიერული მოძღვრება გვარწმუნებს, რომ ენა ენისგან ითვისებს ფითომც მარტო სიტყვებს და არას დროს მორფოლოგიურ მოვლენებს. რაოდენ გარეგან გაფლენაზეა საქმე მივადინილი, რომელსაც კულტურული თუ სხვა რამ სიტყვების სესხება მოსდევს, ამას არც ჩვენ უარყოფთ, მაგრამ როცა არა ხელოვნურკულტურული დაახლოება, არამედ ეინოკულტურული შეერთებაა შეიქმნა ხდება სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ნათესაების, ესე იგი, ეთნოგენიური ან ნათესაუთმბადი პროცესი წარმოებს, ერთი და მეორე ენისგანაც განუარსებლათ ითვისება სიტყვებიც და მორფოლოგიური მოვლენებიც, რასაკვირველია, ფონეტიკური თვისებანიც. რა განწყობილებით ან რა მეტნაკლებობით, ეგ უკვე თითო სახის ენაზე განსაკუთრებით გამოსარკვეულია. ხშირათ ორი მომდინარეობის შეტაკებაც ხდება და უძღვრება და სრულებით მოსპობა განსაზღვრულ მოვლენის თუ განსაზღვრულ ბგერის.

საზოგადოთ. ენათ შეჯვარდინების შესახებ ერთი წეება განოსი ირკვევა ან გამოსარკვევ პრობლემათ წამოყენებულია იათეტურ ენაიო მეცნიერების მიერ, მაგრამ უკვე ცხადია ის, რომ შეუჯვარდინებელი ენა არც კი სუფევს ქვეყნათ, თვით ენის, საკულტურო ენის განენაში და მის შექმნის შეძლებულებით აღჭურვაში შეჯვარდინებას დიდი ადგილი უჭირავს. მარტივი ენა, როგორც უძღერი ან უსუსური არსება, ცხოვრების ბრძოლაში უჩინარ იქმნებოდა. თუ, სხვათა შორის, ქართული ენა დღესაც სუფევს, მისი შინაგანი სიმძლავრე მის მრავალფერ და მდიდარ ღონისძიებათაგან მომდინარეობს, ეგ თვისებათ წყარო კი მისი რთული, არა ერთხელ შეჯვარდინებით შევსებული ბუნება განაღვს. მე ვეულისხმობ არა უცხო კულტურის შეთვისების ხანაში სხვა ენის მასალების სესხებას, არამედ სხვადასხვა ენის ნივთიერ და ფსიქოლოგიურ შეზავება-შეღვსვას, შესისხლხორცებას ერთ

¹ კლ. Schuchardt-ის ხმა აქვე ძირის დასაცვლით უდასრუი მდარდებულ სპო იქცა.

Ian ara eršbunčovani, aramed or šu metbunčovani međvaredinebuli enebi. Gabatonebul enašmešnerebani enaš međvaredinebis prošesi meutknarebel debulebaš miašniaš¹, magram šven masala gvađulebs mis ađiarebas.

Amisda miqedviš, mtknari uvišoba aris sįvaša moris, roša miđebuli enašmešneruli modđvreba gvarťmunebs, rom ena enisgan išvisebs višomš marto sitkvebs da aras dros morťologjur movlenebs. Raoden garegan gavlenazea saqme mivardnili, romelsaš kulturuli šu sįva ram sitkvebis sesqeba mosdevs, amas arš šven uarvkopš, magram roša ara qelovnur-kulturuli daađloveba, aramed ešnokulturuli meeršeba-mereva qđeba sįvadasįva enaze molaparake našesavebis, ese igi, ešnogeniuri an našesavšmbadi prošesi řarmoebs, erši da meore enisaganaš ganuršvelaš išviseba sitkvebiš da morťologjuri movlenebiš, rasakvirvelia, řonetikuri švisebaniš, ra gantkobilebiš an ra metnaklebobiš, eg ukve šišo saqis enaze gansakušrebiš gamosarkvevelia. Qimiras ori momđmareobis metakebaš qđeba da daudľureba da srulebiš mospoba gansazđvrul movlenis šu gansazđvrul bgeris.

Sazogadoš, enaš međvaredinebis mesaqeb erši řkeba kanoni řrkveva an gamosarkvev problemaš řamokenebulia iapetur enašmešnerebis mier, magram ukve řqadia is, rom meudvaredinebeli ena arš ki supevs qveknaš, šviš enis, sakulturo enis gašenani da mis meqmnis medľebulebiš ađťurvani međvaredinebas didi adgili uťiravs. Martivi ena, rogorš uđľuri an ususuri arseba, řqovrebis brđolani ušmar iqmneboda. Őu, sįvaša moris, qaršuli ena dgesaš supevs, misi minagani simđlavre nis mravalřer da mdıdar řonisľiebašagan momđmareobs, eg švisebaš řkaro ki misi řšuli, ara eršqel međvaredinebiš mevsebuli buneba gađľavs. Me vgulisqmob ara ušqo kulturis mešvisebis qanani sįva enis masalebis sesqebas, aramed sįvadasįva enis nivšier da řsiřologjur mezaveba-melesvas, mesisqľqoršebas erš

¹ Prop. Schuchardt'is qma imavo aznis dasašvelaš udabnomi mřađadebel qmaš iqša.

ლან არა ერთბუნებოვანი, არამედ ორ თუ მეტბუნებოვანი შეჯვარედინებული ენები. გაბატონებულ ენათმეცნიერებაში ენათ შეჯვარედინების პროცესი შეუწყინარებელ დებულებათ მიაჩნიათ¹, მაგრამ ჩვენ მასალა გვაძიულებს მის აღიარებას.

ამისდა მიხედვით, მეტნარი უფიცობა არის სხვათა შორის, როცა მიღებული ენათმეცნიერული მოძღვრება გვარწმუნებს, რომ ენა ენისგან ითვისებს ვითომც მარტო სიტყვებს და არას დროს მორფოლოგიურ მოვლენებს. რაოდენ გარეგან ვაფლენასკა საქმე მივარდნილი, რომელსაც კულტურული თუ სხვა რამ სიტყვების სესხება მოსდევს, ამას არც ჩვენ უარფყოფთ, მაგრამ როცა არა ხელფონურ-კულტურული დაახლოება, არამედ ეთნოკულტურული შეერთება-შეკრება ხდება სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ნათესავეების, ესე იგი, ეთნოგენიური ან ნათესაფთმზადი პროცესი წარმოებს, ერთი და მეორე ენისაგანაც განწირიველათ ითვისება სიტყვებიც და მორფოლოგიური მოვლენებიც, რასაკვირველია, ფონეტიკური თვისებანიც. რა განწყობილებით ან რა მეტნაკლებობით, ეგ უკვე თითო სახის ენაზე განსაკუთრებით გამოსარკვეველია. ხშირათ ორი მომდინარეობის შეტაკებაც ხდება და დაუძღურება და სრულებით მოსპობა განსაზღვრულ მოვლენის თუ განსაზღვრულ ბგერის.

საზოგადოთ. ენათ შეჯვარედინების შესახებ ერთი წყება კანონი ირკვევა ან გამოსარკვევე პრობლემათ წამოყენებულია იათეუტურ ენათმეცნიერების მიერ, მაგრამ უკვე ცხადია ის, რომ შეუჯვარედინებული ენა არც კი სუფევს ქვეყნათ, თვით ენის, საკულტურო კნის გაჩენაში და მის შექმნის შეძლებულებით აღჭურვაში შეჯვარედინებას დიდი ადგილი უჭირავს. მარტივი ენა, როგორც უძღური ან უსუსური არსება, ცხოვრების ბრძოლაში უჩინარ იქმნებოდა. თუ, სხვათა შორის, ქართული ენა დღესაც სუფევს, მისი შინაგანი სიმძლავრე მის მრავალფერ და მდიდარ დონისძიებათაგან მომდინარეობს, ეგ თვისებათ წყარო კი მისი რთული, არა ერთხელ შეჯვარედინებით შევსებული ბუნება გახლავს. მე ვკულისხმობ არა უცხო კულტურის შეთვისების ხანაში სხვა ენის მასალების სესხებას, არამედ სხვადასხვა ენის ნივთიერ და ფსიქოლოგიურ შესავეება-შეღესვას, შესისხლხორცებას ერთ

¹ შოკი. Schuchardt-ის სის იმევე აზრის დასაცველათ უდასნოში მღაღღებულ სმით იქცა.

lan ara eršbunehovani, aramed or šu metbunehovani međvaredinebuli enebi. Gabatonebul enašmešneribani enaš međvaredinebis prošesi meutknarebel debulebaš miašunias¹, magram šven masala gvaidulebs mis ađiarebas.

Amisda miqedviš, mtknari uvišoba aris sđvada moris, roša miđebuli enašmešneruli modđvrebə gvarimunebs, rom ena enisgan išvisebs višomš marto sitkvebs da aras dros morqologiuur movlenebs. Raoden garegan gavlenazea saqme mivardnili, romelsaš kulturuli šu sđva ram sitkvebis sesqeba mosdevs, amas arš šven uarvkoqš, magram roša ara qelovnur-kulturuli daaqloveba, aramed ešnokulturuli meeršeba-mereva qdeba sđvadasqva enaze molaparake našesavebis, ese igi, ešnogeniuri an našesavəmbadi prošesi farmoebs, erši da meore enisaganaš ganurševelaš išviseba sitkvebiš da morqologiuuri movlenebiš, rasakvirvelia, fonetikuri švisebamiš, ra gantkobilebiš an ra metnaklebobiš, eg ukve šišo saqis enaze gansakušrebiš gamosarkvevelia. Qimraš ori momdinareobis metakebaš qdeba da dauđlureba da srulebiš mospoba gansazğvrul movlenis šu gansazğvrul bgeris.

Sazogadoš, enaš međvaredinebis mesaqeb erši tkeba kanoni rkveva an gamosarkvev problemaš tamokenebulia iapetur enašmešneribis mier, magram ukve šqadia is, rom meudvaredinebeli ena arš ki supevs qveknaš, šviš emis, sakulturo emis gašenami da mis meqmnis medlebulebiš ađturvani međvaredinebas didi adgili utiravs. Martivi ena, rogorš uđluri an ususuri arseba, šqovrebis brđolami ušinar iqmneboda. Ōu, sđvada moris, qarđuli ena dgesaš supevs, misi minagami simđlavre mis mravalqer da mdidar ġomisđiebašagan momdinareobs, eg švisebaš tkaro ki misi rđuli, ara eršqel međvaredinebiš mevsebuli buneba gaqlavs. Me vgulisqmob ara ušqo kulturis mešvisebis qanami sđva emis masalebis sesqebas, aramed sđvadasqva emis nivšier da qsiqologiuur mezaveba-melesvas, mesisqlqoršebas erš

¹ Prop. Schuchardt'is qma imave azris dasašvelaš udabnomi mğağadebel qmaš iqša.

ლან არა ერთბუნებოვანი, არამედ ორ თუ მეტბუნებოვანი შეჯვარდინებული ენები. გაბატონებულ ენათმეცნიერებაში ენათ შეჯვარდინების პროცესი შეუწყნარებელ დებულებათ მიაჩნიათ¹, მაგრამ ჩვენ მასწავლა გვაძიებებს მის აღიარებას.

ამისდა მინდვით, მტკნარი უფიცობა არის სხვათა შორის, როცა მიღებული ენათმეცნიერული მოძღვრება გვარწმუნებს, რომ ენა ენისგან ითვისებს ვითომც მარტო სიტყვებს და არას დროს მორფოლოგიურ მოვლენებს. რაოდენ გარეგან გავლენასაც საქმე მივარდნილი, რომელსაც კულტურული თუ სხვა რამ სიტყვების სესხება მოსდევს, ამას არც ჩვენ უარყოფთ, მაგრამ როცა არა ხელოვნურ-კულტურული დახსლოვება, არამედ ეთნოკულტურული შეერთება-შერევა ხდება სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ნათესავების, ესე იგი, ეთნოგენიური ან ნათესავთმზადი პროცესი წარმოებს, ერთი და მეორე ენისგანაც განუჩიეველათ ითვისება სიტყვებიც და მორფოლოგიური მოვლენებიც, რასაკვირველია, ფონეტიკური თავისებების, რა განწყობილებით ან რა მეტნაკლებობით, ეგ უგვი თითო სხვის ენაზე განსაკუთრებით გამოსარკვეულია. ხშირათ ორი მომდინარეობის შეტაკებას ხდება და დაუძლეურება და სრულებით მოსპობა განსასწავლურ მოვლენის თუ განსასწავლურ ბგერის.

საზოგადოთ. ენათ შეჯვარდინების შესახებ ერთი წყება განოსი ირკვევა ან გამოსარკვევ პრობლემათ წამოყენებულია იაფეტურ ენათ მეცნიერების მიერ, მაგრამ უკვე ცხადია ის, რომ შეჯვარდინებული ენა არც კი სუფევს ქვეყნათ, თვით ენის, საკულტურო ენის განენაში და მის შექმნის შეძლებულებით აღჭურვაში შეჯვარდინებას დიდი ადგილი უჭირავს. მარტივი ენა, როგორც უძლეური ან უსუსური არსება, ცხოვრების ბრძოლაში უჩინარ იქმნებოდა. თუ, სხვათა შორის, ქართული ენა დღესაც სუფევს, მისი შინაგანი სიმძლავრე მის მრავალფერ და მდიდარ ღონისძიებათგან მომდინარეობს, ეგ თვისებათ წყარო კი მისი რთული, არა ერთხელ შეჯვარდინებით შექმნილი ბუნება განლავს. მე ვგულისხმობ არა უცხო კულტურის შეთვისების ხანაში სხვა ენის მასალების სესხებას, არამედ სხვადასხვა ენის ნივთიერ და ფსიქოლოგიურ შესავება-შელევსას, შესისხლხორცებას ერთ

¹ პროფ. Schuchardt-ის სსა იმეუ მხრის დასაცელოთ უდაბნოში მლაღებულ ხმით იქცა.

Ian ara erðbunehovani, aramed or ðu metbunehovani meðvaredinebuli enebi. Gabatonebul enaðmeðneribaani enað meðvaredinebis proðesi meutknarebel debulebað miaðmað¹, magram ðven masala gvaiðulebs mis ađiarebas.

Amisda miqedvið, mtknari uviðoba aris sđvaða moris, roða miðebuli enaðmeðneruli mođgvreba gvarimunebs, rom ena enisgan iðvisebs viðomð marto sitkvebs da aras dros morþologiur movlenebs. Raoden garegan gavlenazea saqme mivardnili, romelsað kulturuli ðu sđva ram sitkvebis sesqeba mosdevs, amas arð ðven uarvkoð, magram roða ara qelovnur-kulturuli daaqloveba, aramed eðnokulturuli meerðeba-mereva qdeba sđvadasqva enaze molaparake naðesavebis, ese igi, eðnogeniuri an uaðesavðmbadi proðesi tarmoebs, erði da meore enisaganað ganurðevelað iðviseba sitkvebið da morþologiuri movlenebið, rasakvirvelia, fonetikuri ðvisebanið. ra gantkobilebið an ra metnaklebobisð, eg ukve ðiðo saqis enaze gansakuðrebið gamosarkvevelia. Qunrað ori momdinareobis metakebað qdeba da dauðtureba da srulebið mospoba gansazgvurul movlenis ðu gansazgvurul bgeris.

Sazogadoð, enað meðvaredinebis mesaqeb erði tkeba kanoni rkveva an gamosarkvev problemað tamokenebulia iafetur enaðmeðneriebis mier, magram ukve ðqadia is, rom meðvaredinebeli ena arð ki supevs qveknað, ðvið enis, sakulturo enis gaðenami da mis mequmis meðlebulebið ađturvami meðvaredinebas didi adgili utiravs. Martivi ena, rogorð udluri an ususuri arseba, ðqovrebis brðolami uðmar iqmneboda. Òu, sđvaða moris, qarðuli ena dgesað supevs, misi minagami simðlavre mis mravalfer da mididar gomsdriebaðagan momdinareobs, eg ðvisebað tkaro ki misi rðuh, ara erðqel meðvaredinebið mevsebuli buneba gaqlavs. Me vgulisqmob ara uðqo kulturis meðvisebis qanami sđva enis masalebis sesqebas, aramed sđvadasqva enis niv-ðier da fsiqologiur mezaveba-melesvas, miesisqlqorðebas erð

¹ Prop. Schuchardt's qma mavve azris dasaðvelað udabnomi mðgaðadebel qmað iqða.

ფსიქოლოგიურ ერთეულში. აქიდან წარმოებს, ვთქვათ, ის, რომ ქართულ ენას ორი რიტმი აქვს, განურჩევლად მუდმივ ორ ხმის ამაღლებასზე დამოკიდებული, სიტყვის ბოლოდან წათვლით გინდა მეორე მარცვალზე, გინდა შესამუსე. ქართულ ენაშივე ერთი, ვთქვათ, ძირეული წანაღვი მსისინობა შტოსის მსტვენავ (свисташии) ჯგუფს ეკუთვნის, მეორე წანაღვი, აგრეთვე ორგანული, მის აჩსებისთვის სრულიათ. მკვიდრბუნებრივი, ეკუთვნის მქშინავ ან სპირანტ შტოს, მაგალითათ: ხელი, manus (მისგან—ვახლებ, ვესები და სხვა), მქშინავ წანაღვი ეკუთვნის, მქშინავ შტოსის ბუნების მექონ ენის კერძია ქართულ ენის ჩანახვაში და წარმოშობაში. მისი ფარდი სიტყვა მსტვენავი წანაღვის რიგზე, იმავე სიტყვის განსახლვრული კანონებით შეცვლილი სხე ქართულს არ დაუკარგავს, მაგრამ იგი მას შეუნარჩუნებია სხვა მნიშვნელობის გამოსათქმელათ. სიტყვა „ხელ“-ის სამსტვენავ-ჯგუფო სხე უნდა ყოფილიყო „ძალ“-ი და ქართული სიტყვა „ძალ“-ი (აქიდან—ძლევა, ვძლევა, აგრეთვე—ვაძლევა) სწორეთ იმავე სიტყვას წარმოადგენს, რომელიც ჰირველ, რაც გარტ „ხელ“-ი, მხოლოთ ხელს ნიშნავდა. ეკ საკითხი მეტათათულასაინტერესოა, მაგრამ ვწევედ დანარჩენი მოხსენების მოსასწრებლათ.

არც საზოგადოებრივ მნიშვნელობას არის მოკლებული იათეტური თეორია. ცხადია, ყოველი იათეტოვანი ერი დანტერესებული უნდა იყოს იმ სწავლაში, რომელიც მის დედამიწის ზურგზე გაჩენას აშუქებს, მის დედა ენის წარმოშობას და განვითარებას, სხვა ენებთან განწყობილებას ნათელს ჭიენს. მაგრამ ამ ბუნებრივ ეკოტენტრულ ინტერესზე არ ვამბობთ. ჩვენ თვალში გვაქვს ამოღებული უფრო ფართო საზოგადოებრივი მნიშვნელობა იათეტური თეორიის. ერთი—მსოფლიო, მეორე—სრულიათ მსოფლიო თუ არა, ყოველ შემთხვევაში ეკოპული, მესამე—ადგილობრივი, მაგრამ მთელკავკასიური.

იათეტური ენათმეცნიერების ბელადობით თუ ერთი მხრით მარტო იათეტური ენების მსალაზე, სამი ხანის, სინთეტურის, ავლუტინატურის და ფლექსიური ხანის მონაცვალეობის გამოშუქებით, საზოგადოთ ენის ცხოვრებას ვხედავთ მეტეველების ჰირველ გაჩენიდან, თავდასაწყისში თვით ჰირეტევა და ჰირმეტეველთა საზღვართ შემავრთებელ ლიანდაგს ვაწევთ და შემდეგ ენის წინსვლით განვითარებას ყოველ მის:

փսիզոլոգիւր երժեւում. Ազիւն ֆարմոեբս, ՎՅՂՎԱՅ, իս, րօմ զար-
 ծուլ ենաս օրի ըրտի ազՎս, ցանրժեւելաՅ մսմնիւ օր զմիս ամաճ-
 լեբազե ճամօկիճեբուլի, սիտկիս Բօլօյն ինճՎիՅ ցինճա մեօրե
 մարժՎալզե, ցինճա մեսամեզե. զարծուլ ենամիւրե երժի, ՎՅՂՎԱՅ, ճիւրեւի
 ինճալեկի մսիսնօԲ միտօիս մստՎենաՎ (свистящій) ճլցափս եկսժՎնիս,
 մեօրե ինճալեկի, աքրեժեւե օրցանուլի, միս արսեԲիժՎիս սրուհաժ
 մկՎիճր-ԲսնեԲրիՎի, եկսժՎնիս մզմննաՎ առ սփրանտ միտօս, մալալի-
 ճաժ: ղել-1, մանս (միսցան—ՎաճլեԲ, ՎեճեԲի ճա սճՎա), մզմննաՎ
 ինճալեկիս եկսժՎնիս, մզմննաՎ միտօիս ԲսնեԲիս մեզօն ենիս կերճիա զար-
 ծուլ ենիս ժասաճՎանի ճա ֆարմօմօԲանի. Միսի շարճի սիտկՎա մստՎենաՎ
 ինճալեկիս ըրցզե, իմաՎե սիտկիս ցանսաճճՎրուլի կանօնեԲիժ միճՎ-
 լիլի սաճե զարծուլս ար ճաւկարցաՎս, մալրամ ըրցի մաս միւնարժեւեԲիա
 սճՎա մնիւրՎնելօԲիս ցամօսաժզմեղաժ. ՍիտկՎա «ղել»-իս սամստՎենաՎ-
 ճլցափս սաճե սնճա կօճիլիկօ «ճալ»-1 ճա զարծուլի սիտկՎա «ճալ»-1
 (ազիւն—ճլեՎա, ՎճլեՎ, աքրեժեւե—ՎաճլեՎ) ժիւրեժ իմաՎե սիտկՎաս ֆար-
 մօճլցենս, րօմեղիժ թիւրՎել, րօցօրժ «ղել»-1, մզօլօժ ղելս միւր-
 նաՎճա. Էլ ցակիժճի մեղաժ ըժուլ-սանտերօսա, մալրամ Վիտկեճ ճանար-
 ժեմի մօճսենեԲիս մօսաստրեղաժ.

Արժի սազօլաճօԲրիՎ մնիւրՎնելօԲաս արիս մօկլեբուլի իաճետու-
 Ր ճեօրիա. Զճաճիա, կօՎելի իաճետօՎանի երի ճանտերեսեբուլի սնճա
 իկօս իմ ստաՎաւանի, րօմեղիժ միս ճեճամիտիս ճիւրցզե ցաճենաս ամս-
 ղեԲս, միս ճեճա ենիս ֆարմօմօԲաս ճա ցանՎիճարեԲաս, սճՎա ենեԲճան
 ցանտկօԲիլեԲաս նաճելս իճօնս. Մալրամ ամ ԲսնեԲրիՎ ելօճստրուլ
 ինտերեսզե ար ՎամԲօԲժ. ԶՎեն ճՎալանի ցՎազՎս ամօճեբուլի սճրօ
 շարճօ սազօլաճօԲրիՎի մնիւրՎնելօԲա իաճետուլի ճեօրիս,
 երժի — մսօճիլիօ, մեօրե — սրուհաժ մսօճիլիօ ճիւ արա, կօՎել
 մեմճճճեՎանի եՎրօպուլի, մեսամե — աճլիլօԲրիՎի, մալրամ մՅել-կաՎ-
 կասիւրի.

Իաճետուլի ենասմեճնիւրեԲիս ԲեղաճօԲիժ ճիւ երժի մզրիժ մարտօ
 իաճետուլի ենեԲիս մասալեԲզե, սամի ղանիս, սինճետուլիս, ալլոտնաուլիս ճա
 շլեզիսիւրի ղանիս մօնաճՎալեօԲիս ցամօմսուղեԲիժ սազօլաճօժ ենիս ճճօՎ-
 ըԲաս Վճեճաճճ մետկՎելեԲիս թիւրՎել ցաճեմնճան, ճաՎճաստկիսսի
 ժՎիժ թիւրտկՎճա ճա թիւրմետկՎեղճա սաճճՎարժ մեմաերճեԲել ինճ-
 ճաճս ՎալեՎժ ճա մեմճեց ենիս ինսՎիժ ցանՎիճարեԲաս կօՎել միս

საფეხურზე მოგსდევთ საისტორიო ხანის წინეთ განრულ საუკუნოების განმავლობაში, მეორე მხრით იაფეტურ ენებთან შეკვარედინებით წარმოშობილი ახლსახეები რთული ენების, განსაკუთრებით ევროპული, აგრეთ წოდებული, ინდოევროპული მოდგმის ენები საშვალეებებს იძლევიან საზოგადოთ ენის წინსვლით განვითარებას მოგსდიოთ ჩვენ დრომდე და ამ განვითარების შემოქმედებითი ხერხნი და პირობები სრულიათ ნათლათ გაუიფიქრებინათ მის სამემისო ცხოვრებაში. ამ ევროპთ ღონისძიებანი გვეძლევა თვალ და თვალ შევამოწმოთ კაცობრიობის ენის განხედა და ზრდა, მისი სამერმისო განვლელი გზა, და უკვე იმოწმება, რომ ენის შექმნის და განვითარების პირობებში პირველხანისხევანი შემოქმედებითი ძალა შემოაქვს შეკვარედინებას, რამდენათ ენა რთულ შეკვარედინების პირობებს ექვემდებარება, იმდენათ იგი უფრო ფართო საკაცობრიო ენათ იზრდება, და თან ენის ზრდის პირობებში კლებულადს ბუნებრივი ადლოს მნიშვნელობა და მატულობს რეფლექტური მომენტები, ენა ბუნებრივ ეთნურ ზრდისაგან გადადის ხელოვნურ საზოგადოებრივ შენებაზე, ენა იქნება საზოგადოების მასურ შეკრების მიერ. და რა ენის განხედა და ზრდის კანონები დღეს თუ ხვალ ჩვენ წინ უნდა გავიძალონ ნათლათ, ცხადია, პრაქტიკული პრობლემა დგება ჩვენ წინაშე — საყოველთაო კაცობრიობის ენის შექმნის პრობლემა, მსოფლიო ენის არა თუ შექნაიურათ მიზნის მიმწევის, როგორც ესპერანტო, არამედ ფსიქოლოგიურათაც მთელი კაცობრიობის საერთო ღონისძიებათ ნასარკებლის და სულისკვეთებათ გამომეტყველის. პრობლემა ცოცხალ ენის შექმნის გვიდრის, ისეთი მსოფლიოთ საკაცობრიო ენის, რომელიც ანაგებით ცოცხალი იქნება, თუმცა ხელოვნურათ ამენებული. ამ პრობლემას, სრულებით პრაქტიკულს, დიდი მნიშვნელობა მეცნიერულიც აქვს, რადგან თვით ენათ კვლევა-ძიება სულ ახალ ნიადაგზე დასაყენებელია და მისი მოწყობა ძირითად გამოცვლას მოითხოვს ძიება-კვლევის გზებისას. მიზნათ ენათმეცნიერების ექნება არა ძველათ განატონებული ენების, უმეტესათ მკვდრების, მხოლოთ კვლევა, არამედ სამთელკაცობრიობა. მერმისში მოსავლენი ენის რთული, უსახდვრო შექმედებებით სავსე ბუნების შესწავლა და მეცნიერულათ ხელის მოწყობა მისი სინამდვილეში ხორცშესხმისათვის, რაც თავის და თავათ ბოლოს მოუღებს შემთხვევით ამა თუ იმ განატონებულ ერის მეტყველების ბრძანებ-

saŕeŕurze movsdevš saistorio ŕanis tines gasrul saukunoebis gan-
mavlobami, meore mŕiriš iapetur enebšan meŕvaredinebiš ŕarmo-
mobili aŕalsaqeebi ršuli enebis, gansakušrebiš evropuli, agreš tode-
buli, indoevropuli modgmis enebi samvalebebs idlevian sazo-
gadoš enis tinsvliš ganvišarebas. movsdioš ŕven dromdi da
am ganvišarebis memoqmedebiši ŕerŕni da pirobebi sruliaš
našlaš gavišvalištinoš mis samermiso ŕŕovrebami. Am gvaraš
ŕonisdiebam gveđleva šval da šval mevamotmoš kašobriobis
enis gašena da zrda, misi samermiso gasavleli gza, da ukve
motmeba, rom enis meqmnis da ganvišarebis prošesmi purvel-
ŕarisŕovani memoqmedebiši đala memoaqvs meŕvaredinebas, ram-
denaš ena ršul meŕvaredinebis prošess eqvemdebareba, imdenaš
igi upro ŕaršo sakašobrio enaš izrdeba, da šan enis zrdis
prošesmi klebulobs bunebrivi alŕos mniwvneloba da matu-
lobs reŕleŕturi momentebi, ena bunebriv ešnur zrdisa-
gan gadadis ŕelovnur sazogadoebriv menebaze, ena ŕmeneba sa-
zogadoebis masur megnebis mier. Da ra enis gašenis da zrdis
kanonebi dŕes šu ŕval ŕven tin unda gadiwalon našlaš, ŕŕadia,
praqtikuli problema dgeba ŕven tiname — sakovelšao kašobri-
obis enis meqmnis problema, msophilio enis ara šu meqanuraš mi-
znis mimatevis, rogorš esperanto, aramed ŕsiŕologurašaš
mšeli kašobriobis saeno ŕonisdiebaš nasargeblis da sulis-
kvešebaš gamometkvelis. Problema šošŕal enis meqmnas gvidris,
iseš msophilioš sakašobrio enis, romeliš anagebiš šošŕali
iqneba, šumša ŕelovnuraš amenebuli. Am problemas, srulebiš
praqtikuls, didi mniwvneloba mešnieruliš aqvs, radgan švriš
enaš kvleva-đieba sul aŕal madagze dasakenebelia da misi
motkoba đirišad gamošvlas moišŕovs đieba-kvlevis gzebisas.
Miznaš enašmešnierebas eqneba ara đvelaš gabatonebuli enebis,
umetesā mkvdrebiš, mŕološ kvleva, aramed samšelkašobriobo
mermisiu mosavleni enis ršuli, usazŕvro medlebulebiš savse
bunebis meštavla da mešnierulaš ŕelis motkoba misi sinamdivi-
lemi ŕoršmesŕmisašvis, raš šavis da šavaš bolos moŕŕebs
memšŕeviš ama šu im gabatonebul eris metkvelebis brđaneb-

ლობას და კაცობრიობის ფსიქოლოგიის ზრდას სამუდამისათ კანთა-
ვისუფლებს ვიწრო ფარგალში ჩამწვედევისკან.

კიდევ! ყველამ კარგათ იცის ნამდვილი მემკვიდრეობის და ჩამო-
მავლობის შემოქმედებითი ძალი. მაგრამ ჩვენ არ უნდა დავმალეთ ან
დავკანინოთ არც ის აშკარა მოვლენა, თუ რა ფსიქოლოგიური მნი-
შვნელობა აქვს ერთა ურთიერთობაში ხელოვნურათ გამომშქებულ
ჩამომავლობის საკითხს, ნამდვილი მემკვიდრეობის დამოუკიდებ-
ლათ. თუმცა საზოგადოებრივი ღირებულებანი ეკონომიურ ფუძეებზე
აღმოცენებენ ხოლმე, და ამ ნივთიერებალურ ნიადაგზე ვითარდება
და ცვლილობს კიდევაც სინამდვილეში ნანადერძები ბუნებრივასული-
რი ლტოლვა, მაგრამ თავისას მოქმედობს შთამომავლობის შესახებ
ხელოვნურათ გამომშქებული და საუკუნეთა მიმდინარეობაში შეზრ-
დილი თვალსაზრისი ჩაგონებით შეთვისებული. იგი ნივთიერ ნია-
დაგზე აღმოცენილ საზოგადოებრივ ცხოვრებას ჰმოსავს კაცობრიუ-
ლი განწყობილებით, რომლის იდეურ გამართლებას ადამიანი უნებ-
ლიეთ ეძებს და ჰპოვობს მისგან სასახელოთ მიხეუელ და მი-
სახეუე შთამომავლობაში, ნათესაურ კავშირში, ეთნოლინგვისტურ
მემკვიდრეობაში. ევროპელებს საკუთარი წარჩინებულების გენეალო-
გია აქვსთ შექმნილი, ზოგადი მოდემის და ცალკეცაღკე თითო-
კრის, რომელსაც იათეკურ თეორიის ძალით ძირი უფარდება. არა თუ
რომანულ-გერმანული ეკოცენტრიზმის, სრულიათ ევროპული, მთელ
ინდოევროპული ეკოცენტრიზმის ბოძს ფეხი ეშლება.

შვამდინარეთიდან პირენეთა კუნძულამდე გავრცელებულ იათე-
ტულ ნათესავს იმდენი ეთნური და კულტურული ელემენტი შეუტა-
ნია შვანხელეთის და მასედ ჩრდილოით მოწოლილ ერების ანაკებაში
და ხელოვნებაგანათლებაში, რომ ევროპელების გამოყოფა წინასიის
იმავე პირვანდელ მოდემის მკვიდრ ერებისგან და ნივთიერათ უჩინარ
რადაც განეკებულ ინდოევროპობაზე დამყარებული მათი რასული
წარჩინებულება, როგორც ზღაპარი ან უნიადგო მისტიური სწავლა,
უკვლოთ უნდა გაქარდეს. შვანხელეთის და შვამდინარეთამდე წინასიის
ძველი წინსვლის წარჩინებულება მარტო ევროპელებს არ ახსიათებს.
იგი ახსიათებს მთელ დიად და ფართო ნათესაურ წრეს, რომელიც
გარემოცავს ყველა ევროპულ და წინასიის ერს, მიუხედავათ მის ნა-
თესაობისა ინდოევროპულ მოდემასთან.

lobas da kašobriobis ოსიკოლოგის ზრდას სამუდამოთ გააღავისუფლებს vitro ორგანიზაციის გამოყენებით.

კიდე! კველამ კარგად იცის ნამდვილი მემკვიდრეობის და გამოვლენის მეთოდები და დანი. მაგრამ თენ არ უნდა დავმალოთ ან დავაკნინოთ არა ის ამკარა მოვლენა, თუ რა ოსიკოლოგიური მნიშვნელობა აქვს ერსა ურთიერთობის ქელოვნურად გამოიყენებულ გამოვლენის საკითხს, ნამდვილი მემკვიდრეობის დამოუკიდებლობა. თუმცა საზოგადოებრივი გრეზებულობის ეკონომიურ ოდებზე აგმოიწინებენ ქოლმე, და ამ ნიშნულ-რეალურ მადაგზე ვიხარებოდა და ვხილვობს კიდევად სინამდვილეს ნაანდერდესი ბუნებრივ-სულიერი იტოლვა, მაგრამ ზავისას მოყმედობს მშამომავლობის მესაქები ქელოვნურად გამოიყენებულ და საუკუნედა მიმდინარეობის მიზრდილი მშავსაზრისი მგონების მესვისებულობა. იგი ნიშნულ-მადაგზე აგმოიწინებულ საზოგადოებრივი მკოვრებას მმოსავს კაშობრიული განკობილებით, რომლის იდეურ გამარბეობას ადამიანი უნებლად ედებს და მპოულობს მისგან მსაქელოდ მიწნეულ და მსაქნეულ მშამომავლობის, ნაშესაურ კავშირის, ენო-ლინგვისტურ მემკვიდრეობის. ევროპელებს საკითხარი მარბინებულებს გენეალოგია აქვს მემყმნილი, ზოგადი მოდგმის და მალკ-მალკე მისი ერის, რომელსა მაქეტურ მორის დაღი მირი უვარებოდა. არა თუ რომანული-გერმანული ეგოცენტრისმის, მრულის ევროპული, მშელ ინდოევროპული ეგოცენტრისმის ბოძი მქეი მებოდა.

მშამდინარეშიდან მრენეა კუნძულამდე გავრბელებულ მაქეტელ ნაშესავს მინდენი მენური და კულტურული ელემენტი მენტანია მშავმელების და მამედ მრდოლიდ მოტოლილ ერების ანაგებობის და ქელოვნება-განაშეობის, რომ ევროპელების გამოკოქა მინაასის მამე მრვანდელ მოდგმის მკვიდრ ერებისგან და ნიშნულ-რეალურ რაგად განკენებულ ინდოევროპობაზე დამკარებულობა მარა მრსული მარბინებულობა, როგორც მკარარი ან უნადაგო მისტიური მრავლა, მკვიდრს უნდა მკარდეს. მშავმელების და მშამდინარეშიდან მინაასის მშელ მისვლის მარბინებულობა მარტო ევროპელებს არ აქასიაშებს. იგი აქასიაშებს მშელ მრად და მარტო ნაშესავურ მრეს, რომელსა მკარემოიწინავს კველა ევროპელ და მინაასის მრს, მნიშვნელოვან მის ნაშესაობისა ინდოევროპულ მოდგმასთან.

იგი ახსნათებს მთელ კაცობრიობას, რომელიც თანამედროვე განათლებით დაწინაურებულ თუ დასაწინაურებელ წრეში მოთავსებულია. რომ ზოგი ერი ამ კაცობრიულ ერთობას კულტურულათხამორჩენილია, ეს გარემოება ეგრე არ სცვლის საეთნოლოგიისტოლოსაკითხის არსებით მხარეს, როგორც სულ სხვა ნიადაგზეა ასახსნელი თვით ეროვნული ერთეულების დაყოფა კულტურისა და კულტურაზე ხელშემოკლებულ ან თითქმის სრულებით უკულტურო გლასათ ან წოდებათ. აქ დამოკიდებულება უფრო დაწინაურებულების ნებაყოფლობაზეა, ვიდრე ხამორჩენილ ნაწილის ოდნავაც ბუნებრივ ნიჭიერების მოკლებულ ეთნოლოგიისტურ მოდგმაზე. თუ მანც და მანც ინდოევროპულულობით აყოყმანებული ადამიანი წმინდა ინდოევროპულ მოდგმის ნაჭირნახულების გამოყოფით ისტორიულ დაფასებას მობინდომებს, ის ნათლათ დაინახავს, რომ ინდოევროპულთ წმინდა რასას, პირიქით, თავის შემოტანილი ბანბაროსობით ყოფილი აყვავებული კულტურა დაუნარცხავს. შემდეგ დანარცხვისაგან გადაჩენილ ელემენტების ძალით და მათი ნამდვილი მემკვიდრეობის მიღებით ფიქზე წამოყენებულა კულტურა. მაგრამ მაშინაც გაძლიერებული რთულბუნებოვანი კაცობრიობა, ატავისტურათ თავის ჩატანილი ინდოევროპული ბანბაროსობის გასამარჯვებლათ, სხვა არა ნაკლებ მემკვიდრე ან ნამდვილ მემკვიდრე ერებს სიმართლის მოკლებულ სწავლას თავზე ახვევს, ვითომც ინდოევროპულუობა მათდა ნანდერძევი ბუნებრივი წარჩინებულება ყოფილიყოს, და ნავთიერ მონების უწინ სულაერთათ ამონავებს. ერთი მაგალითი ერის სულიერთათ ამ გზით დაძახებების და დანაგვრის შემოძლავა არ გაგიზიარათ. სულ ოცდა ათი წელიწადი არ იქნება, რაც სანქსნიერო გერმანულ უერნალში¹ ერთი მეცნიერი Miguel de Unamuno ისპანურათ სწერდა შემდეგ ბასკების შესახებ:

„ვინაიდან ძველი ბასკია ერის ოდნავ გასაცნობათ ერთათ ერთი არსებული ძველი ბასკური ენა არის, და სხვა უზათ ვერც წარწერილ, ვერც სახურათმოდგრა ძველებში, ვერც განდმორცმალეკენდებში. ვერც ვბოულობთ ვერავითარ ნაშთებს ბასკურ წარსულ კულტურისას, არ მესმის (no sé), თუ როგორ შესძლავ ბან Ampère მათავის *Histoire littéraire de la France avant le douzième siècle* უერდნობუ-

¹ Zeitschrift für Romanische Philologie (1893, XVII), 33.

Igi aqasiašebis mšel kašobriobas, romeliš žanamedrove ganašlebiš datinaurebul žu dasatinaurebel treim mošavsebulia. Rom zogi eri am kašobriul eršobas kulturulaš žamorženilia, es garemoeba egre ar sšvlis saešno-lingvisto sakišqis arsebiš mquares, rogorš sul sqva niadagzea asaqsneli žviš erovnuli eršeulebis dakoža kulturosan da kulturaze qelšemoklebul an žižqmis srulebiš ukulturo klasaš an todebaš. Aq damokidebuleba upro datinaurebulebis nebankořlobazea, vidre žamorženil natilis odnavaš bunebriv ničierebis moklebul ešno-lingvistur modgmaze. Žu mainš da mainš indoevropelobiš akokmanebuli adamiani tminda indoevropul modgmis načirnaqulevis gamokořiš istoriul dařasebas moindomebs, is našlaš dannaqavs, rom indoevropeliš tminda rasas, piriqiš, žavis memotanili barbarosobiš kořili akvavebuli kultura daunaršqavs. Memdeg danaršqvisagan gadarženil elementebis dailiš da maši namdvili memkvidreobis miğebiš qeqze tamokenebula kultura. Magram mamnaš gadherebuli ršulbunebovan kašobrioba, atavisturaš žavis žatanili indoevropuli barbarosobis gasamarqveblaš, sqva ara nakleb memkvidre an namdvil memkvidre erebs simaršlis moklebul stavlas žavze aqvevs, višomš indoevropeloba mašda naanderđevi bunebrivi taršinebuleba kořilikos, da nivšier monebis utin sulheraš amonavebs. Erši magališi eris sulheraš am gziš dađabunebis da dašagvris ar memidlia ar gagiziaroš. Sul ošda aši telitadi ar iqneba, raš samešniro germanul jurnalum¹ erši mešnieri Miguel de Unamuno ispanuraš sterda memdegs baskebis mesaqeb:

«Vinaidan đveli baskša eris odnav gasašnobaš eršaš erši arsebuli đegli baskuri ena aris, da sqva gziš verš tarteril, verš saqurošmodğvro đglebwi, verš gardmošema-legendebwi, ver vpoulobš veravišar naušebis baskur tarsrul kulturisas, ar mesmis (no sé), žu rogor mesdlo b-n Ampère'ma žavis *Histoire littéraire de la France avant le douzième siècle* ukrdnobe-

¹ Zeitschrift für Romanische Philologie (1893, XVII), 33.

ლათ (თუ სსურდნობელ სავსათ არ მივიღებთ ერთ სავსატოფო (amfibologico) სიტყვას) გამოთქმა, რომ ბასკთა ერთ ცივილიზაციის მოწინააღმდეგე იყო, ან როგორ ბრძანებს იმავე ბასკებზე ბანი Blanc de Saint-Hilaire (*Les Euskariens*), რომ ივინი პირველად ხანაო ცივილიზაციის და ჭეშმარიტების შვილნი არიან, ან Whitney, რომ ბასკები, სხანსო, შემოგარდნილ ინდოევროპელთა მიერ დასავლეთ ევროპის დამსხვრეული ცივილიზაციის ნაშთნი არიან. განა შესაძლებელია ამ გვარათ დაინგრეს ცივილიზაცია, რომ მისი ნაკვალევიც აღარ დარჩეს?

„ბასკთა ერთ არის თითქმის უისტორიო ერთ მე-VIII სსუუუნემდი ქრისტეს შობის შემდეგ, და აკეთი აზრები. პრეტენზიები ან დაჩეშებანი გატაცებულ მწერლებს, უფრო პოეტებს, ვიდრე მეცნიერ მკვლევრებს ახანიათებენ, მათი გამოგონილობით და ფანტაზიებით, რომელთა გასავალი ჩვენ ქვეყანაშიც არ აქვს სავსებით, უცხოეთის მეცნიერებს კი ჩვეულებრივ აკვირვებენ“.

ივიქრებთ, ბ-ნი მეცნიერი Unamuno უცხოტომელი ბოროტკამ-ზრახველი მოღვაწე იყო, ბარონ ბრამბუესის კვალზე, რომელიც ამტკიცებდა, რომ მე-XIII-ე სსუუუნემდი არ ყოფილა რა ქართველ ერისაო. პირიქით, Miguel de Unamuno თავის ტომის მოსიყვარულე ნამდვილი ბასკია, მაგრამ იმოდენათ გადაგვარებულის, იმდენ ნამდვილი თვითცნობის და შეგნებულობის ყოველ დონისძიების მოკლებულია, რომ უდიერთ და სრულებით ჭეშმარიტების წინააღმდეგ სწერს (p. 147): „რაც შემეჩება მე, ბუნებით ბასკს, ბასკეთს მედამ ნაცხოვრებს და ბასკურათ მოლაპარაკეს, არ მიპოვია არავითარი ნაშთი ამ პრეტენზიული კულტურის, მით უმეტეს, რომ მთელი ჩვენი კულტურა ლათინური არის(!)“. თქვენდა მიმიგდია გადასწევადლათ, თუ მართლ ბასკეთშია შესაძლო ასეთი დაქვეითება ეროვნულ შეგნებულობის და აქვს თუ არა ასეთ სულიერ დაჯარდნას ერისას სავსოგადოებრივი მნიშვნელობა?

ადგილობრივ არა ნაკლები სავსოგადოებრივი მნიშვნელობა აქვს ბუნებრივოფისქოლოგიურ ნათესაობას კავკასიის ერებისას, ჩვენი ახალი ენათმეცნიერული მოძღვრება ამ სავსო კავშირს ხომ უტყურონათ ნათელ ყოფს. ეგ მკვიდრთა ბუნებისაგან აღმოსაჩქეფავი ფისქოლოგია, ენათმეცნიერულათ აღმოსაჩინილი მისი წყარო რას ასწავებს?

laš (su sakrdnobel sagnaš ar miviğebš erš saortopo (amfibologico) sɪtkvas) gamošqma, rom baskša erı űivilizašnis motinamdğvre ikoo, an rogor brđanebs imave baskebze b-nı Blanc de Saint-Hilaire (*Les Euskariens*), rom igını pirvandel đanaš űivilizašnis da temmaritebis uvilnı ariano, an Whitney, rom baskebi, sšanso, memovardnıl indoevropelša mier dasavleš Evropis damsğvreulı űivilizašnis naušni ariano. Gana mesadlebelia am gvaraš daingres űivilizašnia, rom mısı nakvaleviš ağara daršes?

«Baskša erı aris đıšqmıs uistorio erı me-VIII saukunemdı Qristes İİobis memdeg, da ageđı azrebi, pretenziabi an dađemebanı gatašebul mterlebs, uđro poetebš, vidre mešmier mkvlevrebs ađasiašeben, mađı gamogonlobiš da đantaziebıš, romelš gasavalı đven qvekanamıš ar aqvs savsebiš, uđđoeđıs mešnierebs kı đveulebrıv akvirveben».

İpıqrebš, b-nı mešnierı Unamuno uđđotomelı borotgamzraqvelı moğvate ikos, baron Brambeusıs kvalze, romeliš amtkıšebda, rom me-XIII-e saukunemdı ar kođıla ra qaršvel erisao. Pırıqıš, Miguel de Unamuno đavis tomıs mođıkarule namdvılı baskia, magram imodenaš gadagvarebulia, imden namdvılı đvišđnobis da megnebulobis kovel đonisđiebis moklebulia, rom udheraš da srulebiš temmaritebis tınağmdeg sters (p. 147): «Raš memeđeba me, bunebiš baskš, Baskeđs mudam nađđovrebs da baskuraš molaparakes, ar mıpovia araviđarı nauđı am pretenziulı kulturıs, mıđ umetes, rom mđeli đveni kultura lađınurı ariso(!)». Əqvenda mımıgdia gadasatkvedlaš, đu mar-to Baskeđunia mesadlo aseđı daqveiđeba erovnul megnebulobis da aqvs đu ara aseđ sulier davardnas erisas sazogadoebrıvı mııuvneloba?

Adgılobrıv ara naklebi sazogadoebrıvı mııuvneloba aqvs bunebrıv-đsıqologıur nađesaobas Kavkasus erebisas, đveni ađalı enašmešnierulı mođğvreba am saerđo kavıırs đom utkuvraš nađel kođs. Eg mkvidrša bunebisagan ağmosađqeqavı đsıqologia, enašmešnierulaš ağmođenulı mısı tkaro ras astavebs?

იგი ქმნის ახალ იდეურ ნიადაგს კავკასიის ერების, კავკასიის მკვიდრთა ერთობისათვის, იგი აშუარით ყოფს ამ ერთობის ფსიქოლოგიურ საჭიროებას, რასაც იმავე ქვეყნის ბუნების ძალთა ეკონომიური შესწავლა დადავებს და საუკუნეებში არა ერთხელ მომხდარი კავკასიის საზოგადოებრივ აღშენების ბრწყინვალე ცდა ცხად ყოფს. მაგრამ ბუნებრივ-ფსიქოლოგიურ ნათესაობას ხელაფხური ჩინდა-განვითარება სჭირია, იგი უნდა შეინარღოს კავკასიის მკვიდრ ყოველ ერმა, ყველანაირადვე უფრო შეგნებულმა და მის უფრო თავისუფლათ მოაზრე ნაწილმა, ახალგაზდობამ, მომავლის სამდვილ შეთახსენებამ, როგორც წინსვლის უსაჭიროების ბუნებრივი-ისტორიული ფაქტორი.

ისტორიულ სწავლათ საზოგადოებრივ მნიშვნელობას გერვინ უარ ყოფს, როგორც ვერ უარყოფება ჩაგონების ძლიერი მოქმედება. ძველ საზოგადოებათ საღვთოწერილზე დაფუძნებული იდეურობა შესწევდა. ახალ ევროპაში, საფრანგეთის დიდ გადატრიალებების შემდეგ, დავარდა რა ეკლესიის გაფლენა და ღირება, ინდოევროპელობაზე ან არიობაზე დამყარებულ საზოგადოებათ იდეურობამ მოიხვეჭა ძალი. ევროპაში. საქართველოში თავისი მსვლელობა ჰქონდა ისტორიული ნიადაგის ძებნას საზოგადოებრივი იდეურობისათვის: საშვალსაუკუნოებში პირველ, როცა განათლება და მწერლობა ეკლესიის მესვეურთა ხელში იყო, ან მათ გაფლენას ქვეშ, ქართველებს დინასტიურათ შინაგნ კბრაკლებს უხლოვებდნენ, რაკრატოვანები ენათესავებოდნენ მეფეს-ღმურე დავით მეფეს. მაგრამ თავად-აზნაურობის ისტორიულ იდეურობამ ადგილობრივ გადმოცემებსე გადმოიარა, და ჰამკის მამათმთავრობა წამოაყენა, არა თუ მარტო ქართველთა და სომეხთა, მთელ კავკასიის ერთა და ტომების პირველ მამათმთავრათ ჯერ იჩინა გმირი ჰამკი (ჰამარ), ესე იგი ბასკთა ანუ მესხთა ტომის ეპონიმი. ამ საზოგადოებრივ ადრე შეგნებულ ერთობის გამოწვეულ სწავლას ჰქონდა თანამედროული მნიშვნელობა საქართველოს ისტორიულ აყვავების მთელ ხანაში, რადგან საქართველო-ეთნოგრაფიულ ქართლს უწინაც არ წარმოადგენდა, დავით აღმაშენებლის გამარჯვების შემდეგ კი თამარის და მის მომდევნოთა ეპოქამდე მეტადრე ერების გაერთიანება იყო, საყოველთაოთ ყველანაირადვე შეერთებულ ერების ფსიქოლოგიურ და ეკონომიურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებასე დამყარებული მთლიანობა. ამ რთულ მთლი-

Igi qmnis aqal ideur niadags Kavkasus erebis, Kavkasus mkvidr-
sa eršobisašvis, igi ankaras koṣs am eršobis ṣsiqologiur
saṭiroebas, rasaš imave qveknis bunebis ḍalša ekonomiuṛi mestavla
ğağadebs da saukunoebm̄i ara eršqel momqdarı Kavkasus sazo-
gadoebriv aḡmenebis brtkinvale šda šqad koṣs. Magram buneb-
riv - ṣsiqologiur našesaobas qelovnuṛi zrda-ganvišareba stı-
ria, igi unda meizardos Kavkasus mkvidr kovel erma, kvelaze
adre uṣro megnebulma da mis uṣro šavisuṣlaš moazre na-
tilma, aqalgazdobam, momavalis namdvil mešaosneebma, rogorš
tinsvlis usaṭiroesi bunebriv - istoriuli ṣaḡtori.

Istoriul stavlas sazogadoebriv m̄im̄vnelobas vervin uar
koṣs, rogorš ver uarikoṣeba ṣagonebis ḍleri moqmedeba.
Ḍvel sazogadoebaš saḡvšoterilze daṣudnebuli ideuroba mes-
tevda. Aqal Evropamı, Saṣrangešis did gadatrialebis memdeg,
davarda ra eklesus gavlena da ġireba, indoevropelobaze an
ariobaze damkarebul sazogadoebaš ideurobam moiqveṭa
ḍalı. Eg Evropamı. Saqaršvelomı šavisı msvleloba hqonda
istoriuli niadagis ḍebnas sazogadoebrivi ideurobisašvis:
samvalsaukunoebm̄i pivel, roša ganašleba da mterloba
eklesus mesveurša qelm̄i iko an maš gavlenas qvem, qaršvelebs
dinastiuraš mamš ebraelebs uaqlovebden, Bagratovanebi ena-
šesaveboden meṣsalmune Daviš meṣes. Magram šavad-aznaurobis
istoriul ideurobam adgılobriv gadmošemebze gadmoiara,
da Haykis mamašmšavroba famoakena, ara šu marto qaršvel-
sa da someqša, mšel Kavkasus erša da tomebis pivel ma-
mašmšavras qer iṣına gmıri Hayk (Haos), ese igi baskša anı
mesqša tomis eponimi. Am sazogadoebriv adre megnebul er-
šobis gamotiveul stavlas hqonda šanamedrouli m̄im̄vneloba
Saqaršvelos istoriul akvavebis mšel qanamı, radgan Saqarš-
velo ešnografiul Qaršis utinaš ar farmoagenda, Daviš Aḡma-
menebelis gamarṣvebis memdeg kı Œamaris da mis momdevarša
epoqamdı metadre erebis gaeršianeba iko, sakovelšaoš kvela
meeršebul erebis ṣsiqologiur da ekonomıur mošqovnila-
baša dakmakopilebaze damkarebuli mšlianoba. Am ršul mšli-

ანობამ უზრუნველ ყო, სხვათაშორის, თავისუფალ ქალაქების აღორ-
ძინება და განვითარება, კავკასიელთ ადგილობრივ ბურჟუაზიის შექმ-
ნა. ერთი მაგალითი: არას დროს ნამდვილი ეროვნული განვითარება
და ეროვნულ კილოზე ამოსხმული ხელოვნება, განსაკუთრებით ხუ-
როთმოდღვრება, იმდენათ არ აუვაგებულა სომხეთში, როგორც ანის
ქალაქში სწორეთ მამინ, როცა ის საქართველოს ერთეულობის ნაწილს
შეადგენდა. თუმცა ცხოვრების შეგნებულ მოთხოვნისგან გამომწ-
ვეული, ქართველთა ჰუმანიზმის ისტორიული თეორია გამოგონილება
კი არ განხლდა ან, როგორც პროფესორი პეტკანოვი ჰგონებდა, უფიც
სომეხ მონაზონის შენათხზი ქართველობის დასაცინებელათ, ის იყო-
ძველ ეთნურ გადმოცემების წიაღთაგან გადმონახიქეთი ისტორიული
ცნება. სომხური ბოროტკანზრახულობისაგან მისი დამოუკიდებ-
ლობის დასახსიათებლათ კმარა მოვიგონოთ ის, რომ „ჰაჰკ“ ნიშნავს
ანუ წარმოადგენს ეთნურ ტერმინს ბასკს ანუ მესხს, და მიუხედავთ
იმისა, თუ რა დიდი ღვაწლი მიუძღვის მესხებს ქართული კულტურის
შექმნაში, განა ვინმე ახლა თავს იღებს, უარ ყოა იმავე მესხთა ტომის
მნიშვნელობა ქართველთა ეთნურ ტიპის ჩასახვაში და გამოუმეშაგებაშიც?

ახლანდელ ხანაში აგრეთვე აქვს საქართველოს მოთხოვნილება,
თავის ფსიქოლოგიური მთლიანობა ბუნებრივათ წარმოაშუქოს და-
რკალურ ისტორიული შეგნებულობით განამტკიცოს. მაგრამ ახლა
განა ქართველ ერს ნაკლები აზრის სიფართოვე უნდა შესწავდეს, ვიდ-
რე მე - XI — XII საუკუნეში და ნაკლები კრიტიკულ მსჯელობის
შეძლებულება უნდა ახსიათებდეს, რომ საშვალ საუკუნეებში მემარტი-
ანეთ მეცნიერებით შემუშავებულ ძველ გარდმოცემას დასჯერდეს და
თავის საზოგადოებრივ შეგნებულობით ზურგი უქციოს იათეატურ-
თეორიას, როცა ის, ახალ სამეცნიერო იარაღით აღჭურვილი, ამტკი-
ცებს, რომ მთელი კავკასია ერთი მოდგმის ნათესავებით ან მათთან
ეთნურათ შელესულ ტომებით არის გაშენებულ-დასახლებული, რომ თუ
ვინმე შემოვარდნილა უცხოეთსლთაგან, საუკუნეთა განმავლობაში ფსი-
ქოლოგიურათ იგიც გაიაფტოვანებულა ნათესაურ შეჯვარედინებით.

ახალ ენათმეცნიერულ მოძღვრებას, ადრე თუ გვიან, ერთი პრაქტი-
კული შედეგიც უნდა მოუყვას აუცილებლათ, და სჯობს ადრე, ვიდრე
გვიან. კავკასიაში წინსვლას გზაზე მედგრათ ეხიჩრებოდა მუდამ
მრავალენიანობა. რასაკვირველია, რამდენი ენაც არის, იმდენი სული-

anobam uzrunvel ko, s'qvasamoris, savisuçal qalaqebis ađor-
 d'neba da ganvišareba, kavkasiel' adgilobriv burjuazus meqm-
 na. Erš'i magal'š'i: aras dros namdvili erovnuli ganvišareba
 da erovnul kiloze amosq'muli q'elovneba, gansakušrebiš q'u-
 rošmodğv'reba, imdenaš ar akvavebula Somq'eš'i, rogorš Anis
 qalaq'ıni storeš mašin, roša is Saqaršvelos erš'eulobis natils
 meadgenda. Őumša šq'ovrebis megnebul mošq'ovnilibiš gamot-
 veuli, qaršvelša haosnobis istoriuli šeorıa gamogonileba
 k'ı ar gaql'da an, rogorš profesori Patkanovi hgonebda, uviš
 someq' monazoms mienasq'zi qaršvelobis dasakn'nebelas, is iko
 d'vel ešnur gadmoš'emebis tiağšagan gadmonašq'ezi istoriuli
 šneba. Somq'uri borot-ganzraq'ulobisagan mısı damouk'ideb-
 lobis dasaq'asiaš'eblaš kmara movigonos is, rom «hayk» nišnavs
 anu tarmoadgens ešnur termins basks anu mešqs, da muqedavaš
 imisa, šu ra didi g'vath muđğvis mešq'ebis qaršuli kulturis meq-
 mnam, gana vinme aqla šavs idebs, uar kos imave mešq'ša tomis mni-
 uvneloba qaršvelša ešnur tipis šasaq'vami da gamomunavebamış?

Aqlandel q'anami agrešve aqvs Saqaršvelos mošq'ovniliba,
 šavis q'siqolog'ıuri mšlianoba bunebrıvaš tarmoamuqos da
 realur istoriuli megnebulobiš ganamtkišos. Magram aqla
 gana qaršvel ers naklebi azris siparšove unda meštevdes, vid-
 re me-XI—XII saukunemi da naklebi kritikul mšq'elobis
 međlebuleba unda aq'asiaš'ebdes, rom samval saukuneeb'ıni memati-
 aneš mešnierebiš memunavebul d'vel gardmoš'emias dasq'erdes da
 šavis sazogadoebriv megnebulobiš zurgı uq'šios iazetur
 šeorias, roša is, aqlal samešniere iarağış ađturvili, amtki-
 š'ebis, rom mšeli Kavkasia erš'i modgmis našesavebiš an maššan
 ešnuraš melesul tomebiš aris gamenebul-dasaql'ebuli, rom šu vinme
 memovardnıla ušq'oselšagan, saukuneša ganmavlobami q'siqolo-
 giuraš igiš gaaq'etovanebula našesaur međvaredimebiš.

Aqlal enašmešnierul modğv'rebas, adre šu gvian, erš'i praqti-
 kulı medegış unda mokves aušileblas, da s'q'obs adre, vidre
 gvian. Kavkasiami t'insvlas gzaze medgraš eiq'šreboda mudam
 mravalemanoba. Rasakvirvelia, ramdenı enaš aris, imdenı sulie-

რი სიმიდღერე, იმდენი ფსიქოლოგიური იკვანდ-ფეკრადობა სუფევს ერთი მოდგმის შკადრთა შორისაც. იმდენი კულტურულათ მოსარჩიგებელი სხვადსხვა გამომეტყველება მოქმედობს, და ეგრე მცირე რიცხვან მოდგმისათვის, როგორც აწინდელი იაფეტოვანები არიან, რომლებიც ახლა მოიპოვებინან კავკასიაში გადაჩენილ მკვიდრ ერებში, ფეკრადობის და განსხვავების გადათელუა და ერთ ენასე გადასვლა, რა დაწინაურებული ენაც რომ იყოს, დიან დამცირებს იმ სლაროს, იმ სკანძქრს, სიდანაც დაუბრკოლებლათ ძალას უნდა აკრებდეს კავკასიის უოფელი ერთი, თუ იგი დამოუკიდებლობას არა მარტო საშირადო ნივთიერ წარმატებისათვის მოიხვეჭს, არამედ როგორც საყოველთაო სიკეთეს, განსაზღვრული მოდგმის სულიერი სიმიდღერის თავისუფლათ გამოსხატავათ და თავის შემოქმედებითაი წალის შესატანათ სკანცობრიო კულტურაში. მაგრამ ახლახან ამ რთულ და სამერმისო საკითხს არ ვარკვევთ, თუმცა იაფეტურ ენათმეცნიერებას აქაც საზოგადოებრივი ღვაწლი ელის: ადგილობრივი ენების ღრმა გამოკვლევიით მათ შესწავლას და საერთო მოდგმის ფსიქოლოგიაზე აფკანდფეკრადებულ სხვადსხვაობის შეივისებას გაუნდვილებს ვეკლას შეგნებულ მკვიდრს.

ჩვენ ახლა მხოლოთ საზოგადოებრივი ცხოვრების გარკუნულ გაერთიანების ერთი მეტათ დამბრკოლებელ სკანს შევეკებთ: იაფეტურთა ენათმეცნიერება უკვე ქმნის ერთის საერთო ტიპზე ამოსხმულს საყოველთაო მეცნიერულათ გამომუშავებულს ანბანს. ახლანდელი აწიოკებული მდგომარეობა კავკასიაში ამ მხრით სწორეთი ისტორიულ ნაანდერძეე ჩამოჩენილობას მოწმობს. რამდენი შეგნებული ერა, იმდენი თავის მსგავს ბგერათათვისაც განსხვავებული ასოები. მე კარგათი შესმას, თუ რა გრძნობას გამოიწვევს აკეთი წინადადება კავკასიის ძველი კულტურის შექმან ერებში. მაგრამ აქ ისტორიული მომენტის შეგნების საკითხია და არა გრძნობის, და ქართველებს უფრო ადვილათ შეუძლიათ ანბანის წარმავლობა შეიგნონ, ვიდრე სხვა ერს. ქართველებს არა ერთხელ შეუცვლიათ თავის ანბანი. ქრისტიანობის აღჩინდელ ანბანს თავი რომ დაფანებოთ, კმარა მიუთითოთ ხუცურ და მხედრულ ანბანზე. ძველი სარწმუნოებრივი კულტურის ხანაში ქართველები სმარობდეს ხუცურ ანბანს. როცა ფეოდალური ეროვნული კულტურა შემუშავდა, ანბანი სულ სხვა ტიპის შეიქმნა მთელი ქართველ მაღალწოდებისთვის, მხედრობისათვის, და იგი შემდეგ ეროვნულ

ri simdidre, imdeni psiqologuri qerad-qeradoba suzevs erš modgmis mkvidrša morisaš, imdeni kulturulaš mosarigebeli sqvadasqva gamometkveleba moqmedobs, da egre mšire rišqovan modgmisašvis, rogorš atindel iapetovanebi arian, romlebiš aqla moipovebian Kavkasiam gadaršenil mkvidr erebim, qeradobis da gansqvavebis gadaševa da erš enaze gadasvla, ra datinaurebuli enaš rom ikos, diaq daamširebs im salaros, im sagandurs. sidanaš daubrkoleblaš đalas unda ikrebdes Kavkasus koveli eri, šu igi damoukideblobas ara marto sapirado nivšier farmatebisasvis moiqvets, aramed rogorš sakovelsao sikešes, gansazğvruli modgmis suleri simdidris šavisuqlaš gamosaqatavaš da šavis memoqmedebiši tilis mesatanaš sakašobrio kulturam. Magram aqla-qan am ršul da samermiso sakışqs ar varkvevš, šumša iapetur enašmešnierebas aqaš sazogadoebrivi ğvatli elis: adgilobrivi enebis ğrma gamokvleviš maš mestavlas da saeršo modgmis psiqologiaze aqeradqeradebul sqvadasqvaobis mešvisebas gauadvilebs kvela megnebul mkvidrs.

Əven aqla mqološ sazogadoebriv šqovrebis garegnul gaeršianebis erš metaš damabrcolebel sagans meveqebiš: iapeturi enašmešniereba ukve qmnis eršs saeršo tipze amosqmuls sakovelsao mešnierulaš gamomuavebuls anbars. Aqlandeli atiokebuli mdgomareoba Kavkasiam am mqriš stores istoriul naanderđev šamoršenilobas moimobs. Randeni megnebuli eri, imdeni šavis msgavs bgerašasvisaš gansqvavebuli asoebi. Me kargaš mesmis, šu ra grđnobas gamoitvevs ageš i nadadeba Kavkasus đveli kulturis meqon erebim. Magram aq istoriuli momentis megnebis sakışqia da ara grđnobis, da qaršvelebs uqro advilaš meudliaš anbars farmavaloba meignon, vidre sqva ers. Qaršvelebs ara eršqel meušvliat šavis anbari. Qristianobis adrimdel anbars šavi rom davaueboš, kmara mušisooš qušur da mqedrul anbanze. Đveli sarimunoebrivi kulturis qanamı qaršvelebi qmarobden qušur anbars. Roša qeodaluri erovnuli kultura memuvavda, anbari sul sqva tipis meiqmna mšeli qaršvel mağaltodebisšvis, mqedrobisašvis, da igi memdeg erovnul

ანბანათ განდა, სხვა ერთგან გამოყოფელ სსშადასაუკუნის წოდებ-
 რიგეუროვნულ ანბანათ. მაგრამ აწ მოვლენილ ხანას, როდესაც ახალ
 მსოფლიო კულტურას — ევროპაში გაჭვივების დღეებში ჩამდგარ
 მსოფლიო კულტურას — ეტანება საქართველო, მას სჭირია ეროვნ-
 ხების უფრო ღრმა და ფართო თანამედროვეული შეგნება და მას ევა-
 ლება მეზობლებთან შეერთებულათ მიღებულ მსოფლიო კულტურის
 წინსვლა უზრუნველყოფს და მით შემძლე შეიქნას თავის ეროვნული
 პიროვნება ცხოვრების სინამდვილეში ნივთიერათ გამოჭქანდაგოს
 საფუძებით, მას აგრეთვე სჭირია, საგულისხმოს, სათანამედროვე მეც-
 ნიერული ანბანი, ბეგრათ იათეატრ ბუნების ფსიქოლოგიურ ანა-
 ლიზზე და კონცეფციასე აგებული და სხით საყოველთაო დედო
 ასოების ფაღბზე ჩამოსხმული და მას ევალება დაცვას შვანმელეთის
 მსოფლიო კულტურის ასოების, ლათინურ ასოების მიღებით, ერთი
 საყოველთაო ანბანი ადგილობრივეუროვნული განსხვავების ერთ კა-
 ნონზე გამოხატულებით გამომიქმელი მთელი კავკასიისთვის. ვიდრე
 ეს ნაბიჯი არ გადადგმება, ვიდრე ამ კვანათ საყოველთაო მნიშვნე-
 ლობა, ერთგვარი გარეგნული მსოფლიობა ნივთიერათ მანც არ მიე-
 ნიჭება შეერთებულ კავკასიის კულტურულ გულისთქმას, მანამ ერთი
 ნაბიჯით წინ იქნება უშრომლათ წამდგარი კულტურულ გაბატონების
 საქმეში კავკასიის ნიდაგზე ყველა უცხოქვეყნელი მსოფლიო მწერ
 ლობა, ყოველი რიცხვეულათ წარმატებული და მსოფლიობასე შესვეუ-
 ლი ენა.

იათეატრი ენათმეცნიერების მარტო მეცნიერული მნიშვნელო-
 ბა რომ გაგითვალისწინოთ, ცხადია, რომ მისი დაცვა და განფითარება,
 მისი ჩაღრმავება და გაფართოება, მისი გაპროპაგანდება არის საჭი-
 რო, მაგრამ რა გზით? ძველი გზა აღარ ემარა. დაგვიანებით აღმო-
 ხენილს ვრცელ, უზარმაზრათ ვრცელ ჭარბონტექების გამშლელ მოძ-
 ლვრებას ერთი ადამიანის ან ერთეულების შრომა აღარ ეოფნის, ვე-
 რას უშველის, მუშაობა უნდა მოყოლოდს მთელი კრებული, კოლექტი-
 ვური, ამიტომაც —

1) მანც და მანც აქ არ შევნიჭდები მსოფლიო ენის, სამეო-
 შისო აუცილებელ ენის ინსტიტუტის საკითხზე; დასავლეთ განათლებ-
 ბულ ევროპაში ესლა ხანათ ბატონობს სიმთლით კარნამეკეტლობის
 და მეომრობის კატქამია ეროვნული ზრინციბი და ზურჯს უქცევს ძველ

anbanaš gaqda, sčva eršagan gamomkozel samvalsankunois todeb-
riv - erovnul anbanaš. Magram at movlenil qanas, rodesaš aqal
msoφho kulturis — Evropam gaqivrebis dgeebm šamdgar
msoφho kulturis — etaneba Saqaravele, mas štura erov-
nebis uero grma da qaršo šanamedrovuli megneba da mas eva-
leba mezoblešan meerebulaš miğebul msoφho kulturis
tinsvla uzrunvelkos da miš memdle meiqnas šavis erovnuli
pironveba šqovrebis sinamdilemi nivšieraš gamohqandakos
savsebiš, mas agrešve štura, sagulisqmoa, sašanamedrovo meš-
meruli anbam, bgeraš iaqetur bunebis qsiqologur ana-
lizze da konšeqšiaze agebuli da saqis sakovelšao dedo
asoebis kalibze šamosqmuli da mas evaleba daišvas Ilivaqmelešis
msoφho kulturis asoebis, lašmur asoebis miğebis, erš
sakovelšao anbam adgilobriv - erovnuli gansqvavebis erš ka-
nonze gamoqatulebiš gamomšqmeli mšeli Kavkasusšvis. Vidre
es nabidi ar gadidgmeba, vidre am gvaraš sakovelšao mmuvne-
loba, eršgvari garegnuli msoφhoba nivšieraš mainš ar mie-
nišeba meerebul Kavkasus kulturul gulisqmas, manam erš
nabidiš tin iqneba uromlaš šamdgar kulturul gabatonebis
saqmemi Kavkasus madagze kvela ušqoqvekneli msoφho mter-
loba, kveli rišqveulaš farmatebuli da msoφhobaze mešveuli
ena.

Iaqueturi enašmešnierebis marto mešnieruli mmuvnelo-
bi rom gavišvališinoš, šqadia, rom misi dašva da ganvišareba.
misi šağrmaveba da gaqaršoveba, misi gapropagaudeba aris saqi-
ro, magram ra gziš? Dveli gza ağar kmara. Dagvianebiš ağmo-
šemils vršel, uzarmazraš vršel horizontebis gamulel mođ-
gvrebas erš adamiānis an eršeulebis. uroma ağar kožnis, ve-
ras umvelis, mumaoba unda moeršos mšeli krebulis, koleqti-
vuri, amitomaš —

1) Mainš da mainš aq ar mešerdebi msoφho emis, samer-
miso aušilebel emis mstitutis sakišqze; dasavleš ganašle-
bul Evropami eqla qanaš batonobs simqšliš karšamketlobis da
meomrobis kaštamia erovnuli prinšipi da zurgs uqševs dvel

უსამართლოებათ მომხმარებელი უფლებების გაერთიანებას, რუსეთში კი
ფინანსური ცხოვრების საშინელება მეცნიერებს საშვალებას არ აძლევს.
რომც დაფუძნდეს აკეთი ისტორიული, ნორმალური მუშაობის პირო-
ბებში ადრე ჩადგეს.

მაგრამ უფრო შემთხვევაში —

2) ადრე თუ გვიან, უფრო ადრე, ვიდრე გვიან, უნდა შეიქმნას შე-
საფუძვლი იდეოლოგიის ინსტიტუტი საერთაშორისო სადმე, იქ „სადმე“,
სადაც მეცნიერების ევროპული ნიადაგი სუფევს მისი ხელსაყრელ
მომზადებულებით. რა გეგმასე ამოიქნება ეს ინსტიტუტი, უკვე სა-
ტყეპნიკო მხარეს შეადგენს, მაგრამ იქ უნდა იყოს მოთავსებული მეც-
ნიერული თეორიული და მეცნიერული პრაქტიკული ევლუცია-ბიება ევლუ-
ცია-ბიება ევლუცია-ბიება, მათი სიტყვიერ და ნივთიერ სიძველეი შეს-
წავლა, ჩადგანაც ახლა წამოიყენებულა დიდი შვანმელეთური კულტუ-
რის და მის შემქმნელ მოდგმის პირობემა. ამ კონკრეტულ ან-
ხორც-მესხურ საგნის მიხედვით ევლუცია-ბიება კერძომცოდნეთი შემოგროვება
საჭირო, რომ ამის შემდეგ ადარ დაქსაქსულ ძალებით, ანამედ შეერ-
თებული ძალით ერთათ მუშაობდენ, ერთმანეთის მსმენი და მომხ-
მარე, მკვლევარნი ბასკურის, ქართულის, მეგრულა-ჭანურის, სვანურის,
აფხაზურადიგურის, წყვილი-მურაქის-ტურაქისურის, ვანის ლურს-
მულა-წარწეათი ხალდურის, ძველი ელამურის ლურსმულის, შუმერულის,
ქეტურის და ევლუცია-ბიება მცირეასიურ სხვადასხვა წარწერილ ენების,
ეტიოპიურის და მათთან შეკავშირებულ ენების, როგორც სამხრეთი
და სხვა.

3) ვიდრე ასეთ დიდ ფარგალსე მოწყობილი საიაფუტმე-ტე-ტე-ტე-ტე-
ინსტიტუტი აღორძინდებოდეს, რომელსაც, რასაკვირველია, თავისი
ორგანო ექნება დროგამომშვებითი, თავისი შრომები და მათი სერი-
ბი, საჭიროა ახლაც დაუფრთხილდეს დროებითი დაფუძნდეს საერთაშო-
რისო სუბია, რომელმაც ევროპულთ, სხვამ ახალი უფრო გაწვრთნილი-
ძალანი მოამზადებოდეს, მიაწოდოს მათი შესწავლ ეროს და ერთ
ან სხვადასხვა ეოფილ მსოფლიო ენასე ის, რაც დღემდე გამოქვეყნ-
ებულია, ან გამოსაქვეყნებლათ მზათ არის იდეოლოგი ენათ და იდეოლოგი-
ოლოგიის შესახებ. ასეთი ერთი გამოცემა კიდევაც დაიწყო პირობის-
ბრუნება, ამხანაგურათ ჩამოძლია თან რა, სათაურითი გერმანულათ
Yaphotitische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens და სხვა.

usamarđloebaš momspob kovelgvar gaerđianebas, Ruseđim ki
çizikuri đđovrebis samneleba međnerebs samvalebas ar adlevs,
romš dađudndes ageđi instituti, normalur mumaobis pro-
bebmı adre đadges.

Magram kovel memđqvevamı —

2) adre đu gvian, uđro adre, vidre gvian, unda meiqmnas me-
saçeri iaçeturi instituti saerđmoriso sadme, iq «sadme»,
sadađ međnerebis evropuli madagi suçevs mısi đelsakrel
momzadebulebiđ. Ra gegmaze amoiqneba eg instituti, ukve sa-
teqniko mđares meadgens, magram iq unda ikos mođavsebuli međ-
nieruli ðeoruli da međnieruli praqtikuli kvleva - đieba
kvela iaçetur erebis mesağeb, mađ sitkvier da nivđeul sıđveleđ
mestıvla, radganađ aqla tamokenebulia didi mvağmeleđuri kultur-
is da mısi memqnel modgmis problema, am konkretul an
đorđmiesqmul sagnis miqcdviđ kvela kerđomđodnođ memogrovebaa
saçıro, rom amıs memdeg ağar daqsqsul đalebiđ, aramed meer-
şebuli đalıđ erđađ mumaobden, erđmanerđis msmeni da momđ-
mare, mkvlevamı baskuris, qarşulis, megrul-ťamuris, svanuris,
açqazur - adigeuris, fıova - đumur - qıstur - ðeşnuris, Vanıs lurs-
mul-ťarťerađ qalduris, đveli elamuris lursmulis, numerulis,
qeturis da kvela mđireasur sıqvadasqva tarťeril enebis,
etruskulis da mađđan mekavıurebul enebis, rogorđ somquri
da sqva.

3) Vidre aseđ did çargalze motkobuli saiaçetmetkvelo
instituti ağordındebedes, romelsađ, rasakvirvelia, đavısı
organo eqneba drogamonıvebiđi, đavısı mıromebi da mađı serie-
bi, saçıroa aqlave daukonebliv droebiđ dađudndes saerđmo-
riso seria, romelmađ evropeliđ, sanam aqalı uđro gıtvırđnılı
đalauı momzadeboden, mıatodos mađ meşveul erđs da erđ an
sıqvadasqva koçıl msoslıo enaze is, rađ dğemdi gamoqveknebulia
an gamosaqvekneblađ mzađ arıs iaçetur enađ da iaçetur ðeorıs
mesağeb. Aseđi erđı gamođema kidevađ daitko profesor Braunma,
amıqanagurađ şamidğolia đan ra, sasaurıđ germanulađ Yapheti-
tische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens da sqva.

4) მეოთხე ხელსაყოფი არის. და არც ეს დასაყოფნებელია—ადგილობრივი სამკვლევრო ინსტიტუტები შეგნებულ იაფექტოვან ერების ქვეყნებში: ერთი საქართველოში, ერთი ბასკეთში, აქნება სხვ სებასტიანში, სადაც ახლა არსებობს ახლათ დაფუძნებული ბასკური ენის აკადემია, ერთიც, თუ თანამგზობობობა და შეგნებულობა აღმოგვიჩინდება რომელიმე მეცნიერთა წარწეში, რომხეთში. ერთი ადგილობრივი სამკვლევრო ინსტიტუტი, სხვათნივ განსაკუთრებითი მიზნის მიმდევარი და შესაფერათ მოწყობილი, უნდა დაარსდეს იტალიაში, სადაც არათუ მარტო მდიდარი ეტრუსკული ენის მასალა მოითხოვს მას, არამედ თვით იტალიელების ინტერესი მათი გულტურის თავისებურებისადმი, თვით მათი ხელოვნების ერთს ბუნებრივ ძლიერ წყაროსადმი.

საქართველოში—იფილისში იაფექტურ თეორიის სამეცნიერო ინტერესებზე აკებული ინსტიტუტი კიდევაც იყო დაფუძნებული, მაგრამ თავის დასაწყის ხანში ჩაქრობას მიახლოვებია, როგორც ახლა შევიტყვევ ვარიზში მოსვლის შემდეგ.

დღეს დღეს დიდი ხიფათი ადგია თავზე იაფექტურ თეორიას, იაფექტური ენათმეცნიერება ამ წუთში უკიდურეს გაჭირვებას განიცდის. რომ მეცნიერების წმენდა არ მქონდეს, თავისდა თავით განუმოკბანი ერთ უკუღმართათ არიან თავმოყრილი, ღამის ფოქვა, ნორსი დაზგი მეცნიერების იღუპება.

ევროპაში მის უცნობლობას და მიუღებლობას ვიხეხები. კმარა გამოვთქვა ის სინამდვილე, რომ დღევანდელ დღემდე არც ერთ დასავლეთ ევროპის უნივერსიტეტში ქართული ენის კათედრაც არ სუფევს, ვინდა ეძებს იაფექტურ თეორიის რთულ მოთხოვნილებებს და კავკასიის და არა კავკასიის მრავალ საჭირო ენათ შესწავლის საიაფექტ-მეტყველო ჯეროვან გამართვას. აქ, დასავლეთ ევროპაში, ახლანდელ პირობებში ქართულის სპეციალისტი რომ გამოჩენილიყო. მარა ბროსეს კვალზე უნდა ევლო, სადმე თავშესაფარი ეძივა თავის სამეცნიერო სულისკვეთების დასაკმაყოფილებლათ, მოგვსენებათ, მარა ბროსე თავის მეცნიერულ აღფრთოვანების და სამკვლევრო სიმწყურვალის დასაკმაყოფილებლათ ვარიზიდან პეტერბურგში გადასახლდა. საფრანგეთში, თვით ვარიზში, მას შემდეგ ასი წელი გადას. ერთი ნახიჯიც არ წაუდგამთ წინ, პირიქით, უკან წასრულა საქმე, პეტერ-

4) Meođqe ġelsakođı arıs, da arđ es dasakovnebelıa — adđılobrıvı samkvlevro institutebı megnebul ıađetovan erebıs qveknebnı: erđı Saqarđvelomı, erđı Baskeđmı, ıqneba San Sebastianı, sadađ ađla arsebobs ađlađ dađudnebulı baskurı enıs akademia, erđıđ, đı đanamđrdnobloda da megnebuloda ađmogvıđndeba someđđ međnerđa đremı, Somđeđmı. Erđı adđılobrıvı samkvlevro institutı, sıvazırıv gansakuđrebısı mıznıs mındevarı da mesazerađ mođkobılı, unda daarsdes İtaliamı, sadađ arađı marđo mıđdarı etruskulı enıs masala moıđđovs mas, aramed đvıđ italielebis interesi mađı kulturıs đavısebuobısadmı, đvıđ mađı ġelovnebis erđs bunerıv đlıer fıkarosadmı.

Saqarđvelomı — Əpılısmı ıađetur đeorıs sameđmero interesebze agebulı institutı kıdevađ ıko dađudnebulı, magram đavis dasatkıđ đanamı đaqrobas mıađlovebia, rogorđ ađla mevitkve Parızımı mosvlıs memdeg.

Dđeis dđes dıdı ġıpađı adđıa đavze ıađetur đeorıs, ıađeturı enađ - međnereba am tıđmı ukıdures gađıvrebas gamıđdıđ. Rom međnererbıs rımena ar mıqondes, đavisda đavađ garemoebanı egre ukuđmarđađ arıan đavmokrılı, lamıs vđqva, norđı dargı međnererbıs ıđupeba.

Evropamı mıđ uđnoblodas da mıuđeblodas ar veđebı. Kmara gamovđqva ıs sınamdvile, rom dđevandel dđemdı arđ erđ dasavleđ Evropıs universitetmı qarđulı enıs kasedrađ ar suđevs, vıngıa edebıs ıađetur đeorıs rđul mođđovrılebebs da Kavkasus da ara Kavkasus mraval sađıro enađ mestıavlıs saıađetmetkvelo đerovan gamarđvas. Ađ, dasavleđ Evropamı, ađlandel pırobebmı qarđulıs speđıalistı rom gamođenılıko, Marı Brose kvalze unda evlo, sadme đavmesazarı emova đavis sameđmero sulıskveđebıs dasakmakođıleblađ. Mogeđsenebađ, Marı Brose đavis međnerul ađđerđovanebis da samkvlevro sımtkurvalıs dasakmakođıleblađ Parızıdan Peterburgmı gadasađılda. Sađrangeđmı, đvıđ Parızımı, mas memdeg ası felı gadıs, erđı nabıdıđ ar ıandgamđ tın, pırıqıđ, ukau tasrula sađme, Peter-

ბურგში კი მარი ბროსეს დაარსებული ბუდე დღეს, ღამის, იერემიის სავადადებელ უდაბნოთ განდეს, იქ განწმინდილი, მაგრამ იქიდან გაფრენილი მწვანეების სამოქმედო დაბრუნებას, კერძოდ ქართულ უნივერსიტეტში სომეხების დასაფასებელი საქმეა. ჩვენ კი ამ წუთს იქ ვამბობთ. ბასკებია, იმედია, დანტერესდებიან. ბასკურის უდავდეს ლექსიკონის ავტორი de Azkue დიდი თანაგრძნობით შემოეგება ათეუტურ ენათმეცნიერების ახალ აღმოჩენას და ბასკური ენის ავადმის უფრო მოახსენა მის შესახებ, და ენებისთვეში „ბასკების დღეზე“, რა წელში ერთხელ რამ მათი საუფალოთა კრება ხდება, ბასკურათ თუ ისპანურათ მოხსენება წაიკითხება ბასკური ენის ათეუტური წარმოშობის შესახებ; იქნებ ვინმე მოისურვოს სწავლა, მაგრამ სად და კისთან?

„მელთა გურული უჩინს და მფრინველთა ცისათა საუფალო, ხალხი ძესა განისასა (ჩვენ შემოხვევაში - ათეუტურ ენათმეცნიერების მუშაკს) არა აქუს, სადა თავი მოიდროკოს“, ან, რაგორც ბასკურათ უთარგმნათ:

„ბასკები; ბადიტუსტე სალტოკ ეტა სერუგო ჰეგამტინეკე ოტანტეკა. გისონარენ შემეკა ეს დუ ორდეს ნონ ეტან ბურუა“.

საგულისხმობა, ჩვენ საკითხს პირდაპირ მხრით არ ვეხებით, სრულებით 'სერგზ ვუქტეგო ნივთიერ მხარეს, რამელიც ჩვენ არ ვვანტერესებს.

ჩვენ ნიშანში გვაქვს ამოღებული თვით ათეუტური ენათმეცნიერება, მისი მართებული ამუშავების უზრუნველყოფა და მის კერძოვანი სამკვლევრო მეცნიერული მოწყობილება, რაგანიზაცია.

დაწმუნებული ვარ, Marjory Wardrop-ის თანადი ოქსფორდის უნივერსიტეტში, სადაც ამერიკელი Robert Blake-ი, ჩემი მოწაფე, მოწვეულია ძველი ქართულ ლიტერატურის კურსის წასაკითხავათ მისში (ამ დღეებში)¹, თავის საუფას განაიღებს; უნაყოფოთ არ დაჩეხება არც ვენაში დაფუძნებული მედიკოსავლეთი სამკვლევრო ინსტიტუტი, სადაც ქართული და მეგრული შესწავლაში გართული არიან და განსაკუთრებით ღუერსმულ წარწერათ უძველეს ენების ასახსნელათ გატაცებით ეტანებიან საზოგადოთ კავკასიურ ენებს, მათ

¹ [ან ო. კარდინალისგან შეეცხვი, ბუდეც ცოდვაც აუხრულია დაბრუნული. ლექციები წუთისთვის ოქსფორდშიც და ლონდონშიც].

burgini ki Mari Broses daarsebuli bude dges, lamis, Ieremis sagodebel udabnoθ gaqdes, iq gatvrθnili, magram iqidan gazrenili mavardnebis namoqmedari θzilisun, kerdoθ qarθul universitetini qom mermisun dasazasebeli saqmea. θven ki am tuθze vambobθ. Baskebi, media, dainteresebian. Baskuris udiades leqsikonis avqsoni de Azkue didi sanagrθnobis memoegeba iazetur enasmeθnerebis aqal aqmoθenas da baskuri emis akademias ukve moaqsenas mis mesaqeb, da enkenisθveni «baskebis dgeze», or telini erθqel rom maθi sakovelθao kreba qdeba, baskuraθ θu ispanuraθ moqseneba taikiθqeba baskuri emis iazeturi tarmoniobis mesaqeb; iqneb vinme moisurvos stavla, magram sad da visθan?

«Melsa qreli uθns da mθrinvelsa θisasa sakozeli, qolo deso kaθisasa (θven memθqvevani iazetur enasmeθnerebis mumaks) ara aqis, sada θavi moθdikos», an, rogorθ baskuraθ uθargmnias:

«Haserik badituste silhoak eta seruko hegantmek ohanθeak, gisonaren memek es du ordean non eθan burua».

Sagulisqmoa, θven sakisqs pirovnul mqrus ar veqebis, srulebis zurgs vuqθevθ nivθier mquares, romeliθ θven ar gvainteresebs.

θven nimanini gvaqvs amoqebuli θvis iazeturi enasmeθnereba, misi marθebuli amumavebis uzrunvelkoza da misi derovani samkvlevro meθneruli motkobileba, organizaθia.

Dartmunebuli var, Marjory Wardrop's fondi Oqsfordis universitetini, sadaθ amerikli Robert Blake'i, θemi motape, motveulia dveli qarθul literaturis kursis tasakisqavas maisun (am dgeebun)¹, θavis nakozs gamoqebis; unakozos ar darθeba arθ Venani dapudnebuli meaqmosavleθes samkvlevro instituti, sadaθ qarθuli da megrulis mestavlani qarθuli arian da gansakuθrebis lursmul tarteraθ uθveles enebis asaqsnelaθ gataθebis etanebian sazogadoθ kavkasur enebis, maθ

¹ [B-n O. Vardropisgan mevitkve, Bleyks kidevaθ ansrulebia dapirebuli, leqθiebi-iaukisqavs Oqsfordini da Londonini].

შორის Hüsing-ი. მრწამს აგრეთვე ქართველი ათეილისის უნივერსიტეტის ბრწყინვალე მომავალი ხეივანი საინტერესო დარგში, თუ მეცნიერების მსოფლიობას შეიგნებს განახორციელებს თავის მდიდარ შეძლებულებს. მთელი ერთობილათ მოელა კავკასიის უნივერსიტეტით გახდეს. ეჭვს გარეშეა, რომ ხან იქ ხან აქ ხეივანი პრინციპის მოსაძინე გამოცხადდება, როგორც ადრე, დასავლეთ ევროპაშიც. 17 ანონის(1921) თანახმა სტრანსპორტული პრინციპით. აოსეუ კარსტი, მწერს, რომ ავტო მთავრადვეს ბასკურის და სავაგადოთ შეხმელებითი კულტურის საკითხს, იგიც უნათესავეს ბასკურ ენას კავკასიურ ენებს და ზოგს ახანს მიზანაქებს, როგორც ახალ გამოცხადებულს, დიანს მანათლს და უგვე, დადა ხანია, ბეჭდით გამოქვეყნებულს რუსეთში, პეტრობურგში. აღონდ მეტა გარკვევით და დასეჭვითით ამ გვარით, ამქდა, რომ მომავალში ათეიტურ ენათმეცნიერების მსესამართლე სავსებით ამობრწყინდება მსოფლიო მეცნიერების ცის კამარაზე. მაგრამ დღეისდღეს ამ ნორმა დარგის გამომეშველებელი ოსოფლი ბუდეც დანგრეულია და გავრანსებზე მიწეინილი, ავი ბუდე, სდაც ასე წლის განმავლობაში. როგორც შეუწვეველი კვლევამბიების შედეგად აღონდინდა და ვითარებობად დედამაწის ზურგზე ერთათ ერთი კავკასიურ დედაქანთა სამკვლევრო შეკლა თავის დამოუკიდებელი მამართლებით.

მაშ, დაშეიანხმებით. საფუძველი მაქვს, ვთქვა, რომ ეს საქმე, ათეიტური თქონია, ენათმეცნიერების ახალხეინილი მოელა ერთი დარგი, დღეის დღეობით უკადურეს განსაცდელშია.

სახლავარგარეთიდან დაბრუნების შემდეგ 1921 წელში პეტროგრადში დაარსდა რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის საათეიტმეტეველო ინსტიტუტი, წლის შემდეგ ათეიტურ ინსტიტუტათ გადათქმული. ხახევერ წლის თავზე ინსტიტუტმა გამოსცა „ათეიტური კრებულის“ პირველი წიგნი, რომელსაც მოსდევს ასწეობით სტამბაში გადაცემული მის წევრების ნაშრომთაგან შედგენილი კრებულის მეორე წიგნი. თავს იჩენს ხეივანი დარგში გაწაფული მოსარდი თავობაც. მაგრამ გარეგნული გამარჯვებით ვერ მოვსტეუვდებით. თან ადვიტებს მეცნიერული რეაქციის ვეშა და ათეიტმეტეველების წარმომადგენელთ,

մորիս Կւսինգի. Միմանց արժեքը զարժեքն Օթիլիսիս անիւրսի-
տիտիս Բրիկուալե մոմաւալի Ֆրեն սանտերոսո ճարգիւ, Յու, մեծ-
մերեբիս մսօշիոբոս մեյնեբս ռա, գանադօրժիւեբս Ֆաւիս մու-
ճար մեճլեբուեբոս, մաճի, արժօբիւոս մաճի Կաւկասիս անիւրսի-
տիտաճ գաճճե. Էթոս գարեւա, ռոմ զան իզ, զան ազ Ֆրենիս քոբլեմիս
մոսարժիւե գամօճճաճճեբա, ռօգօրժ արճե, ճասաւեճ Էւրօքանիճ.
17 արիլիս (1921) Ֆարիզիճ ստրասբուրգի քոքէսօրի, Իօսեք Կարտի,
միւրս, ռոմ իզիճ մուզիճաւս Բասքուրիս ճա ճազօգաճօճ Իլիւազմեւօսի
կուլտուրիս սակիճիզ, իզիճ մաճէսաւեբս Բասքուր անս կաւկասուր անեբս
ճա ճօգս ազրս մուզիարեբս, ռօգօրժ ազալ գամօճճճաճճեբս, ճիազ
մարժալս ճա իւկւե, ճիճ զանա, Բեթիճ գամօզւեկնեբս Բուսօմու,
Քետերբուրգիւ, օգօնճ մեթի գարկւեւիճ ճա ճաԲեճիճեբիճ. Ամ գւա-
րաճ, մեճիա, ռոմ մոմաւալու իաքէտուր անս մեճմերեբիս մէ-սի-
մարժիւե սաւսեբիճ անօԲրիկուճեբա մսօշիօ մեճմերեբիս իս կա-
րաճե, մագրամ ճգէիսճգէիս ան ռօրժի ճարգիս գամօմուսաւեբիս օԲօլի
Բուճէճ ճանգրուա ճա գաւերանեԲաճե միւրսնուի. իզի Բուճե, ճաճաճ ասի
իս գանաւօԲանու, ռօգօրժ մեւիկւեթի կւլեւա-ճիւեբիս մեճգի,
ազօրճիճա ճա վիճարճեԲոճա ճեճամիտիս ճարգէ արժաճ արժի կա-
կասուր ճեճա-անսա սանկւլեւրօ մկօլա ճաւիս ճա մօուկիճեբիս մի-
մարժիւեբիճ.

Մամ, ճա մեճանզմեբիճ, ճաքիւճւեի մազոս, վազա, ռոմ ան սաքմե,
իաքէտուրի ճեօրիա, անս մեճմերեբիս ազալճեմի մաճի արժի
ճարգի, ճգէիս ճգէօԲիճ իւկիւրս գանսաճճեմա.

Տազնարգարեճիճան ճաԲրուեբիս մեմճեգ 1921 իւլիս քետրօ-
գրաճիւ ճաճրճա Բուսօիս Տա մեճմերօ Ակաճեմիս Տա իաքէտմեթկւեօ
Ինստիտուի, իս մեմճեգ Իաքէտուր Ինստիտուաճ գաճաճգմուի.
Նազեւար իս ճաւէ Ինստիտուա գամօճա «Իաքէտուր Կրեբուիս»
քիւլեի տիգնի, ռօմէսաճ մօսճեւս ասաթկօԲաճ ճանԲանու գաճաճե-
մուի միս իւրեբիս ճանրօմճադան մեճգեմի կրեբուիս մեօրե տիգ-
նի. Օսոս իճէնս Ֆրեն ճարգիւ գաթաքիւ մօզարճի ճաւօԲաճ. Մագրամ
գարեգմուի գամարճւեբիճ վեր մօւսթկուճեբիճ, ճան իզնիւեբս մեճմե-
րուի ռեազիւս վեմարի ճա իաքէտմեթկւեօբիս իարմօմաճգեմիճ.

განსაკუთრებით ახალთაგან ანა ერთი ცოლგოთური წამება ელის. საქმე დაიდა და მსხვერპლიც დადი სწირია, სსკობრივა უფრო, ვიდრე სივთიერა. ვნახო! და ჩვენ რომ აღარც გვეღიროსოც რისამე ნახვა, საბოლოოთ სიძარტლის გამარჯვება ეჭვს გარეშეს, და ახლაც ფაქტით ჩვენია, საიფექტუალა ანა მარტო საქართველო, მთელი კავკასია, მთელი შვანმელეთი და ბევრი რამ კიდევ ზედ მიყოფილი. სამკალი ფრიად არს. ჩვენ აუცილებელ მოწინააღმდეგეთ ნუ ვეომებით, ხმა ან გავსტეო! ვისმინოთ და ვიშრომო! იშრომო! მუშაობა და მუშაკნი გვაკლია.

gansakuṣrebiṣ aqalṣavobas ara erṣi golgoṣuri tameba elis Saqme diadia da msqverpliṣ didi sṭuria, zneobrivi uṣro, vidre nivṭieri. Vnaqoṣ! Da ṣven rom aḡarṣ gveḡirsos risame naqva. sabolovoṣ simarṣlis gamarṣveba eṭys garewca, da aqlaṣ ṣaqturaṣ ṣvenia. saṣetmetkveloa ara marto Saqarṣvelo. mṣeli Kavkasia, mṣeli Hvaqmeleṣi da bevri ram kidev zed mikolili. Sankali ṣriad ars. Ṭven auṣilebel motnaḡmdegeṣ nu veomebiṣ, qma ar gavsṣeṣ! Vismnoṣ da viuromoṣ! Inuromeṣ! Mumaoba da muntakni gvaklia.

ვ) ვახტანგის წინასიძვევაობა.

საქმენი კელთა მისთანნი წარმართენ და უძლიერ[ეს] განაძლიერენ მათნი მეფობანი ყოფლად ძლიერო ღმერთო.

ადიდე შენ მაცხოვარ.

განადი ვ გიო:

ქ. დასაწყისი ზიჯისა ამის სწავლისა თარგმნილი მეფის ვახტანგისა.

ეს უღუებგის ზიჯი მე მეფემ ვახტანგ გამოვიდე მირზა აბდურჩისა თავრიზელის შეწყენით. ეს ზიჯის სწავლის რიგები როგორც იმათში იყო, ისე გარდმოვსწერე და სახელები იმათისაჲ ენით არის, რომ ქართულს ენაში არც მტოდნე ვინმე იყო და არც წიგნი, ზ შესატყობრად მოსწავლეს გაუჭირდებოდა, და იმათი სახელებისა ერთი თარგმანი და მეორე, რომელი რასა ქვიან, ამას ქვეით დაგვიწერია. ჯერ ეს ისწავლოთ და მერმე ქვეითი. მაგრამ უოსტატოთ ცოტა ამ წიგნის საქმე ყველა რამ ძნელია, ზ თუ ვინმე ამას წაღმართ ისწავლით, გაადვილდება და ქართულის სახელებით დასწეროთ. ესეცა და თუ რამ დაგვეკლოს, ისიცაჲ ზეით თარიხებისა და თვის დადეგები კარგა გამოგვიღია¹⁾ მაგრამ სხვას ანგარიშებს ვერცავინ შეიტყობდა და არც მაგთონი საზმარია, მაგთონს არას გამოვეკვიდნით, და ვისაც ამის წაღმართ გინდოდეს, ჯასვალაი სწორად გამოგვიღია და როგორც უნდა, იმის სწავლას სისწორე აკლია. ამას ქვეით სამი დასაწყისი რომ არი, მეორე, მესამე და მეოთხე, სწორია, მაგრამ ეს სწავლაები, როგორც ეს ზიჯი გამოუღიათ და ან რომელი როგორ უზოფნათ, ის დაუწერიათ, რომ თუ ვინმე ახლის ზიჯის გამოღება უნდოდეს, იცოდეს, რომ ასე უნდა, თვარემ, რაც მოსახზარისია, ყველასათვის ჯადვალაი გაუკეთებია და ამ წიგნში დაუწერია. იმ ჯადვალადამ რომ იმ საქმის გამოღება ისწავლოთ, თადუშის დაწერა თუ სხვა მასკვლავების საქმე, ყველა შეგვიძლებათ შესატყობრად მსათობთა თუ დამტკიცებულთა.

¹⁾ ხელნაწ. გამოგვიღია.

ფ) მოკლე დექსიკონების მასალა.

არაბთ სახელების თარგმანი ქართულად, რომელი სწერიან წიგნსა ამას.

ა.

- 1 ადადი. რიცხვი გინა ანგარიში.
- 2 ასეი. წილელი ¹⁾.
- 3 ამუდი. სწორი სვეტი.
- 4 არზაი. ოთხი.
- 5 ასაბა. თითები.
- 6 აუღამი. ტერფი.
- 7 აჯყა. ნაკვეთი.
- 8 არყი. განი.
- 9 აქსი. გარდაცვლით.
- 10 აუთაბ.
- 11 არზა.
- 12 ავადი. პირველი.
- 13 ასუარ. უმცროსი.
- 14 აყიში. ღიღი.
- 15 აფიფი. ჭეშმარიტი.

ბ.

- 16 ბოდი. სიშორე.
- 17 ბურუჯი ²⁾. ბურჯი.

ღ.

- 18 ღოვრი. შამობრუნება.
- 19 ღაირა. კრკალი.
- 20 ღუიუმ. მეორე.
- 21 ღაირი. შამობრუნებელი.

ჟ.

- 22 ეთიდადი. განსაზღვრა გინა განსჯაფრება.

ჰ.

- 23 ვათრი. მშეილდის საბელი.
- 24 ვასათი. შუათანა.
- 25 ვაძღი. ერთი ³⁾.

ყ.

- 26 ყიდი. ჩრდილი.
- 27 ყარბი კერა ⁴⁾.

თ.

- 28 თადიდი. განმასწორებელი გინა გამასამართლებელი.
- 29 თამამი. სრული გინა მთელი ⁵⁾.

ი.

- 30 ინუღაბი. არეული.
- 31 ისთივა. სწორი.
- 32 ინსიდაყი. სიმაბლეს.
- 33 ირთიდა. შემადღება.
- 34 ინთაძთი. დასასრული.
- 35 იფლიში. იყლიში ⁶⁾.
- 36 დეიდი. ღამე.

მ.

- 37 მარფუდი. უცოდინარი.
- 38 მურაბი. ცოლკრული ⁷⁾.
- 39 მიყიასი. საცნობელი.
- 40 მოადიდი. თადილი ერთია.

¹⁾ შესწორ. ტ-ში: წიდი.

²⁾ 2 სტრიქონი დატოვებულია.

ტ-ში იყო ოთხჯუთხი.

³⁾ მეორე უ ჩამატებულია იმავე სელით.

⁴⁾ 4 სტრიქონი დატოვებულია.

⁵⁾ 3 სტრიქონი დატოვებულია.

⁶⁾ 2 სტრიქ. დატოვებულია.

⁷⁾ სხვა სელით.

- 42 მათაღა.
- 43 მაღუზი. შენახული 1).
- 44 მამარი. გასაცილებელი.
- 45 მუთანახიბა ღ მუნახიბი ერთია.
- 46 მეილი. მიზეული.
- 47 მანქუნი. თავაღმა ქნილი.
- 48 მანთუყათედი. წელი.
- 49 მუსყაყიმი. მუსთავი და ეს ერთია.
- 50 მაშრიყი. აღმოსავლეთი.
- 51 მადრიბი. დასავლეთი.
- 52 მუსთოვი. სწორი.
- 53 მოვაჯა. მრული.

ნ.

- 54 ნავსი. თვითან.
- 55 ნისპი. ნახეყარი.
- 56 ნყარი. ღლე.
- 57 ნიმ. შუა.
- 58 ნაჭირი. პირდაპირი 2).

ღ.

- 59 ღაღაქი. ცა.
- 60 ღაჭლი. ნამყანნი 3).

რ.

- 61 რუბი. რბი გინა მყოთხედი.
- 62 როიათი. დანახვა 4).

ს.

- 63 სამი. ისარი.
- 64 სათი. სიფრიფანა.
- 65 სუმნი. მერვედი.
- 41 მუნსთი. ერთს ქვეით.

- 66 სათი. სათი.
 - 67 სამთი. მხარი.
- უ.
- 68 უღული. მაპირი.

ქ.

- 69 ქული. ერთპირი.
- 70 ქაზა. მაქა. ერთია. სომხრით თათრის სალოცავია 5).

ყ.

- 71 ყუთრი. ყოველი მხარი.
- 72 ყოუსი. მშვილდი.
- 73 ყუთბი. ღერძი.
- 74 ყაიათი. ბოლო.
- 75 ყვირი. აჭირდა.
- 76 ყურ 6).

შ.

- 77 შიმადი. ჩრდლო 7).

ჩ.

- 78 ჩათი. ხაზი.
- 79 ჩუღეშ. თვითან 8).

ც.

- 80 ცუზვი. ნაკვეთი.
- 81 ცყარი. შენაკრომი.
- 82 ცეიბი. ინლის ენაა. იმათშიაც ესეც ქვიან.
- 83 ცუნუბი სამხრეთი.

1) დი სსვა ხელით. სტრიქონი დატოვებულია. 2) სტრ.
 დატოვებულია. 3) :: სტრ. დატოვებულია. 4) 2 სტრიქონი დატოვებულია.
 5) გამოტოვებულია 1 სტრიქონი. 6) სტრიქონი გამოტოვებულია.
 7) 1 სტრიქონი გამოტოვებულია.

სახელების თარგმანი.

- ა.
- 84 **ასაბეი**. თითები.
- 85 **ამრი**. გამოჩნევა.
- 86 **აუიუი**. ქვეშარიტი.
- 87 **ასეი**. წილი.
- 88 **არზი**. განი.
- 89 **ავადი**¹⁾. პირველი.
- 90 **ადისი**. ახალი გამოჩენილი.
- 91 **ასასა**. წილები.
- 92 **ადუა**. მომგრგვალებული.
- 93 **აბეად**. ღიად შორ.
- 94 **აზიზი**. დამდაბლებული.
- 95 **ასლი**.
- 96 **აზ**. დან.
- 97 **ასაბი**. ანგარიში.
- ბ.
- 98 **ბოტთი**. მოშორებული.
- 99 **ბოდი**. შორი.
- 100 **ბეინელ**. შორის გინა შუა.
- 101 **ბიუთი**. სახლები.
- ბ.
- 102 **გუნდარ**. ღლე¹ე¹ბი.
- 103 **გუნ**. ღლე.
- ღ.
- 104 **დარაჯა**. მენაკი გინა ხარისხი
- 105 **დაუიუი**. წამი.
- 106 **დაუიუიუდ**. დაუიუაბი გინა წამები²⁾.
- 107 **დაჰირი**³⁾ მომღველი.
- 108 **დაირა**. კრკალი.

- ვ.
- 109 **ვსათი**. შუათანა.
- 110 **ვათადი**. სვეტი.
- ფ.
- 111 **ფაიდანური**. შუქმეტი.
- 112 **ფურვა**. მალალი.
- 113 **ფიდი** ჩილი⁴⁾.
- ც.
- 114 **ცბით**. მეღამართე.
- თ.
- 115 **თარისი**. ქორანიკონი გინა ცხოვრება.
- 116 **თადიდი** გასწორება.
- 117 **თუდუ**. მზე რომ წვერსა კრავს.
- 118 **თადვირი**. მბრუნავი.
- 119 **თავიდი**. გამოცვლა გინა დაწეება.
- 120 **თანაწური**. შესხედა.
- 121 **თაღუმი**.
- 122 **თუდი**. სიგძე.
- 123 **თაჰაუთი**. მეტნაკლები.
- 124 **თადა**. აღმოსლვა.
- ი.
- 125 **იჯრი**. გაყრა.
- 126 **ისტლადი**.
- 127 **იასთალი**. არეული.
- 128 **ისტინრაჯი**. გამოჩნევა გინა გამოღება.
- 129 **ინტრაჰი**. გამრუდებული.
- 130 **ითიხადი**. შეურილი.

¹⁾ ა—ს შემდეგ ამოფხკილია ერთი ასო (ვ?). ²⁾ ორი უკან. სიტყვა სხვა ხელით.
³⁾ ა ამოფხკილია. ⁴⁾ ჩამატებულია ანუზე: **ფადაღური** მალლა მიმავალი.

- 131 **ისციყაბადლი.** გასწორება გინა მიგებება გინა¹⁾ გაპირდაპირება¹⁾.
- 132 **იშთიმა.** შეგრთება.
- 133 **ილი.** წელიწადი.
- 134 **ილდუზი.** მასკვლავი.

ღ.

- 135 **ღეილი.** ღამე.
- 136 **ღეილია.** ღამეგრები.

მ.

- 137 **მუსტაფიმი.** სწორი გინა გამართული.
- 138 **მურაზი.** ოთხკუთხი.
- 139 **მუთაირა.** გაშვებულნი.
- 140 **მაღსუთა.** გაშლილი.
- 141 **მაჯგმაი.** კრებული.
- 142 **მარქაზი.** ტქიტა.
- 143 **მაზენი.** შორის გინა შუა.
- 144 **მუადალა** გინა მაღლა გასწორებული.
- 145 **მუმასადა.** ცის სახელია.
- 146 **მეილი.** მიზეული.
- 147 **მუღმი** გინა მუყუმი. შესადგომი.
- 148 **მარავი.**
- 149 **მარი.** დასანახვი.
- 150 **მუსთოფელი.** მაღლა ასვლის მდომი.
- 151 **მუნსაჯიზი.** დაბლა დასაცემი.
- 152 **მუსტებადლი.** მომავალი.
- 153 **მუჟადამი.** წინ.
- 154 **მაქსი.** მდგომი.
- 155 **მუჟავასი.** ყოუსის აღება გინა მოძებნა.
- 156 **მაქსათი.** გასაზომი.
- 157 **მანაზიდი.** მანძილები.
- 158 **მარაფი.**

- 159 **მოვაზა** ადგილები.
- 160 **მანზარი.** საყურებელი.
- 161 **მასათი.**
- 162 **მუნქასიზი.** დაჭერილი.
- 163 **მოცყუა.** გამოწვლილული.
- 164 **მუთაშიმი.** გამოამამებელი.
- 165 **მაზი.** გაცილებული.
- 166 **მასაჯათი.**
- 167 **მა.** თვე.

ნ.

- 168 **ნაჟისი.** მოკლებული.
- 169 **ნუსუბი.** ნისპათები.
- 170 **ნითაფი.** ქამარი.
- 171 **ნეისანი.** აპრილი.
- 172 **ნისპი.** შუა.
- 173 **ნაჭრი.** ღლე.
- 174 **ნეირა.** შუქთმიმცემი.
- 175 **ნური.** შუქი.
- 176 **ნაზირი.** მხედველი.

ო.

- 177 **ოქმი.** ბძანება.
- 178 **ოჯჯი.** შემალგება.
- 179 **ოვსათი.** შუათანა.
- 180 **ოფელი.** ზედა.
- 181 **ოფდა.** ნასკვი.
- 182 **ოფთადი** გინა ვთადი. სვეტი.

პ.

- 183 **აღლაქი.** ცა.

რ.

- 184 **რასად.**
- 185 **რასი.** გველის თავი.
- 186 **რუბი.** მეოხელი.
- 187 **როია.** ხილული.
- 188 **რათი.** ხილულები.

¹⁾ 2 უკან. სიყვეა სხვა ხელოთაა დაწერილი.

ს.

- 189 **სადი.** აღმავალი.
- 190 **სეიარა.** ბევრ მოარული ¹⁾).
- 191 **სუფუთი.** ქვედა.
- 192 **საბუთი.** გარდასული გინა უოფილი.
- 193 **საათი.** საათი გინა უამი.
- 194 **სუყუთი.** დაცემული.
- 195 **სააა.** სიარითანა [სხვა ხელით].
- 196 **საყითი.** მოცილებული.
- 197 **საბუთი.** მტკიცე.

ქ.

- 198 **ქუსუაი.** მოფარება.

ყ.

- 199 **ყურუბი.** ჩასლევა.
- 200 **ყოუნი.** მშვილდი.
- 201 **ყიერი.** სხვა.

- 202 **ყამარი.** მთვარე.
- 203 **ყუთრი.**
- 204 **ყუთაა.** მკვეთი.
- 205 **ყადრი.** ოდენი.

ხ.

- 206 **ხასა.** სათავისთაო.
- 207 **ხარიჯი.** გაყარნილი.
- 208 **ხლააი.** გარდამრუდებული.
- 209 **ხუსუაი.** დაფარება.

გ.

- 210 **გუზვი.** ნაკვეთი გინა ზოგი.
- 211 **გირმი.** სიმგრგვალე გინა კვერი.
- 212 **გოვზაჭერი.** რასისა და განაბის სახელი ერთად.
- 213 **გინსი.**

[**დექსიკონის ნაკვეთი 226 რ.**]

- 214 **გაღვადი.**
- 215 **ასლი.**
- 216 **არზი.** უაქლიადისი. განი უაქლის ახალ გამოჩენილისა.
- 217 **აზიმიე დაირა.** დიდი კრკალი.
- 218 **დაირი.**
- 219 **დარაჯი უისმათი.** დარაჯა უოფილი.
- 220 **ეიდაჯი.** ულენურია.
- 221 **ფამანი** გინა ფმან. დრო.
- 222 **ცფი.** სიამე.
- 223 **ცდი.** სამძლვარი.
- 224 **თადა ²⁾ მოვლუდი.** აღმოსვლა დაბადებისა.

- 225 **თახმინი.** გონებთ თქმა.
- 226 **თადაი თავიდი.** აღმოსვლა შესვლისა.
- 227 **თასირი.** უწივა გინა წვევა. ეს არის: კაცს რომ ფიცი უწევს, იმგვარად მასკვლავის ხასიათი რომ უწევს ავთ თუ კარგა, იმას ეტყვიან.
- 228 **თავიდის დედიდი.** შესვლის დელილი.
- 229 **თათათუა.** გარდაჯვარდინებული.
- 230 **ისტრუბადი გუზვი.** მიტეპების ნაკვეთი.
- 231 **ინთია.** დასასრული.
- 232 **მაქსი ოვსათი.** მდგომი უუათანა

¹⁾ ხლნწ. **მოუარული.** აღბათ, უ შესწორებულია ო - თ. ²⁾ დაწერილი იყო **თად.**

233 მათათაიშუსცქ. აღმოსლომა ლილ სწორი.	245 უაული ¹⁾ აღისი. უაული ¹⁾ ახალ გამოჩენილი.
234 მიუდარი. რაოდენი.	246 ქეთსუდა. ელენურია.
235 ნუმუდარი. ელენურია.	247 უასუმი. გამწილველი.
236 ნოუდა. წინწყალი.	248 უოუსი თასირ. მშვილდი წვეისა.
237 ნისპი საიდი. ნახევარი მალლა ამსვლელისა.	249 სლაჟი თავადი. არეული უკუ- თვლა.
238 ნასი. უბედური.	250 თასირი: აფიქში საწვეი ულიდე.
239 ძარდარი. ელენის ენა არის.	251 თასირი ოვსათი სიწვეი ძუათანა.
240 სურათი. სასე.	252 სეიარა იფდუში მუარული მას- კვლაჳი.
241 სუმუთის ღაირა. მხრის კრკალი.	253 ადვირი ღოვრეზი.
242 სამი. ორთაგან ერთი.	254 თასირი აქმარი საწვეი ღილი.
243 სადი. ბედნიერი.	255 თასირი ასყარი საწვეი უმცროსი.
244 საღსუდა. წლის პატრონი.	

შ) პირველი სრული დექსიკონის მასალა.

სწავლა სახელთა ვარსკვლავის ადგილებთა და ვარსკვლავითა
არაბთა და ინდთა ენათასა:

1 ადადი. ვითამ ანგარიში გინა სათვალავი. ეს ეს არი, ერთი რამ
რომ ბევრად გაყოფოდეს, იმ განყოფილებას ადადს ეტყვიან, რა-
გორც ბურჯი, დარჯა, დალიდა და ამას ქვეითი განყოფის, იმ განყოფი-
ლებას ადადს ეტყვიან, ჯუსეებსაც ეტყვიან.

2 ასეი ადად. ²⁾ ვითამ ანგარიშის წილი. ასაი ადადს მეტხრე ცის
დარჯა დალიას ³⁾ და ამგვარებს ეტყვიან.

3 ამუდი ვითამ სვეტი, გინა ბოძი. ეს ეს არის, ერთი რამ ხაწი
იყოს, თუ ჯოხი, თუ ძაფი, იღვას თუ ამარიული [ი]ყოს, ასე სწორი
იყოს, რომ არას თვერში სიმრუდე არა ქანდეს.

4 არბაიშუთანასიზ. არაბულად არბაი ოთხსა ქვიან, მუნასიზი
შეუყრებულს, ვითამ ოთხა შეუყრებულსი. ეს ეს არის. რომ ოთხა
სათვალავი რომ იყოს, ის ოთხივე ერთმანერიცე ასე იყოს, რაც ნისპათი
შინველს შეარესე. ის ის მესამეს მეოთხეცე ქანდეს, ვითამ მეამ-

1) ტ-ში უაული.

2) ხელნაწ. ადადად.

3) ხელნაწ. დალიდას.

თანე ზირველი მეორისა იყოს, იმთონი მესამე მეოთხისა იყოს, და მეორე ესეც უნდა სჭირდეს, პირველი რომ მეოთხესა კრას, რაც ის გამოვიდეს, მეორე რომ მესამეს¹⁾ კრას, ისიც ის გამოვიდეს. ეს მახად-ული ადადებისათვის არის.

5 **ასზა**. არაბულად თითებს ქვიან.

6 **აჟღამი**. არაბულად ფეხის ტერფი.

7 **აჯყა**. ვითამ მარცვალი, ესეც ადადსავით არი. მუნაჯიმნი დარაჯა დალილს²⁾ და ამას ქვეითს აჯზ[ა]ს ეტყვიან, რაც რამ ნაჭერი-ნაჭერია.

8 **ასეი ბოდი**. არაბულად წილი სიშორისა.

9 **არზი იყლიმი როიათი**. არაბულად განი იყლიმის ნახულისა. ეს ასეა, მუნაჯიმნი იყლიმს ორ რიგად || [F. 28⁷] ეტყვიან: ერთი იყლიმი ის არი, რომ ქვეყანას შვიდათ გაუყვიათ, იმ მეშვიდეს იყლიმს ეტყვიან, მეორე ის არის, რომ რასაც უეუეში რომ ავით იმას რომ ვხედავთ, ამას არზი იყლიმი როიათს ეტყვიან, და მეორე ხომ იყლიმი, ქვეყანის მეშვიდედი, ამანების განსა, თუ სიგძესა, თუ ჯეიბსა, თუ ამგვარებს ისტისრაჯს იქმონენ, იმაში ეტყვიან.

10 **აქსი**. ვითამ გარდამრუდებული თუ გარდაცლავით, ეს ას[ე]ა, რომ გვინდოდეს ექვსი თორმეტზე გავსწილოთ, ეს სწორია, მაგრამ, რომ გვითხრას ვინმე „აქსი ქენო“, თორმეტი ექვ[ს]ზე უნდა გავსწილოთ, ეოფლს საქმეზე ასეა.

11 **ასეი სამათ**. გ[ა]წილვა მხრისა, ეს მეცხრე ცასე ითქმის, სცა ასეი ითქმის.

12 **ბოდი**. სიშორე. ეს ას[ე]ა: ორის მასკვლაფისას ნახვენ, რაერთზე შორ არიან, იმას ბოლდს ეტყვიან.

13 **დოფრი**. სიმგრგვლე. ეს ეს არის, ცის სიმგრგვლე რომ სამას სამოცი დარაჯა[ა], ამას დოფრის ეტყვიან.

14 **დაირა მარა ბა ათაბი არზა**. ვითამ ოთხს ეუთბში გაცმუფიდაირა. ეს ასე არის: ერთი ცა [ა]რის ამგვარად, ამის სახელია, მაგრამ ამგვარების შეტყობა, სანამდი ელმი აიათი არ შეიტყოს ვინმე, ამანებს ვერ შეიტყობთ.

1) დაწერილი იყო მეოთხესა.

2) ხელნაწ. დარაჯადალილს.

15 **დაირა.** კრკალი. ცხრილსა თუ საცერს გარეშემო რომ ხე ავ-
ლია, რაც რომ იმგვარად მომგრევალებულს დაირას ეტყვიან, ვასკვლავთ
შრიცხველთ სიტყვაში ცას ეტყვიან. ვარსკვლავთ ან რაც ამგვარი რომ
ცაშია, ყველას დაირათ ახსენებენ.

16 **დაირი.** მბრუნავი. მაგრამ, საცა დაირას იტყვის. ისე არ ით-
ქმის. ვარსკვლავთ შრიცხველთ საქმეში ეს¹⁾ ასე იოქმის: უაუუდიან
რომ ერთი მასკვლავი ამოსულიყოს და კარგა ადგილი წამოყვლოს,
იმ მასკვლავის ასწვრივო რაც მაღლიუ ხარის მარქასია²⁾ და უაუუეს
ასწვრივ რაც მაღლიუ ხარის მარქასია²⁾, ამათ შუა რამთონიც დარაჯა
იქნება, დაირას იმას ეტყვიან.

17 **დაირი გვიბ.**

18 **ვათრი.** შშილდის საბელი. ეს ეს არის: თუ ცის სიმგრ[ტ]ვლის
შუაში ერთი ხაზი ასეთი არის, რომ (რბ) დარაჯა ზეით არი და (რბ)³⁾
ქვეით, იმას ყუთრს ეტყვიან. თუ ამას ზეით, ან ქვეით, ან საკლებია.
იმას ვითრს ეტყვიან ამასავით [დარსურათებულა].

F. 29. 19 **ზილი**⁴⁾ ჩილი. ზილი რომ რიგი არის: ერთი ეს არის,
რომ უაუდის⁵⁾ წინ ერთი სათი იყოს და ამ სათზე ერთი მიეიასი და-
[ა]რჭო, ის მიეიასი რომ ჩილის გაუშეებს, იმას ზილი დუიუმს ეტყვიან,
ვითამ ჩილი მეორე. ამას ზილი მუსთავისაც ეტყვიან, ვითამ ჩილი
სწორი. სხვა კიდევ ერთი რიგი ზილი არის, რომ უაუდზე⁶⁾ სათი ამარ-
თული რომ იყოს, რომორც კედელზე მზის საათს⁷⁾ გა[ა]კეთებენ და
იმას მიეიასი და[ა]რჭო, ის რომ ჩილის გაუშეებს, იმას ზილი ავალს
ეტყვიან, ვითამ ჩილი პირველი, და ზილი მაქუსსაც ეტყვიან, ვითამ
ჩილი მრუდი. კედელსავით ამართული სათი რომ იყოს და იმას მი-
ეიასი⁸⁾ რომ ეტიტოს[sic], მზე რომ უაუდიდამ⁹⁾ ამოვა, ჩილი არ

1) ჩამატებულია.
2) ხელნაწ. მარქასია.
3) ხელნაწ. თბ.
4) ხელნაწ. ილი.
5) ხელნაწ. უაუდი.
6) ხელნაწ. უაუდზე.
7) ხელნაწ. მზისათს.
8) ხელნაწ. მიეიასა.
9) ხელნაწ. უაუდიდამ.

ექნება, მაგრამ შუადღისას¹⁾ დიად კრძელს ჩდილს გაუშვებს და უაუღს წინ²⁾ რომ სათი იყოს და მიიქნას და[ა]რჭო, გარდაცულით არის: მზის ამოსვლისას გძელს ჩდილს გაუშვებს და შუადღისას არ ექნება. მუნაჯი-მებთ³⁾ ამ მიიქნას[ი]ს ჩდილი[sic] გაუყვით: პირველის ჩდილის მიიქნასი სსმრცად გაუყვით და მეორე ჩდილის მიიქნას[ს] ხან თორმეტად გაუოთენ, რომ ამას ასახიან ეტყვიან, და ზოგან შვიდად გაუოთენ, ამას აყდამს ეტყვიან.

20 ზარბი. კრვა. ზარბს ამას ეტყვიან: რამთონიც სათვალავი ერთი არის, დიჭირე, მეორე მეორე სათვალავს ნახავ⁴⁾ და აიღებ, ის პირველი გინდა თუ მეორე, და იმ მეორეს სათვალავი რამთონიც არი, ამთონად დასთვლი, ვითამ ასე: (გ) სათვალავს (გ) რომ ზარბი უყო (თ) გასოავა, (გ) (გ) ზარბი უყავ (იწ) გამოვა, ამ გვარად.

21 ზილი. ჩრდილი. საცა სწერია მარტო ზილი, იცოდე ის ჩდილი პირველია. საცა ზილი⁵⁾ დეიუმ ან ჩდილი მეორე. ხომ მეორე ჩდილი იქნება.

22 ზილი ავალი. ჩდილი პირველი. ერთი სათი რომ ამაროული იყოს, იმაზე ერთი რამ ერჭოს, იმას ჩდილს ეტყვიან.

23 ზილი დუიუმ. ვითამ ჩდილი მეორე. ეს არის, რომ ერთი სათი უაუღის⁶⁾ წინ იყოს, იმაზე ერთი რამ [F. 29^v] ერჭოს, იმას ჩდილს ეტყვიან.

24 თადილი ნასრ. ვითამ დღისა სსმრთლები გამასწორებელი. ეს ეს არის: რი კრკალი რომ ერთმანერთში გახლათო, აადაქულ ბურჯის ცუბი იმ გვარად არის. ერთზე ვერძია, მეორეზე სსსწორია, როდისაც მზე ამადზე გასაფხული შეიქნება და დღე და ღამე გასწორდება []⁷⁾, ეთიდალი რაბია ქვიან, ვითამ წინწკალი გასაფხულის მოქმედი. ამ ვერძის პირდაპირ სსსწორია. როდისაც მზე სსსწორზე მივა, სსმრდგომს

1) ხელნაწ. შუა სას.

2) ხელნაწ. უაუღსწინ.

3) ხელნაწ. მუნაჯიბებთ.

4) ხელნაწ. ნახვა.

5) ხელნაწ. ჩდილი.

6) ხელნაწ. უაუღს.

7) ცალიერი ადგილია. მთარგმნელი, ალბათ, ყოყმანობდა ამ ორ სიტყვის — წინწკალი და ნოღდა-ს ამორჩევის დროს.

შეიქნება, დღე და ღამე გასწორდება, ამას სიღარი კითხვადი ხარბი ქვიან, ვითამ წინწყალი შამოდგომის გამასწორებელი. ის კრკალი ამ-რიგად არის [დასურათებულია].

25 **ინფუაზი**. გამომცველი. როგორც თადილეუ ხარია. ესეც ისინ, წინწყალის, ერთი კირჩხიბისა პირველი, მეორე ჯადის პირველი. როცა მსე კირჩხიბს პირველსე მივა, ზაფხული შეიქნება, და დღე იმის იქით კლუბაში წავა, როდისაც ჯადის პირველში მივა, ღამე დიდი შეიქნება და მეორე კლუბას დაიწყებს, და სამთარი იქნება. ამგვარად არი ეს ოთხივე ხოდდა [დასურათებულია].

26 **ისტოვა**. სწორი. ეს ის არის, მსე შუად[ღ]ისას რომ ეკვლეთვის იმასე მადვლის.

27 **ინხიდაზი** ¹⁾. ვითამ სიმდაბლეზე წამსვლელი.

28 **ირთიდაი** ²⁾ **ასუარ**. ვითამ ირთიდა ჯადის პირველის შუად-ღისას რომ ირთიდა დაიჭირა და იმას ეტყვიან.

29 **ირთიდაი აზიმი**. ვითამ ირთიდა დიდი სარათისის პირველის შუადღისას რომ ირთიდა დაიჭირა, იმას ეტყვიან.

30 **ინტათი უოუს**. ვითამ ერთ ნაკლები ეოუსი. მასკვლავის სიმდა-ბლის დროს ³⁾ რომ ეოუს აიღებენ, იმას ეტყვიან, ინხივაზი და ეს ერთია.

31 **მარეული ადად**. ვითამ ანგარიში უცოდინარი, გინა შეუტეო-ბარი სავალავი.

32 **მურაზი**. ოთხს კუთხი. მაგრამ ვარსკვლავთ მრიცხველთ რიგში ამას ეტყვიან: თუ სამი იეოს, სამი ზარბი, თუ ოთხი, ოთხი ზარბი უეო. რამოთხსაც თავის ტოლს ზარბის უსამ, მურაზი ქვიან.

33 **მიუიასი**. ვითამ საცნობელი. ამას ამას ეტყვიან, რომ ერთი რამ სწორი, რომ სიმრუდე არ ქონდეს, კვალზედაც დაერჭობოდეს. მიწა-ზედაც დაერჭობოდეს, რომ ჩდილს გაუშვებდეს.

34 **მადილი უნატრ**. დღის გამასწორებელი. რომ თადილეუ ⁴⁾ ხარი არის, ისე ეს მადილეუ ხარი მეცხრეს ცასე ითქმის, მაგრამ ეს მადილეუ ხარი მეცხრე ცის სახელია, სცა იტყვი, მეცხრე ცა იქნება.

1) უკანასკნელი 6 ასო სხვა ხელითაა დაწერილი.
2) ხელნაწ. **ირთიდაი**.
3) ხელნაწ. **დოროს**.
4) ხელნაწ. **თადილ**.

35 მუნწთი. ერთ ნაკლები. ეს ასეა: მუნწთათ გაწილვას იტყვის თუ ზარბს, თუ დადილა იყოს, სანია უნდა თქუა, და თუ¹⁾ დაწავა იყოს და დადილა თქვა, ამრიგად.

36 მათაღა.

37 მაუზი. შენახული.

38 მათაღაი მამარი. ისა არის, რაც დაწავა და დადილა²⁾ თავის სწორად რომ არი, იმაზე რომ მასველაფი გაიფლის.

39 მზის გუზვი.

40 მათაღაი ყურბი.

41 შეილი. ვითამ მიხეული ანუ მიხედული. ეს ასეა: საცა ვარსკვლავისათვის შეიღს იტყვის, რომელსაც მხარეს იტყვის, იქით მიწეული იქნება. შეიღისათვის ჯანვალიც გაუკეთებიათ, რაც მასველაფი საით რაერთი მიწეულია, შეიტყობს.

42 შეილი ქული. ვითამ სრული მიწეული. ეს ეს არი: რაც ვარსკვლავი რასაც³⁾ [] (გვ) დაწავას (ღ) დადილას⁴⁾ (ივ) სანიას მიწევს, სრული მიწეული იქნება.

43 შეილი მანქუსი. ნოდლი ინელაბს ეტყვიან. ვითამ მზე რომ ქვეით დაიწეებს დაწევას. ქართულად დაღმა დაწეული.

44 მანთუხათიელ ბურჯი. სარტეული ბურჯთა. ეს მეგრეს ცაზე იტყვიან, რომელზედა ბურჯებია, რომ სწორად ორს ყუთბს შუა არის, რომ არც მეტი იქით არი და არც აქეთ.

45 ნაზირი. პირდაპირ. ეს ასეა: აღმოსავლეთის ნაზირი დასავლეთითა, დასავლეთის — აღმოსავლეთითა.

46 ნავსი ხუდეშ. თავის ტოლს საცა რომ იტყვის, ნავსი ხუდეშ⁴⁾ 'სარბაქარდემ, ვითამ თავის ტოლს ზრბი უყავ, ვითამ სამი რომ სამს 'სრბი უყო, ამას ეტყვიან. ქართულად ოდენს კრას.

47 ნისპინარი. ნისპი ნახევარი ნარი, თუ ვითამ შუადლე.

48 მაღაქუდი ბურჯი. ვითამ ცა ბურჯთა. ეს ის არის, მეგრეს ცაზე რომ ბურჯებია. იმ ცის სახელია.

1) ჩართულია სხვა ხელით.

2) ხელნაწ. დადილა.

3) ამის შემდეგ ცარიელი ადგილია.

4) ხელნაწ. დადილას.

49 **აბლაქი მუსტაყიმ**. ვითამ სწორი ცა. ხათისთიყას [sic] ცასა ქვიან.

50 **აფელი** ¹⁾ **ღაირ**. ვითამ მეტნაკლები დაირათი. ეს ასეა: მეტხკე ცისა თაღასა და მეტხკე ცის თაღას [ს] შუა რაც თაღაუთია იმას ეტყვიან.

51 **რუბი**. ვითამ მეოთხეთი [sic]. ეს ასეა: თუ დოფრის რუბ ²⁾ [] იტყვის, მთელი ცის მეოთხ ¹⁾ [] თუ არა და, რისაც რუბს იტყვის, იმის მეოთხედი იქნება.

52 **რუბი პირველი**. ეს ასეა: ამალიდამ სარათანამდი პირველი რუბია, სარათანიდამ მიზანამდი — მეორეა, მიზანიდამ ჯაღამდი — მესამეა, ჯაღადამ ამაღამდი — მეოთხეა.

53 **სამი**. ისარი. ეს ეს არი: ყოუსის ³⁾ შუადამ ვათრის შუამდი ერთი ხაზი თუ ამართული რამ რომ იყოს, ჯეიბ[ი]ს მსგავსად.

54 **სთი**. ვითამ სიფრთხანა გინა ეაიფანია. ეს ასეა, რომ ერთი ასეთი ვაკე რამ უნდა იყოს, განსა და სიგძესე გაიზომებოდეს და სისქე არ გაიზომებოდეს, ამას ან კედელ იყოს ან მიწახე იყოს. წილის შესატყობრად კარგია

55 **სუმნი**. ვითამ მერვედი. ეს ასეა: თუ სწერია დოფრის სუმნი ცის სიმეტრეველ ხომ (ცა) დაჩაჯას [ა], იმის მერვედი (მე) დაჩაჯას იქნება, რისაც სათვალავის სუმნი მერვედი რომ აიღო, ის არი.

56 **სათი მაშრიყი**. ვითამ სათი აღმოსავლისა ეს ასე არი: რაერთსაც მზე ამალიდამ სარათანამდი მიიწევს, რაერთსაც დაჩაჯას მი[ი]-წევს, იმას ეტყვიან.

57 **სათი მალრიბი**. ვითამ სათი დასავლისა, ამისი აქსია.

58 **სათი მუსთოფი**. ვითამ სათი სწორი. პართაღს სათს ეტყვიან.

59 **[ს]ათი მოვაჯა**. ვითამ სათი მრუდი, ამას ეტყვიან: თუნდა დიდი დღე იყოს, თუ გინდა პატარა, (იბ) გაყოფენ თი [f. 31] თოს იითო სათს ეტყვიან, აგრევე ღამეს.

60 **სათი ვასათი**. ვითამ სათი შუათანა. ამას ეტყვიან: მზე რომ უაუღიდა ⁴⁾ ამოყა, სანამდი ის მზე კიდევ იმავე უაუღეს ⁵⁾

1) ამ სიტყვაში **ფ**-ენი ჩამატებულია სხვა ხელით.

2) ამის შემდეგ ცარიელი ადგილია.

3) ხელნაწ. **ყოურს**.

4) ხელნაწ. **უაუღიდამ**.

5) ხელნაწ. **უაუღესე**.

ამოვს, რაც ამასში ხანი გაძოვს, (კდ) გაუყოფენ, იმას სათი ვსათის
ერევიან.

61 სათი აფიფი. ვითამ სათი ჭეშმარიტი. ეს ასეა: რაც ცის და-
რჯა უმუღიღამ¹⁾ ამოვს, კიდევ ის დარჯჯა მეორედ იმ უმუღიღამ¹⁾
უნდა მოვიდეს. რაც ამასში ხანი გაძოვს, ის (კდ) გაუყვიათ: სათი აფიფის
ერევიან.

62 უმუღი. ეს ასე არის: ყოვლის ადგილს აღმოსავლეთი აქვს და
დასავლეთი. რასაც ადგილს რომ, რამთენსაც სათს გათენების რიგია ან
დაღამებისა, მზე ამოვს ან ჩავს. იმ ადგილის სიმგრგველეს და იმ ად-
გილს ეტყვიან. ან ერთი ასეთი მინდორი იყოს, რომ მზე ან რომ
ამოვიდეს ან ჩავიდეს, დანახო, ასე გეგონოს— ამ მინდორში ამოვიდა,
ან ჩავიდა, ან ერთის მთიდან ასე დახედო, რომ არ გიფარებდეს რა.

63 ქაბა. მაქა. ერთია, თათრის სალოცავია.

64 უთორი. ვითამ ყოვლი მხარი. ეს ასეა: ცის სიმგრგველე (ტა)
დარჯჯა[ა], ეს (ტა) რომ შუა გაყოთ, (რვ) დარჯჯა ზეით დარჩება, (რვ)
ქვეით. ზეითი მშვილდსავით იქნება და ქვეითიც ამ ორს მშვილდს
შუა. ერთი რამ რომ გა[ა]ვლდო სწორი, არც მეტი იქით იყოს, არც
აქეთ, იმას ეტყვიან. ეს სხვა (?)

65 უოუსი. ვითამ მშვილდი. ყუთის ზეით და ქვეით რომ დარჩება,
იმას ქვიან. ყუთრის თავიდან მეორეს თავამდი რომ ერთი იფარგალი
მოაფლო, ამასავით²⁾.

66 უოუსი თამამ. მშვილდი სრული. როდისაც ყოუსა (უ) დარჯჯა
იქნება.

67 უოუსი თამამუნიმ. ვითამ სრულის ნახევარი. საცა ას[ე]
იქვეის, ის (რვ) დარჯჯა იქნება ყოუსი.

68 უოუსი თამამ დოვრ ა და ინჯ. ვითამ მშვილდი სრული სიმ-
გრგელისა. საცა ეს ითქმის, (ტა) დარჯჯა იქნება. ის ყოუსია.

69 უთორი ზილი. ვითამ ყუთრი ჩდილის³⁾. ეს ასეა: მიყასი რომ
რახედმე ერჭოს და იმის თავზე მოაბა რამე [F.31 ო] და იქიდან იმ
მიყასის თავზე გა[ა]ბა, ის ყუთრი ჩდილისა იქნება.

¹⁾ ხელნაწ. უმუღიღამ.

²⁾ დასურათებულია.

³⁾ ხელნაწ. უთორის ჩდილი.

70 **უუთბი**. ღერძი. ეს ასეა: ორი ადგილია, ერთი ჩდილესკენ, ერთი იმის ზინდაზირ სამხრისკენ. ერთი ერთი ღერძსეფით უმაჯრე-ბიანი, რომ ცა იმ უუთ[ი]სე ბრუნავს.

71 **უოუსი ავ[ა]ლი**. მშვილდი პირველი.

72 **უოუსი ნაწ[ა]რ**. მშვილდი დღისა.

73 **უოუსი ღიეფი** ¹⁾. მშვილდი ღამისა.

74 **უაიათი ინხიდასი** ²⁾.

75 **უეირ მოუადა[ლ]**. გაუსწორებული. ეს ასეა: ეე[ა]რ მოადა[ლ] ჯეიბს იტყვის, თუ რასაც ვითამ ჯერ რომ არ ცანწორებულიყოს, სხელად დე[ა]რქვამს, სეცა მოუნდეს, მოიხმარდ.

76 **უიმალი**. ჩდილდ.

77 **ხათი ისთივა** ხათი სწორი. ეს ასე არის: აქეთ ხომ სამხრეთია, იქით ჩდილეთია. მამ მათ შუა ერთი რამ არი, რომ ცაუფეს, იმ ხანს ხათი ისთავს ³⁾ ეტყვიან.

78 **ხათი ეთიდალი**. ვითამ სწორედ ხანი. ამას მალრიბ-მამრიყის ცანსც ეტყვიან.

79 **ჯუზვი**. ნა[კ]ვეთი. ეს ასეა: ერთი რამ რომ თითო თითოთ იყოს, ერთად შექარდ ⁴⁾. დანაჯის ჯუზვი დალიდა ⁵⁾ არის. დალიდის ⁶⁾ ჯუზვი სანია, აგრევე სანიცსანი სელის[ს] და ეს ეველა მარტო დანაჯის ჯუზვითაც ითქმის.

80 **ჯაზრი**. შენაგროთომი. ეს ასეა: სამი სამსა ვრა, ან ოთხა ოთხსა ვრა. უფროსი თუ უმცროსი, რაც გამოვა, რაერთიც შეიქნეს, ამას მურანბი ქვიან. რასათფინაც რომ გვიკრავს, ამას ვაზნი ქვიან. ამრიგად, სამი სამსა ვკრა, ცხრა გამოვიდა, ის ცხრა მურანბია. სამს რომ ვკრა, ის სამი ვაზნია.

81 **ჯეიზი**. ეს ჯეიზი ინდას ენა არის, ერთი რამ მოძსეფით ¹⁾ რომე ²⁾ აძართულა იყოს, ამას ეტყვიან, ამ ვანსკვლავთ მრიცხეულთ რიგში

¹⁾ ხელნაწ. ღეიფი.

²⁾ ხელნაწ. ინხიდასი. ა შემდეგ ჩამატებულია.

³⁾ ხელნაწ. ხათიის თივას.

⁴⁾ ცარიელი ადგილია.

⁵⁾ ხელნაწ. დალიდა.

⁶⁾ ხელნაწ. დალიდის.

⁷⁾ ჩამატებულია.

ამას ეტყვიან, ვითრის შუადამ რომ ყოუსის შუამდი ¹⁾ სწორე ამართუ-
ლი იყო [P. 32] ს რამე, იმას ჯეიბის ეტყვიან, ამასავით ²⁾. ეს ჯეიბი თამამი
თუ არის, (ჟ) დასაჯა იქნება. თუ თამამი არ არის და ნაკლები იქნება,
სრულის ცის სიმტკველის ჯეიბი არ იქნება, არც ნახევრისა. ამიტ[ო]მ ნა-
ხევარზე თუ არ ³⁾, ეუთრი იქნება. ამ ეუთრსა და ჯეიბს თუ სიმრუდე
აქუს, ეოუსი და ეუთრი აღარ იქნება. ვარსკვლავთ მრცხველთ ცის მეოთ-
ხედის მეტი ეოუსი და ჯეიბი არ დაეწკირათ. ამისთვის ოთხისეუ მშვი-
ლდის ეოუსი ერთი იქნება.

82 **ჯეიბი უეირ ¹⁾ შობადღ.** ვითამ ჯეიბი გაუსწორებული.

83 **ჯეიბი ვსათი.** ვითამ ჯეიბი შუათანს.

84 **ჯუნუბი.** სამხრეთი.

85 **თუ** მასკვლავი სწორედ მანთუფათელ ბურჯზეა, განი არ ექნე-
ბა. თუ ან იქით არი და ან აქეთ, განი იქნება.

86 **თუ** მასკვლავი მადილეუ ნარზე არის, შეილი არ იქნება, თუ ან
იქით არის და ან აქეთ, განი ექნება.

87 **[წილი უოუსი.** ვითამ ჩდილი მშვილდისა.

88 **ვათი ვილი ვასიღ.** ვითამ ერთი ჩდილის ჰატრონი ეს ეს-
არის, რომ ერთს ქვეყანაში რომ მიყინსი და [ა]რჭო და ან სულ სამხრე-
თისაკენ დგებოდეს ⁴⁾ ჩდილი, ან სულ ჩდილეოთისაკენ, იმას ეტყვიან.

89 **ვათი ვილი დაირ.** ვითამ ჰატრონი მგრგვლად მოსკუელის
ჩდილსა. რასაც აღვილს რომ მიყინსი და [ა]რჭოს, ის ასეთი ქვეყანა
იყოს, იმას ჩდილი ეოვლს მხარეს მოუვლიდეს გარეშემო, იმას ეტყვიან.

90 **ვათი ვილიინ.** ვითამ ორის ჩდილის ჰატრონი. რასაც ქვეყან-
ას ჩდილი გარ არ შემოუვლის, იმას ეტყვიან. [ე]ს ერთი დღისა არ
არის. ერთს წელიწადს ეოვლდლე რომ ნახო, ამისთვის უბნობს.

¹⁾ ცალიერი აღვილია.

²⁾ დაცოვეებულია აღვილი სურათისათვის.

³⁾ ცალიერი აღვილია.

⁴⁾ სხვა ხელით.

⁵⁾ ცალიერი აღვილია.

თ) დიქსიკონი D

კარა მქსსეუ აზრდარუბისა:

1. ადვ[ა]რია: დავრები. ვითამ კრკალსა კინა სიმტრეკლეხს ტემოსას ეტყვიან.

2. თასირა ა'ხ[ი]ში: სავწვიკუ უდიდე. ეს არას: ერთი დელიდა რამ მქარესთან მივა, ემაწვილისა თუ მკითხავისა, მაშინ ის მასველავი თავის ხასიათს ამათსე გამაჩესს, სიავით არი თუ სიკეთით ამის უხმ[ი], ამას ეტყვიან. ეს ოთხ რიკად არა, ამის მტადნების ოთხად გაუყვით. სიკუში ამის ვადვავლი შეატყობ.

3. თასირა: წიკვა.

4. ა'ხიში: უფროსი.

5. აქბარი: დიდი.

6. ოკსათი: შუათანა.

7. ასყარი: უმტროსი.

8. სეიარა ოღდუჩი: მოარული მასველავი. შვიდს მსათობს ეტყვიან.

9. შარაბი: დიდებულა: ეს არა. ეს თითოს მასველავისა თითობურჯია განწესებულა. როდისაც იქ მივა, დაად გაბედნიერდეს¹⁾.

ი) ინდიქსი.

ახუად 9 بعد.

ახდურანშან სოფი B ერთი ბქენი იყა, იმის სხელია, B. F. 129 عبد

الردمن صوفي.

ახდურისა იხ. მიწის ახდურისა.

ახურესან B ابو ربحان البيروني ერთი ბქენი იყა, იმის სხელია.

B f. 129.

ადად-ი 1, 1 عرد; მანდული ადად مجهول იხ. მანდული.

ადვ[ა]რ-ი D 1 ادوار მრ. რ. დან-დორ — معرفت در اول

ادواری که درین تاریخ اعتبار کرده اند ۳۱۴

პირველი ფასელი დავრის²⁾ ცოდნა არის, რამ ამ თარისში მოათ

ბარია. F, 7^v

¹⁾ სიკვევიდან დიდებულთ ბოლომდი სხვა სელითა.

²⁾ ჩამატებულია ბრუნვა.

ადგიონ-ი 253 იხ. ადგ[ა]რ-ი.

ადის-ი 90 افق حادث უაუღ-ი-ადის-ი حادث.

აუღლი 12, 89 اول.

აუგაღ-ი 89 اول.

აზ 96 از.

აზიზ-ი 94 حضيض le périgée, Sédillot, Suppl., Index.

აზიმუ-ი-დაინა 217 دائره عظيمه აღბათ عظيمه grand cercle de la sphère, Sédillot, Suppl., Index.

აზიმი 14, D 4 عظيم.

აჯუა 92 حلقة armilla, circulus metallicus in instrumentis astronomicis, Nallino, Gloss.

ამაღ-ი (24, 52, 56) حمل Aries.

ამრ-ი 85 امر.

ამუღ-ი 3, 3 عمود perpendiculaire, Sédillot, Suppl., Index, უკად. ს. მ. ხ. შიქი ბოძი.

არბა 11 اربع.

არბა-ი 4, 4 اربع.

არბა-ი-მუთახანაბ 4 اربع متناسب.

არს-ი 8, 88 عرض MO هو بعده من خط الاستواء عرض اقليم روبيت 9 უაუღ-ი-იუღამ-ი-ნოთათ-ი-უაუღ-ი-ადის-ი 216 عرض افق حادث

ასაბა 5 duodecima pars Gnomonis, Nallino, Gloss, ასაბეი 84, ასაბის 19.

ასაბ-ი 97 حساب

ასასა-ა 91 حصصها

ასაბა 5 اصابع. იხ. ასაბა.

ასე-ი 2, 87 حصه partie, portion (le hic) Sédillot, Suppl. Index. ასე-ი-ადად, ასა-ი-ადად 2 حصه بعد 8 ასე-ი-ბოღდი 11 სემპი 11 سبب argumentum azimuthi, Nallino, Gloss.

ასელ-ი 85, 215 اصل

ასეარ 13, ასეარ-ი D 7 اصغر

ასქარ-ი D 5 اكبر

ასქ-ი 9, 10, 57 چون عكس უაუღ-ი-იუღამ-ი-ნოთათ-ი-უაუღ-ი-ადის-ი

Olougbeg 341 თუ ამის წინაუკმოდ [დაწერილი იყო: აქსი] ვქნათ. F. 40.

აუღამ-ი 6, 6, 19 *اقدام* შესლ. რ. *قدم pars Gnomonis quarum gnomon 7 uut 6¹/₂ aut 6²/₃, complectitur, Nallino, Gloss.*

აუთაბ 10 *اقطاب*

აუიუი 15, 86 *حقيقى*

აჯაა 7, 7 *اجزاء*

ბენ-ელ 100 *بين ال*

ბიუთ-ი 101 *بيوت*

ბოდ-ი 16, 99, 12; ბოდ-ი 12, *بعد distance, déclinaison, Sédillot, Suppl., Index.*

ბობ-ი 98 *بوت mouvement propre des planètes, Sédillot. Suppl., Index.*

ბოდ-ი იხ. ბოდ-ი.

ბოდან-ი — ბოდანის წესით *برهانى* [*بطريق* ¹] *برهان demonstratio geometrica — البرهان الهندسى والعددى demonstratio geometrica et arithmetica — القياس البرهانى deductio geometrica.* Cfr. Woepcke, *Extrait du Fakhri, traité d'algèbre par Abou Bekr Mohammed... Alkarkhâ, Paris, 1853, p. 6, adn.* «Je fais remarquer à cette occasion que *برهان* signifie, chez les algébristes arabes plus spécialement, une démonstration au moyen d'une construction géométrique, et que *شرح* 'explication' correspond ici à ce que nous appellerions une démonstration algébrique ou arithmétique». *Nallino, Gloss.*

ბურჯ-ი 17 *بروج*

ბურჯ-ი 1, 44, 48 *برج*

გუნდარ გუნდარ-ის მაგიერ B f 128^v: აუიუი გუნდარ «ჭეშმარიტი დღე¹ები».

გუნ 103 *كون* *ეს მადურ ი*

გუნდარ 102 *كونلر* *ეს მადურ ი*

დაირა 19, 108, 15, 16 *دائرہ*

¹) *بطريقى* ც-ში *სელიაოს*

عكس ابن عمل كئيم Olougbeg 341 თუ ამის წინაუკმეო [დაწვერილა
იუო: აქსი] ვქნათ. F. 40.

სეღამ-ი 6, 6, 19 اقدام შესად. 6. قدم *pars Gnomonis quarum
gnomon 7 aut 6¹/₂ aut 6²/₂, complectitur, Nallino, Gloss.*

სეოანბ 10 اقطاب

სეიუი 15, 86 حقيقى

სჯესა 7, 7 اجزاء

ბეინ-ელ 100 ... بين ال

ბიუთ-ი 101 بيوت

ბოდ-ი 16, 99, 12; ბოდ-ი 12, بعد *distance, déclinaison, Sédillot, Suppl., Index.*

ბოტ-ი 98 بهت *mouvement propre des planètes, Sédillot, Suppl., Index.*

ბოდ-ი ინ. ბოდ-ი.

ბოდან-ი — ბოდანის წესით برهاني (بطريق). [] برهان *demonstratio geometrica — البرهان الهندسى والعددى demonstratio geometrica et arithmetica — القياس البرهاني deductio geometrica. Cfr. Woepcke, Extrait du Fakhri, traité d'algèbre par Abou Bekr Mohammed... Alkarkhi, Paris, 1853, p. 6, adn. «Je fais remarquer à cette occasion que برهان signifie, chez les algébristes arabes plus spécialement, une démonstration au moyen d'une construction géométrique, et que شرح 'explication' correspond ici à ce que nous appellerions une démonstration algébrique ou arithmétique». Nallino, Gloss.*

ბურუი 17 بروج

ბურუი 1, 44, 48 برج

ბუნდარ გუნდარ-ის მაგიერ B f 128^v: სეიუი გუნდარ «ტეშმარიტი
დღეკეპი».

ბუნ 103 ოსმალური گون

ბუნდარ 102 ოსმალური گونلر

დაირა 19, 108, 15, 16 دائره

1) بطريق ს-სი ტ-სი

დაირა მარა ბა აყოთბი არაბა 14 دائره ماره باقطاب اربعه *le colure des solstices*.

جيب بعد كوكب را از دایره ماره باقطاب اربعه كه در باب معرفت بعد مذکور شده بر جيب تمام بعد اورا معادل النهار منقط قسمت كنيم
Olong-beg, ۳۰۹

ვანსკულავის ბოუდის ჯეიბი ოთხ ყუთბა ცაფლილ დაირიდამ, რეგორც ამას წინათ გაიარა, მადილუნაჭარისგან სიშორის ჯეიბის სრულსკედ მუნჭადათ გავეყოთ F. 22.

მანსკულავის სიშორის [შესწორ. ტ-ში: ბოუდის] ჯეიბი ოთხს ღერძის თაყს'ე' კარდავლიდის კრკალისა [შესწორ. ტ-ში: დაირა ი მარა ბა აყოთბი არაბისგან], რომ სიშორის [შესწორ. ტ-ში: ბოუდის] ამბავში ამას უწინ დაიწერა, დღის გამანწორებელის [შესწორ. ტ-ში: მადილუ ნაჭარისა] სიშორის სრულს ჯეიბს იმ ჯეიბს ერთქვეით [შესწორ. ტ — ში: ამის მუნჭათ] გაუწილავთ. F. 39^r || სუმუთის დაირა 241 دائره سموت.

დაირათ-ი 50 دائره

დაირ-ი 21, 107 (შესწორ. ტ-ში: დადირა), 218, 16 دائر

დაირ-ი-ჯეიბ, 17 دائر جيب

დალილა იხ. დადიდა, დაეიუა

დარაჯა 104, 1, 7, 13 et passim درجه *μoῖρα, gradus circuli, Nallino, Gloss.*

შეადარე MO-ში:

فَلَكُ الْبُرُوجِ هو الدائرة التي ترسمها الشمس بسيرها من المغرب الى المشرق في سنة واحدة و هو مقسوم اثني عشر قسما و هي البروج و قد ذكرت اسماءها في الفصل الاول و طول كل برج منها ثلاثون درجة و كل درجة ستون دقيقة و كل ثانية ستون ثالثة و على هذا المثال الروابع و الخوامس و السوادس و العواشر و الحوادي عشر الى ما لا نهاية له MO ۲۱۰—۲۱۶

ამის ქართული შესატყვისა შემდეგია:

მენაკი		დარავა	—	درجه
წამი		დადილა		დაყიყა — دقیقه
წუთი		სანია	—	ثانية
კესრი		კესი		საღისა — ثالثة
მასი		რახია	—	رابعة
		ხამისა	—	خامسه

ساعت - ის ქართული შესატყვისი ვახტანგის ტექსტში ხან ს ა თ ი ან ს ა ა თ ი ა რის და ხან უ ა მ ი .

و دوم شبا نروز وسطی و آن مقدار يك دور فلك اعظمست با سير
وسط شمس و آن برصد ما *ع نط ح يط لز مع (1) است ۲۹۳ Oloug-beg,

კიდევ² მეორე საშუალი³ დღე-ღამეა. მეცხრეს ტის ერთი მოვლას არის მზის სიარულით, და ის ჩვენის გაწილვით⁴ ორმოც და ცხრა-მეტე წამი⁵, რვა წუთი⁶, ცხრამეტე კესი⁷, ოცდა ჩვიდმეტე მასი⁸, ორმოც და სამი ხამისა არის. F. 1^v.

დარავა-ი უისმათი 219 درج قسمت
დადილა 1, B 129^v: დადილა და დაყიყა ეს ერთია. دقیقه ის. დარავა.

დაყიყა-ი 105 دقیقه

დაყიყიულ 106 (შეიძლება დამატება?)

დოვრ-ი 18, 13, 51 دور κύκλος, *circulus, quantitas 360 graduum.*

Nallino, Gloss.

დოვრის რუბ 51 ربع دور

დუიუბ 20, 21 دويم

კოიდალ-ი 22 اعتدال l'équinoxe, *Sédillot, Suppl. Index.*

კოიდალ-ი-რახია 24 نقطة الاعتدال الربيعي. اعتدال الربيعه.
équinoxe du printemps (point d'égalité du printemps), *Sédillot, Suppl., Index.*

კილავა-ი 220 هبلج

1) = 0,59' 8" 19''' 37'''' 13''''''.

2) სხვა სელით ჩამატებულია. 3) დაწერილი იყო: ვასათი. 4) პრე-ფიქსი გა ჩამატებულია სხვა სელით. 5) დაწერილი იყო: დადილა. 6) დაწერილი იყო: ხანია. 7) დაწერილი იყო: საღისა. 8) დაწერილი იყო: რახია.

هو معرفة تركيب والافلاك وهيئتها MO ۲۱۰ علم هيئت 14 ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱
هيئة الارض

اعتبار F. 232 ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱

واحد 25 ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱

وتد «paxillus», κέντρον (i. e. «cuspis, aculeus; cardo»),
κέντροσισ, angulus, cardo geniturae. Sunt quatuor puncta
quibus ecliptica a circulo horizontis et a circulo meridiano
secatur; i. e. ascendens, medium Caelum (seu initium X^{ae}
domus), occidens (seu initium VII^{ae} domus), imum Caelum
(initium IV^{ae}). Ita astronomi et astrologi omnes. Ergo:
تد وسط السماء τὸ μεσουράνημα, medium Caelum, intersectio
eclipticae et meridiani superioris, وتد الطالع τὸ ἀνατολικόν,
κέντρον, ascendens, وتد الغارب τὸ δυτικόν κέντρον, occidens,
تد الارض τὸ ὑπόγειον μεσουράνημα, imum Caelum, inter-
sectio eclipticae et meridiani inferioris. — Apud 16 n. 'Ezrā
תד? Nallino, Gloss.

باب دوازدهم در معرفت تسويه البيوت طالع و عاشر و نظاير آن

دورا اوناد خوانند ۱۲۹ Oloug-beg

კარი მკათარმეტე. თსვითიელ ბიუთის ცოდნა [ჩამატებულია
სხვა ხელით: ე ი თ ა მ ს ა ხ ე ბ ი ს გ ა კ ე თ ე ბ ა] აღმოსვლას [შესწორ.
ტ-ში: თ აღ და ს ა] და მკათეს სსხლს და ამათს მსგ[ან]ვისი სვეტს [შეს-
წორ. ტ-ში: ს ა ზ ი რ ე ბ ს ო ვ თ ა დ ს] ეტყვიან F. 144^v.

۱۸ وتر القوس. corde d'un arc, Sédillot, Suppl.

Index. — ἡ ἐν τῷ κύκλῳ εὐθεία, chorda geometrica. Nallino,
Gloss.

وسط 24 ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱

۱۱-۱۰-۱۱-۱۱. ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱. ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱

۱۱-۱۰-۱۱-۱۱ = ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱ وتر

۱۱-۱۰-۱۱-۱۱ ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱ وسط

زائده دور? 113 ۱۱-۱۰-۱۱-۱۱

۱۱-۱۰-۱۱-۱۱-۱۱-۱۱-۱۱-۱۱ 89 ذاب ظل دائر perisciens, à ombre circulaire.

Oloug-beg, trad., 113.

اما بجهت معرفت عرض بلد بينيم که در ان بلد سابهء مقياس در
 نصف النهار يك جهت واقع ميشود از شمال و جنوب و اين چنين بلدر ذات
 ظل واحد گویند يا آنکه گاه شمالی و گاه جنوبی ميشود و اين بار منقسم
 بدو قسم ميشود يك آنکه سابه گرد¹ مقیاس دوره نامه کند و آنرا ذات
 ظل دابر گویند و ديگر آنک سابه دور تمام نکنند و آنرا ذات ظلين گویند

Oloug-beg, ۳۴۷—۴۸

და თუ გვიხდოდეს ერთი ქალაქის განი, რომ არ ვიცოდეთ, შევი-
 ტყობთ, იმ ქალაქში შესატყობს [შესწორ. ტ-ში: მიეიასს] დავარ-
 ჭობით. შუადღისს ვნახავთ, იმ შესატყობის [შესწორ. ტ-ში: მიეიას-
 სი] ჩდილი სამხრისაკენ აქნება თუ ჩდილსაკენ. ვითამ სულ ერთა
 მხრისაკენ არი, თუ არა. თუ სულ ერთი მხრისაკენ არის, ამ გვარს ად-
 გილს წათი წილი ვაჭიდს ვეტყვით. ზოგი ქალაქი არის, ხან
 ჩდილსაკენ დადგება ჩდილი, ხან სამხრისაკენ, ესეც ორი რიგი იქნება:
 ერთი რიგი ასეა, რომ ჩდილი შესატყობს [შესწორ. ტ-ში მიეიასს]
 ოთხისაკე კუთხით მოუვლის, იმ ადგილს წათი წილი დაირას
 ეტყვიან. მეორე ეს არი: ჩდილის სიმგრგველესე გარ არ მოუვლის. იმ
 ადგილს წათი წილი იხს ეტყვიან., F. 42°.

წათ-ი-წილ-ი-ვაჭიდ 88 ذات ظل واحد hétérosciens, qui n'a qu'une
 ombre, Oloug-beg, trad., 113 იხ. წათი წილი დაირ

წათ-ი-წილები 90 ذات ظلين ascien, sans ombre, à deux époques
 de l'année, Oloug-beg, trad., 113, იხ. წათი წილი დაირ.

წაიდა ნურ-ი 111 زائده نور, B წაიდა ნურ-ი შუქმეტი. ეს არის: მიწას
 რომ მსკვლავი დაუახლოვდება, უფრო ნათელი გამოჩნდება
 B F.130.

წარბ-ი 27, 20 ضرب

الضرب تضعيف احد العددين بأحد الآخر مثل ان تصرب ثلاثه في
 اربعة فتبلغ اثني عشر فكانك اضعفت الاربعة ثلاث مرّات او اصغفت
 الثلاثة اربع مرّات فكان معنى قولك ثلاثة في اربعة ثلاثة اربع مرّات

MO 197

¹ گرد سبتيكوتى سى 1

ზამან, ზმან 221 زمان

ზილ-ი 26, 113, 19, 21 ظلّ

ზილ-ი-ავალ 22 ظلّ اول = ظلّ منّصب umbra versa, umbra erecta, gnomonis horizontalis in plano verticali; tangens trigonometrica, *Nallino*, Gloss.

ზილ-ი-დუიუმ 23 ظلّ دويم = ظلّ مبسوط umbra recta, extensa, umbra gnomonis verticalis in plano horizontali; si gnomon totpartium sumitur quot radius; infunctioibus trigonometricis, cotangens, *Nallino*, Gloss.

ზილ-ი-მაქუს = ზილ-ი-ავალ 19 ظلّ اول

ზილ-ი-მუსთავი = ზილ-ი-დუიუმ 19 ظلّ دويم

ზილ-ი-ყოუს-ი 87 ظلّ قوس

ზილის ეუთა B ظلّ قطاع secteur de l'ombre, Oloug-beg, trad., 176. ჩდილისაგან მოკვეთილი. ეს არის: მთვარე თუ მზე რომ დაბნელდება, სულ რომ არ იყოს დაბნელებული (არ იყოს)¹ და ერთი მხრით იყოს, მოკვეთილსაგით გამოჩნდება. ამას ეტყვიან. B F.130. ტექსტში ზილის ეუთა > ჩდილის მოკვეთილი [F. 139^v] = ظلّ قطاع [Oloug-beg, 113]

ზმან-ი = ზამან-ი 221 زمان

ზურგა 112 ذروه point de tangence, *Sédillot*, Suppl., Index.

ზბით 114 هابط هابط $\chi\alpha\rho\alpha\beta\alpha\lambda\upsilon\epsilon\upsilon\iota$ (apud Theonem Alexandrinum) descendere. Sol dicitur de borea descendere, cum longitudinem a 90° ad 180° habeat; ad austrum descendere, cum a 180° ad 270°. Luna est هابط من الشمال si a nodo boreali 90° — 180° distat; هابط في الجنوب si 180° — 270°. Planeta هابط dicitur, cuius latitudo sit borealis et decrescens aut australis et crescens. *Nallino*, Gloss.

ვანტანგის თარგმანში هابط = ჩამოყარდნილი, დაღმა მომავალი, მავალითად: اگر بر گیریم او حصّه عرض جدول عرض او حصّه عرض بر گیریم اگر حصّه عرض کمتر از شش برج باشد عرض شمالی بود و الا جنوبی باشد

¹ წაშლილია.

و آكر از ربع اول با چهارم باشد عرض صاعد بود و آلا هابط باشد
Oloug-beg, ۳۹۴

მთვარისათვის მთვარის განის [სხვა ხელით. — დაწერილი იყო: ა რ ზ ი ს] ჯადვალადამ ასეი ა რ ზ ი დამ [ეს ორი სიტყვა წაშლილია] აიღონ, თუ წილადი განის [სხვა ხელით. — დაწერილი იყო: ა ს ე ი ა რ ზ ი] ექვს ბურჯის ნაკლები იყოს, განი ჩდილოსაკენ [სხვა ხელით. — დაწერილი იყო: ა რ ზ ი შ ი მ ა ლ ი] ექნება. თუ ექვს ბურჯზე მეტი იყოს და [განი] სამხრისაკენ [სხვა ხელით. — დაწერილი იყო: ჯ უ ნ უ ბ ი] ექნება. თუ ან პირველის რუბისა და ან მეოთხე რუბისაკანია განი, ზეით მომავალი იქნება [სხვა ხელით. — დაწერილი იყო: ა რ ზ ი ს ა ი დ ი ი ქ ნ ე ბ ა, ს ა ი დ ი ვ ი თ ა მ მ ა ლ ა მ ო მ ა ვ ა ლ ი], თუ არა და — ჩამოვარდნილია [სხვა ხელით. — დაწერილი იყო: ა ბ ი თ ი ა ვ ი თ ა მ დ ა ლ მ ა მ ი მ ა ვ ა ლ ი] F. 134^v—135.

ღდი 223 حد
ზზი 222 حظ

თადვირ-ი 118 تدوير rotunditas, Nallino, Gloss.

თადილ[ი] ნაჰ[ა]რ 24 تعديل l'équation diurne, Sédillot, Suppl., Index.

თადილ-ი 27, 28, 116 تعديل

თადილუ-ნარ-ი 25, 34 = თადილ-ი-ნაჰარ نهار تعديل

თავილ-ი 119 تحويل conversion, Sédillot, Suppl. Index.

თავილის დელილ-ი 228, იხ. დელილ-ი

თაღა 124, 50 طالع ἢ ἀνατέλλουσα μοίρα, ὁ ἀροσκόπος, ascendens. Nallino, Gloss.

თაღა მოყლეუდ-ი 224 طالع مولود

თ<თ>აღა-ი-თავილ-ი 226 طالع تحويل

თარხ-ი 115, თარილ-ი طالع تاريخ

თასირ-ი 225, D 3 تسيير ἢ ἄφεις, actio dirigendi aphetam, directio astrologica aphetæ, Nallino, Gloss.—აზ[ი]მ-ი 250, D 2 تسيير

تسيير اوسط 251 — თვისათ-ი 251 تسيير اكبر — აჰზარ-ი 254 عظيم

ასყარ-ი 255 تسيير اصغر

თაღუ-ი 121 لغوim lieu vrai, éphéméride, Sédillot, Suppl., Index.

ვანტანგის თარგმანში: ს ა დ ა ო ბ ა, მაგალითად: Oloug-beg, 144.
مكب افزائيم (ე) ნოდარე ბრ ნფويم მეზანეს [სხვა სელოთ.—დაქე-
რილი იყო: დარავას] მასკველავის სადაობას [სხვ. სელ., იყო:
თადუმს] მოუმატებთ. F. 46.

თაკათუა 229

თახმინ-ი 225 تخمين

თათლა იხ. თათლა

თამამ-ი 29 تمام بعد كوكب le complément de la déclinaison
(distance équatoriale) d'un astre. *Sédillot*, Oloug-beg, trad.,
p. 91. ვანტანგის თარგმანში = ბ ო ლ ო : تمام استوى در آفاق
Sédillot, Oloug-beg, 300 كوكب غایت ارتفاع او باشد
ხათი ისთივა [ხელნაწ. ის თ ი კ ა] უფუეებში ვანსკულავის ბოუდი
ამის ირთივის [ზედ მინაწერია: ა მ ა ლ ე ბ ის] ბოლო არის
F. 19^v.

თანასურ-ი 120 تناظر

თადაუთ-ი 123 تغاوت

თულ-ი 122 طول longitude, *Sédillot*, Suppl., Index.

თულუ 117 طلوع

თახთალი 127 ?

ითისალ-ი 130 اتصال *συναφή*, *applicatio*, *alictisal*, consociatio
planetarum (aut Solis aut Lunae) cum aliis per aliquem
aspectum aut per coniunctionem. *Nallino*, Gloss.

ილდუს-ი 134 სამალური بلدوز

ილ-ი 133 სამალური ایل

ირთიდა 33 ارتفاع la hauteur, arc de cadran de la circonférence
qui passe par les deux pôles de l'horizon. *Sédillot*. Suppl. Index.

ირთიდა-ი-ასიმ-ი 29 ارتفاع عظيم

ირთიდა-ი-ასეარ 28 ارتفاع اصغر

ისთივა 31, 26 استوا იხ. ხათ-ი-ისთივა

ისთიე < ა > ბად-ი 131 استقبال = مُقَابَلَةٌ ... η̄ πανσέληνος, *oppositio*
Solis et Lunae. *Nallino*, Gloss.

ისტეუბალ-ი-ვეუსვი 230 استقبال جزوی

ისტინისაჲ-ი 128 استخراج

ინთაჳთ-ი 34 انتہاءات ناد انتہت مرق. ر. انتہاء-დას.

ინთია 231 انتہاء اذفسي, profectio astrologica, alynthie. Nallino, Gloss.

ინელაბ-ი 30, 25 انقلاب solstice. Dory, Suppl.

ინნიაზ-ი 32, ინნიაზ-ი 27 انخفاض depression d'un astre, Oloug-beg, trad., p. 254, note 34.— انخفاض القطب عن الافق depressio poli sub horizonte, Nallino, Gloss.

ინჳთათ-ი-იოურს 30 انحطاط قوس

ინჳრაჲი 129 انحرافى λδξωσικ, obliquitas, obliquatio, reflexio, in Venere et Mercurio, i. e. inclinatio diametri epicycli puncta mediarum distantiarum 90° et 270° coniungentis respectu plani deferentis. Nallino; Gloss.

იულიმ-ი 35, 9 اقليم

იშთამა 132 اجتماع, مرق. ر. اجتماعات سىنودى, coniunctiones Solis et Lunae. Nallino, Gloss.

იჯრ-ი 125 هجر შეკად. იჯრის თარისი [= تاريخ هجرى], იჯრის ქორანიკონი. ეს თათრების ქორანიკონია. იმათი ფელამზარა რომ მაქიდაშ მადინას მისულა, იქიდაშ დაუჭერიაო და მოყარის წელიწადით ანგარიშობენ. B F. 130.

იჳლალ-ი [] 126 اهلل

ლეილ-ი 36, 135 ليل

ლეილია 136 ليلها

შა 167 ماه

შაბენ-ი 143 ما بين

შადილა 144

შადილ<ი> უნაჳარ 34 معدّل النهار (sub aud. دائرة vel فلک) ὁ ἰσημεριος, circulus aequinoctialis, aequator caelestis, non terrestris, persaepe. Nallino, Gloss.

შაზ-ი 165 محض

შათალა 42, 36 مطالع

მათალა-ი-მამარ-ი 38 **مطالع ممر**

Le coascendant du point de passage (au meridien). Oloug-beg, trad., 105. ვახტანგის თარგმანში = გამფლელის აღმოსდომა.

შეად. Oloug-beg ۳۴۱ **در خط استوا مطالع ممر بعينه طلوع باشد**

ხათი ისთიფაში გამოსვლისა და თავის სწორად გამფლელის ორი-სავე აღმოსდომა [სხვა ხელით.— დაწერილი იყო: აღმოსვლისა და თავის სწორად გარდავლის ორისავე მათალა] ერთი არის. F. 40.

მათალა-ი მუსქუჭ 233 **مطالع مصع**?

მათალა-ი-ეურ[ე]ბ-ი 40, ტექსტში ეურ[ე]ბ-ი **مطالع غروب** მაგა-ლითად: Oloug-beg ۳۴۱ **انرا مطالع غروب خوانند** იმის შესევი ჩაბნელების აღმოსდომა არის [სხვა ხელით.— დაწერილი იყო: მათალაი ეურებია] F. 40.

მამარ-ი 44 **ممر**

მანაზილ-ი 157 **منازل**

მანზარ-ი 160 **منظر**

მანთუყათ(ელ)-ი 48 **منطقة** = ქამარი.

მანთუყათ-ელ-ბურუჯ 44 **منطقة البروج** ო ჯადი: *axós, zodiacus, ipsaque ecliptica, saepe. Nallino, Gloss.*

მანქეს-ი 47 **منكوس**

მაღსუთა 140 **مبسوطه**

მაღუზ-ი 43, 37 **مفوظ**

მარაფი 148 ?

მარაყ-ი [] 158 ? **مراق [بطن الدب]** Merak, β Ursae minoris, *Nallino, Gloss.*

მარი 149 **ماری** φαινόμενος, locus visus apparens, *Nallino, Gloss.*

ვახტანგის თარგმანში = სჭვრეტელი. მაგალითად: **تا عرض حاصل ماری** Oloug-beg ۴۱۴. რომ განი სჭვრეტ-ლისა [სხვა ხელით.— დაწერილი იყო: არზი მარი] გამოგვეცხდოს. F. 140, ან კიდევ: Oloug-beg ۴۱۸ **ماری** ადგილს ს-ჭვრეტელს [დაწერილი იყო: მოგზავი მარი] F. 141.

მარქაზ-ი 142 **مركز**

მასათი [| 161 ?

მასათათი [] 166.

მაქა 63 مکه იხ. ქაბა.

მაქს-ი 154 مکه μονή, μονῆς ἡμισυ, mora et dimidia mora in eclepsibus, *Nallino*, Gloss. ვახტანგის თარგმანში = მოცდა.

მაგალითად: Oloug-beg, ۴۱۲ و اگر خسوف را مکه باشد თუ დათარგმნას მოცდა [სხვა ხელით. — დაწერილი იყო: ხუსუდს მაქსი] ქონდეს F. 139^r.

მაქს-ი-ოვსათ-ი 232 مکه اوسط

მაღრიბი 51, 78 مغرب

მაყ[ა]შ-ი 147 مقام στήριγμα, statio planetarum, *Nallino*, Gloss.

B—ში: = დასადგომი ერთის, რაჯაზყ¹ მისლგასა თუ გამოსვლა-ში ერთს ხანს დადგება. საც დადგება, იმას ეტყვიან. B F. 131.

მაშრიყ-ი 50 مشرق

მახაულ-ი 37 مجهول

მახაულ-ი ადად 31 عدد مجهول

მაჯასტი B F. 132 ერთი წიგნის სხეული. مجسطى

მაჯმა-ი 141 ? جمع

მაჯსათ-ი 156 ?

მეილ-ი 46, 146, 41 عن فلك معدل النهار ميل . . . ميل λδξωσις, declinatio Solis aut puncti cuiuslibet eclipticae. . . ميل decli-

natio secunda inclinatio quaelibet. *Nallino*, Gloss. الميل هو بعد

MO ۲۱۶ الشمس او الكوكب من معدل النهار

მეილ-ი-მანქუს-ი 43 ميل منكوس

მეილ-ი-ქულ-ი 42 ميل كلّي = ميل فلك البروج [Aliis الميل كُله ميل فلك البروج = ميل كلّي] obliquitas eclipticae, *Nallino*, Gloss. შეად. ქული.

მიზან-ი 52 ميزان la Balance ou le Fléau 7-me signe du zodiaque Sédillot, Suppl., Index.

მიყდარ-ი 234 مقدار

მიყოს-ი 39, 33 مقياس γώμων, *Nallino*, Gloss. ვახტანგის თარგ-მანში: შეესატყობი, იხ. ზათ-ი-ზილ-ი-დაირ.

¹ رَجَعَ i, regredi, retrogradum esse de planetis, *Nallino*, Gloss.

მ. ადლი-ი 40 مَعْدِلٌ იხ. მადლიუ ნაჭარ.

მოკაზნა 159 مواضع

მოკაჯნა 53 مَعْرُوضَةٌ შკად. ساعة زمانية, ساعة معروضة. სსათ-ი-მოკაჯნა.

მოკაზაგ-ი-მარი مَوْضِعٌ مَرِيٍّ იხ. მარი.

მოჭყეყა 163 مَحَقَّقَةٌ

მუადლა 144 مَعْدَلٌ; مَعْدَلٌ διευκρινημένος, aequatus, ope (ب) al-
cuius aequationis correctus, qua re saepe i. q. verus (syn.
مَقْرُوم). Nallino, Gloss.

მუთარი 139 مَتَّحِرَةٌ qui change de place (les planètes), Sédillot,
Suppl.. Index. Ubi res dubia esse potest, *planetae* vocantur
الكواكب الخمسة vel المتحيرة Nallino, Gloss.

მუთამიმ-ი 164 مَتِّيمٌ

მუთანსიბი 45 متناسبه შკად. متناسب الاضلاع triangulum *habens*
notas laterum proportionales, Nallino, Gloss.

მუმასლა 145 مُثَلِّهُ; مُثَلِّلٌ *circulus concentricus alteri*. Nallino,
Gloss.

მუმასლის დალაქი B فلك ممثل فلك შკავსიერი ცა. ეს არის: ერთი ცა
არის, რასაც მასველავს რამთონი ცა აქუს, სულ ამში არის,
ოგაჯის სქქეს იმით შეიტყობენ B F. 131 الفلك الممثل
البروج ὁ ἑμοκέντρος τῶν ζωδιακῶν κύκλος, *circulus parec-*
lipticus, . . . ; definilio Mīram Ćelebī ad Oloug-beg, 102 text.:
هر يك از سبعة سياره را فلکی است كه بمرکز و منطقه و قطبين
موافق فلك البروج باشد آنرا ممثل گویند Nallino, Gloss.

მუნასიბ-ი 45 متناسب *proportionalis ad* . . . Nallino, Gloss.

მუნაჯიმ-ი 7, 9, 19 مَنَجِّمٌ astronomus, Nallino, Gloss.

მუნქასიბ-ი 162 منكب

მუნსაიბ-ი 151 مُتَخَضٍ = سامع; جزء سامع; ἀκοῦον τμημα, *gradus*
audiens, obediens, apud astrologos. Nallino; Gloss.

მუნსათ-ი 41, მუნჭათ-ი 35 منقط; انقط, *in fractionem ordinis*

inferioris conversa est sexagesima fractio; unde محیط گبرند
apud Oloug-Beg. . . . *Nallino, Gloss.*

მუკაბი 38, 138, 32 مربع carré, *Sédillot, Suppl., Index.*

მესთოვი 52 مستوی

მესტაყიმ-ი 49, 137 مستقیم *directus planeta, Nallino, Gloss.*

მესთოული 150 مستعلی [არაბ. = مُسْتَعْلٍ]

მესტ[ა]ყბაღ-ი 152 مستقبل

მეყაყას-ი 155 مقوس შკად. نفوس *curvatura, limbus curvus. Nal-*
lino, Gloss.

მეყადამ-ი 153 مقدم προηγούμενος, *anterior, punctum aut sidus*
cuius long. minor longitudine alterius, Nallino, Gloss.

მეყეში 147 იხ. მყ[ა]შ-ი.

ნავს-ი 54 نفس

ნავს-ი-ხუდეშ 46 نفس خودش

ნავს-ი-ხუდეშ წარბა ქარდემ B نفس خودش ضرب کردم

ნაწირ-ი 58, 45 نظير <et نظيره> *punctum circuli diametraliter alteri*
oppositum. Nallino, Gloss. 176 نظير ۛ ناظر (?)

ნათაყ-ი 170 نطاق იხ. ნითაყ-ი

ნარ-ი 47 نهار

ნას-ი 238 خمس opp. سَعْد. ს. რბეღიანნი: ნასი, ვერ კეთილი.

ნაყის-ი 168 ناقص

ნაჰ[ა]რ-ი 173 نهار

ნეირა 174 نَيْرَة შკად. نَيْر et منير لامپρός, *lucida, splendens stella.*

Nallino, Gloss.

ნეისან-ი 171 نيسان

ნითაყ-ი B نطاق ქაშარ. ეს არის: ცა რათხად ტაყევიათ ფიქრით თავით
ბოღომდი. ქურა¹ რომ რათხად გასჭრა, იმ გვარად ამ რათხავ
ნითაყს ეტყვიან. პირველი ნითაყი, მეორე, მესამე და მეოთხე.
B F. 131^v.

ნიმ 57 نيم

¹ الكره la sphère. *Sédillot, Suppl. Index.*

ნისზ-ი 55, 172 نصف

ნისზ-ი-ნარ-ი 47 نصف نهار

ნისზ-ი-საიდ-ი 237

სოფლა 236 [||სოფლა] نقطه

სოფლა-ი-ეთიდალ-ი-ნარ[ი]ჲი 24 نقطة اعتدال خريفى equinoxe d'automne (point d'égalité d'automne), *Sédillot, Suppl., Index.*

სოფლა-ი-ინყლაზ-ი 43 انقلاب; نقطه انقلاب solstice. *Nallino, Gloss.*

სურ-ი 175 نور *lumen siderum in applicationibus, Nallino, Gloss.*

ნუსუბ-ი 169 نصفى

ნუმუდარ-ი 235 نمودار

در آنچه بطالع مواليد تعلق ميدارد و آن هفت فصل است فصل اول در نمودارات هر گاه وقت ولادت بحقيقت ندانند اما بتخمين معلوم باشد استخراج طالع جز به نمودار ميسر نشود و اهل اين صنايع را نمودارات بسيارست اما مشهورتر نمودار بطلميوس است و بقياس نزديكتر نمودار هرمس حكيم كه بعضى گفته اند كه او ادريس بهنامبر است عليه السلام و بصواب نزديكتر بزعم احكاميان نمودار زردشت حكيم است
Oloug-Beg, ۱۴۳۴

რაც რომ შობის აღმასვლის¹⁾ საქმეს. იმის სწავლას ეს შეიძლია რიგის. პირველი საქვეყლის²⁾, თუ ვისიმე დახადება სწორედ რას დროს დახადებულა, არ ვიცოდეთ, მაგრამ ეჭვით³⁾ იცოდენ, თაღის ისტისრავი ნუმუდარას გარდა სხვით არათი იქნება. მეცნიერთ ნუმუდარი ბევრ რიგად უთქვამთ. მაგრამ რომელიც გამოჩენილია, ბათლას-პიუსის ნათქვამია. რიგის ახლად, ირმის ბრძნისა ნათქვამია, რომ 'ხოგნი იდრის მოციქულს. ეტყვიან. სიძარტლის უიერო ახლად ბრძნით ეჭვით წარდუმ ბრძნის ნუმუდარია. F. 229.

ნჰარ-ი 56 نهار

ა.ა.სლ-ი 60 فضل

¹⁾ შესწორ. — ც-ში თაღაიმოველიდის ნუმუდარებისათვის ²⁾ შესწორ. — ც-ში
³⁾ განწორ. — ც-ში: თახშინით.

დასლ-ი-დაირ 50 **فضل دابر** augment de l'arc de révolution; distance du Soleil au méridien. *Sédillot*, Suppl., Index.

დასაქ-ი 59. 183 **فلك**

დასაქ-ი-მუსტაყიმ 49 **فلك مستقيم** ἡ ὀρθή σφαῖρα, *sphaera recta*, *sphaera tota caelestis qualis apparet hominibus circa aequatorem habitantibus*, i. e. in qua circulus aequinoctialis cum horizonte angulum rectum facit et per zenith transit. *Nallino*, Gloss.

დასაქ-ი-ელ-ბურ[ე]ჴ 48 **فلك البروج** ὁ λοξὸς κύκλος, ὁδιὰ μέσων τῶν ζωδίων κύκλος, *ecliptica*. *Nallino*, Gloss.

დასდარ-ი 239 **قسمة العمر بين الكواكب السبعة نكل كوكب — فردار** —
منها سنون معلومة يقال ها سنو الفردار MO ۲۳۱

რეთად-ი 182 **اوتاد** მრ. რ. **وند** — დახ, იხ. ვათად

რელი 180 **علوی** [კილა დამტკიცებულია ტრანსკრიპციით]
الكواكب العلوية [შენიშვნაში: *Vocales incertae*; malunt nonnulli *العلوية* (*Mafatih*, 229, ex uno codicum)] vel *العلوية الثلاثة* *planetae superiores*, Mars, Jupiter, Saturnus. *Nallino*, Gloss. შეად. სეიარა, სუელი და მუთაირა. || B-ში: — ზედ. რაც მზეს ზეით მასკვლავებსა, იმას ეტყვიან. B F. 131^v; Oloug-beg 390... **كواكب علوی** و اما جهت **اوتاد** ზედ [შესწორ. — ტ-ში: რელი] მასკვლავებისათვის F. 135.

რესათ-ი 179, D 6 **اوسط** μέσος, *medius*, de longitudine aut motu aut syzygia ita supputati ac si motus caelestes essent aequabiles. *Nallino*, Gloss.

რეჴ-ი 178 **اوج** τὸ ἀπόγειον τοῦ ἐκκέντρου, *apogeeum Solis*, *apogeeum excentrici planetarum* (nunquam epicycli);... Apud nostrates *aevi medii aux* (genet. *augis*). *Nallino*, Gloss.

რსტტ-ი **استاد** სხადსულ ტექსტში.

რედ 181 **عقدہ** σύνδεσμος, *nodus*, intersectio orbitae Lunarise et eclipticae **عقدة الراس** ۱۰۹۰ **العقد الشمالی**, ὁ ἀναβιβάζων, *nodus ascendens*. **عقدة الذنب** ۱۰۹۰ **العقد الجنوبي** ὁ καταβιβάζων,

nodus descendens Lunae. Nallino, Gloss. შქად. რას-ი და
ჯოვზაჭქერ-ი

აქმ-ი 177 حکم

რახეა رابعه იხ. დარჯჯა.

რათ-ი 188

რასად 184 رصد *specula astronomica. Nallino, Gloss.* რცათ-ი გინს
რასათი გამოწვლილგით ნა[ა]ნგარიშები. ეს არი, ზიჯი რომ
უანგარიშებათ და დაუწერიათ, იმას ეტყვიან B F. 132

რას-ი 185 الرأس ó ἀναβιβάζων (σύνδεσμος), *nodus ascendens orbitae
Lunae. Nallino, Gloss.* შქად. თუდა და ჯოვზაჭქერ-ი
რცათ-ი B رصد იხ. რასათ-ი

რადი 187, რთიათ-ი 62 روية

რუბ-ი 61, 186, 51 ربع

რუბ-ი პირველი 52 ربع أول

სასათ-ი 193 ساعت

საბუთ-ი 197 ثبوت

საბე-ი 192 سبق القمر [للشمس]; *motus synodicus vel relativus
Lunae. Nallino, Gloss.*

სად-ი 189 صاعد || 243 سعد

სათ-ი 66 ساعت || 64, 54 سطح

სა[ა]თ-ი-აყიყი 61 ساعت حقيقي

სა[ა]თ-ი-გსათ-ი 60

სათ-ი-მადრანბ-ი 57 سعة مغرب

სათ-ი-მამრთი-ი 56 سعة مشرق ή τοῦ ὀριζοντος περιφέρεια ὑπὸ τε
τοῦ ἰσημερινοῦ καὶ τοῦ λοξοῦ κύκλου, *amplitudo ortiva*, arcus
horizontis inter punctum E et punctum eclipticae in hori-
zonte ascendens. *Nallino, Gloss.*

სა[ა]თ-ი-მთვჯჯა 59 ساعت معوجه, ساعة زمانية, ή ανώμαλος vel
ἀνισος vel καιρικὴ ὥρα, *hora temporalis*, duodecima pars
arcus diurni aut arcus nocturni Solis. *Nallino, Gloss.*

სა[ა]თ-ი-მუქსთვგი 58 ساعة مستوية vel ساعة معتدلة vel ساعة الاعتدال
ή ὀμαλή vel ἴση vel ἰσημερινὴ ὥρα, *hora aequinoctialis*,

vigesimaquarta pars rotationis diurnae complectens 15°
aequatoris. *Nallino*, Gloss.

საღი[ს]ა 79, საღისა [=კესი || კესრი] ٧-٧٠ ١ ثالثه, ١ ٤. დაწვას.

საღსუდა 244 سالحدرا prince de l'année, *Oloug-beg*, trad., 215.

წღის შეუფე F. 232

სამო-ი 67 سمت *directio* quaelibet; unde سم الرأس vel
سم الرأس «directio capitis», ἡ κορυφή, τὸ κατὰ κορυφήν
σημεῖον, «zenith capitis» vel «zenith capitum» apud Plato-
nem Tiburtinum, «el zonte (el zont) de la cabeça» in versi-
one Hispanica [შენიშნა: In nonnullis ex *Libros del saber
de astronomia* سم est «zonte», سم الرأس «cenit».],
Nallino, Gloss.

სამ-ი 63, 242, 53 سَم

სანიღსა 79 სანისა [=წუთი] ٧-٧٠ ١ ثانيه, ١ ٤. დაწვას

საწათ. 52, 56, საწათინ 29 سرطان l'Écrevisse, 4-e signe du
zodiaque. *Sédillot*, Suppl., Index.

საეით-ი 196 سا قط

სეიანა 190 سياره = السياره الكواكب *septem planetae*, i. e. *Sol et
Luna et quinque planetae*. *Nallino*, Gloss.

სეიანა იღღუზ-ი 252, D 8 سياره بلدوز

სიღა 195 ? صفحه [შეიღღუზ] shafiah (safihah)
ou *saphea*, planche, *Sédillot*, Suppl., Index.

სუმნ-ი 65, 55 شَمْن

სურათ-ი 240 صورت = صُورَة pl. صُورَة ἀστερισμός, *constellatio* —
Δεκανός, προσωπον. *decanus, facies astrologica*. *Nallino*,
Gloss.

სუეღი 191 السفلي الكوكبان *planetae inferiores*, Venus et
Mercurius. *Nallino*, Gloss.

სუეუთ-ი 194 سقوط ἐμπτωσις, ἀρχή τῆς ἐκλίψεως, *immersio*, una
ex eclipsium phasibus. *Nallino*, Gloss.

სუეღ-ი 68, 62, სუეუ-ი, სუეღ-ი ٧-٧٠ ١ افق المشرق — ὁ ἀνα-
τολικὸς ὀρίζων, *horizon orientalis*, i. e. *horizontis punctum*

oriens, plaga orientalis...— افق المغرب horizon occidentalis.

Nallino, Gloss.

*ფარგალი 65 پرگار < ში-ტ

كعبه 70

هو الكوكب المبتز على الهبلج و هو الذى يذلّ كتحدا 246 ქეოსუდა
على كميّة العمر بسنين موضوعة لكلّ كوكب كبرى و وسطى و صغرى
وقيل هبلج بالفارسيّة امرأة الرجل و كد خذاه هو الزوج و معناه ربّ
البيت لأنّ كذّه هو البيت و خذاه هو الربّ و بسىّ هذان الدليلان
بذل لك لأنّ بامتزاجها و ازدواجها يستدلّ على كميّة العمر ۲۳۱ MO

پس جيب بعد كلى^۱ بر جيب تمام عرض اقديم ر و بت — كلى 69 ქელი
منحط قسمت كنيم ۲۷ Oloug-beg,

... [ამ მასკვლავის] ერთბიძ სიშორის [შესწორ., ტ-ში: ბოდი ქელი] ჯეიბს განს [შესწორ., ტ-ში: აჩხი] იყლიმი სანახვის შესასრულს [შესწორ., ტ-ში: რიოსთის თამამს] ჯეიბსე ერთ ქვეით [შესწორ., ტ-ში: მუნჯათათ] გავსწილავთ F. 144.

ქუსუა-ი 198 كسوف

ქაღ-ი 205 قَدْر τὸ μέγεθος, τῶν μεγέθων τάξεις, magnitudes fixarum. Nallino, Gloss.

ქაიათ-ი 74 غايب maximum.

ქაიათ-ი-ინხიდას-ი 74 [] غايب ارتفاع opp. غايب انخفاض = hauteur méridienne, Sédillot, Suppl., Index.

ქამარ-ი 202 قمر

ქასუმ-ი 247 ? قاسم

ქეიარ-ი 201 غير

ქეიარ შუადა[ლ] 75 معدل opp. غير معدل

ქეიარ 75 ?

ქეთარ-ი قطر იხ. ქუთარ-ი

ქელეს-ი 72, 200, 65 قوس l'arc, Sédillot, Suppl., Index.

¹ სედილოტის თარგმანში: distance générale. Oloug-beg, trad. 193.

- ყოუს-ი-ავად-ი 71 قوس أول
- ყოუს-ი-თამამ 66 قوس تمام იხ. თამამ-ი.
- ყოუს-ი-თამამ-ე-ნიმ 67 قوس تمام و نيم ?
- ყოუს-ი-თამამ დოვრს დანჯჳ 68 ?
- ყოუს-ი-თასირ 248 قوس نسيير იხ. თასირ-ი
- ყოუს-ი-ლეილ-ი 73 قوس ليل *arcus nocturnus*, Nallino, Gloss.
- ყოუს-ი-ნაჳ[ა]რ 72 قوس نهار *arcus diurnus*, Nallino, Gloss.
- ეუთას 204 قطاع *secteur*, Sédillot, Suppl., Index.
- ეუთბ-ი 73, 70 قطب *polus astrolabii, axis*, Nallino, Gloss.
- ეუთრ-ი 71, 203, 64, *hypotenusa* ... — *Diagonalis quadrilateri*, Nallino, Gloss. — Diamètre, Sédillot, Suppl, Index. — الخط الذى يخرج من طرف زاوية و ينتهى الى زاوية اخرى و الخط الذى يقسم الدائرة بنصفين يسمى ايضا قطرا MO 200
- ეუთრ-ი-სილ-ი 69 قطر ضلّ *cosecans*, Nallino, Gloss.
- ეურ 76 ?
- ეურუბ-ი 199 غروب
Fil à plomb, Sédillot, Suppl., Index. — *Perpendicularum plumbium*. Nallino, Gloss.
- შარად-ი D 9 شرفى
- შიმად-ი 77, 76 شمال
- ხათ-ი 78, 77 خط *linea*.
- ხათ-ი-ეთიდალ-ი 78 خط اعتدال იხ. ეთიდალ-ი.
- ხათ-ი-ისთიჯა 77 خط استوا *ó isσημερινός κύκλος, linea aequinoctialis, aequator terrestris, at non caelestis*. Nallino, Gloss.
- ხამისა 9-ში خامسه იხ. დარჯჯა.
- ხარჯე-ი 207 خارج عن صورة. Étoiles informes, qui se trouvent en dehors des constellations. خارج عن مركز 5 P'excentrique. Sédillot, Suppl., Index.
- ხასა 206 خاصه
- ხლად-ი 208 خلافى
- ხლად-ი-თავალი 249 ? خلافى نوالى

ხედუქ 79 خودس

ხესუჲ-ი 209 خسوف

ჯადვალ-ი 214 جدول *columna tabulae mathematicae, qua functiones argumenti exhibentur (nam columnae argumentum exhibentes سطر vocantur), ac tabula ipsa. Nallino, Gloss.—*
შეად. ჯანვალ-ი.

ჯადი 25, 28, 52 جدى le Capricorne, 10-me signe du zodiaque. *Sédillot, Suppl., Index.*

ჯანვალ-ი 41 جدول იხ. ჯადვალ-ი. სება-სულხანს ორბელანის ლექსიკონში: ჯანვალი სპარსთა ენას, ქართულად ოქროს ჭკვიანს.

ჯანვრ-ი 81, 80 جذر côté, racine carrée, *Sédillot, Suppl., Index.—*
შეად: الجذر المطلق هو المنطوق به و هو ما يعرف حقيقة مقدراره و يمكن ان ينطق به و هو مثل جذر المائة و هو عشرة و جذر تسعة و هو ثلاثة و جذر اربعة و هو اثنان MO 198

ჯეიბ-ი 82, 81 جيب *sinus trigonometricus. Nallino, Gloss.*

ჯეიბ-ი-ესათ-ი 83 جيب وسط?

ჯეიბ-ი-ეეირ-მუადვლ 82 جيب غير معدّل

ჯინს-ი [] جنس 213

ჯირმ 211 جرم

ჯივსჯერ-ი 212 جوزهر le lieu Véneneux (les Noeuds de la Lune). *Sédillot, Suppl., Index.—* Vox *gawzahar*, e Persico *gawzahar* گوزهر, significat: 1) circulum pareclipticum (cfr. p. 45, adn.) Lunae seu orbitam lunarem; 2) nodos orbitae lunaris, et praesertim nodum ascendentem; 3) nodos orbitae cuiuscumque planetae. Probabiliter est vox Zendica *gaocithra* «semen bovum [servans]», epitheton Lunae in libro *Arستا* inscripto; putabant enim Lunam semen primi bovi servavisse, et ex eo varia armentorum genera procreavisse [600. F. Spiegel, *Eränische Alterthums-Kunde*, Lpzg, 1871—78, t. II. p. 70]. Apud scriptores Latinos saeculi XI et seqq. nomen Arabicum corruptum in *iozahar*, *iehuzar*, *gehuzahar*, *geuzaar*, *genzahar*, *zeunzaar*, *zeucahat* saepe invenitur; cfr. M. Steinschneider, *Lettera seconda* a D. B. Boncompagni,

intorno al libro «Saraceni cuiusdam de eris», Roma 1863
p. 15—16 et 19.—*Nallino*, Opus Astronomicum, I, p. 250.

الجوزهر هو النقطتان اللتان تتقاطع عليهما الدائرتان من الافلاك
تسميان العقْدَتَيْنِ و الجوزهر كلمة فارسية و هي گوز چهر اي صورة
الجوز و قيل گوی چهر اي صورة الكرة و الاول اصح و يسمي ايضا التّنين
و هذه صورته في الامل و احدى العقْدَتين تسمي الرأس و الاخرى
الدّنْب و هذا في كلّ فلکين يتقا طعان فاذا اطلق له هذا الاسم عنى به
جوزهر القمر خاصّة و هذا اللذى ثبت حسابه في التقويم MO ۲۲—۲۱

37963-0 80, 210, 39, 79 جزو $\mu\alpha\tau\rho\alpha$, pars, gradus mathematicus.

Nallino, Gloss.

37963-0 83, 84 جنوب

3. 83888

1925

სიდაძათი ილ-ნუჯუძი

და საიმისო

სპარსულ-ქართული ლექსიკონი

§ 1. ქართული ლიტერატურის ისტორიაში სავარსკვლაკთმრიცხველთა და მის უმეშვეოთ ან ირიბული გზით მონათესავე თარგმნილ ნაწარმოებებს დღემდე თითქმის უკანასკნელი ადგილი ქონდა მიიწინილი. ორიოდე გამონაკლისს გარდა¹⁾, ქართველი მკვლევრები მხოლოდ კანტი-კუნტათ თუ ეხებოდენ ამ დარგის ძეგლებს, მიუხედავათ იმისა, რომ მათი მნიშვნელობა როგორც ენის, აგრეთვე შინაარსის მხრივ ყველასათვის თვალსაჩინოა. ქართული თარგმანები საინტერესო სამკვლევრო საგანს წარმოადგენს ქართულისა და მუსლიმანური კულტურის ურთიერთობის ისტორიკოსებისათვისაც: გადმოქართულებული სავარსკვლაკთმრიცხველობო ძეგლები ერთი იმ მორგვთაგანია, სადაც ნაირ-ნაირათ გადახლათულა და შეკვარედინებულა საქრთაშორისო გზებით მოვარდნილი კულტურულ-მეცნიერული მისწრაფებანი.

საშუალო საუკუნეებით მოყოლებული მეოფრამეტე საუკუნის მიწურულამდე ქართველი მწიგნობრები ხლდისითა და გულისყურით თარგმნიდენ «სამთვარეს», «რამლის წიგნს», «ზიჯებს», «აიათებს», «კარაბადინებს» და მისთანას, — და ამ თარგმანში უხვათ აბნეოდენ

¹⁾ გამონაკლისში უნდა გავიგულოთ აგრეთვე M. Brosset-ის «Calendriers lunaires» (Bulletin de l'Académie des sciences de St.-Pét., t. XIII 1869, Variétés géorgiennes, pp. 5—19), «Calendrier lunaire exact et véridique» (Mémoires, relatifs à l'histoire des pays Géorgiens, 1893, 2. Astrologie, f. IV) და, განსაკუთრებით, ე. თაყაიშვილის Описание рукописей «Общества распр. грам. средн груз. насел., т. I, 1—4, Тифлис 1902—1904 (იხ. №№ 14₂, 14₈, 14₉, 14₁₀, 14₁₁, 14₁₄, 115₂ და სხვ).

ხელმე შემკვიდრებით შექნილსა და ქართულ ნიადაგზე აღმოცენილ გონებრივ სიმდიდრეს. მე-XVIII-ე საუკუნეში შემოქმედებითი ინიციატორობა ამ ასპარეზზე განსაკუთრებით ვახტანგ მეფემ გამოიჩინა. რომ ჯეროყანათ დავაფასოთ ვახტანგის სათარგმნო მოღვაწეობის უმთავრესი საწერტელი, უნდა გვახსოვდეს მისი «აიათის» წინასიტყვაობა და აქ გამოთქმული ფიზიკური აზრები: «და განმტკნეს ფილქსოფოსთა მრავალ მეცნიერებანი და მათნი სწავლანი», ამბობს ვახტანგი, — «და ესეცა ვარსკულავთ რაცხვა სხვა ერთი მათგანივე არს. და საქართველო მრავალგზის მტერთაგან მოცარებულ იყო და არღარა დაშთომილ იყო ქართულსა ენასა ზედა სწავლა ესე ფილასოფთა. და სხვათა ენისა კაცნი ქართველთა ეციცხოდენ. და აწ მე მეფემან მეფეთამან ვახტანგ ეს სპარსული აიათი, რომელ არს ქმნულების ცოდნის წიგნი, ზიჯი, თალა მასლა და სხვა ოქმების წიგნები ვთარგმნე მირზა აბდურჩა თაფრიზელის წიგნის კითხვითა და თანა შეწვევითა. და სტროლაბიც ქართულად გამოვიღე. ნუ უკუე ისწავონ და წადიერ იყვნენ ფილქსოფოსობისად. და ინებონ და შესარულონ ქართულისა ენითა ფილასოფობა (sic) და გამოიღონ. და ჩემთვისაც შენდობის მოქენე ვარ, რამეთუ საქმეთაგან საცნაურ არს, ვითარმედ მრავალნი ჭირნი მინახვან ამა წიგნთა ზედა. და არცა თუ მეფობისა მსახურება დამიკლიეს» (ა ი ა თ ი, ტფილისი 1721 წ., გვ. ბ, გ).

რასაკვირველია, «მრავალნი ჭირნი» მარტო სადა თავმოყვარეობას არ გამოუწვევია («და სხვათა ენისა კაცნი ქართველთა ეციცხოდენ»), — «მრავალ გზის მტერთაგან მოცარებულ» საქართველოს მწვავეთ ესაჭიროებოდა დროის შესაფერი, თუნდა ელემენტარული ცნობისმოყვარეობის დამაკმაყოფილებელი ან გამაღიზიანებელი «მეცნიერება», რომლის შემკვიდრებითი ძაფი, დროთა ვითარებისა გამო, უტყვე გაწვევტილიყო, ვახტანგის თანამედროვეთათვის მანც. ამას გარდა, საჭირო იყო აგრეთვე მივიწყებული ქართული სამეცნიერო ენის აღდგენა და მისი მომარჯვება, მაშასადამე, საჭირო იყო არა მარტო უცხო ენით თარგმნა, არამედ შესაფერი ლექსიკონების დამზადებაც. ასეთი რთული შრომის ნყოფიან როგორც ულუღ-ბეგის სასტრონომიო ნაწარმოების ვახტანგისეული თარგმანი¹⁾, ისე ვახტანგის

¹⁾ იხ. გ. მარტი, ულუღ-ბეგის ზიჯის ვახტანგისეული თარგმანი სპ.-ქართ. ლექსიკონით (სპარს. — ქართ. ცლანი I, გვ. 3).

მიერვე სპარსული ენით გადმოქართულებული ჰქონდა და იღ-
ნუჯუმი.

§ 2. ჰქონდა იღ-ნუჯუმის ხელნაწერი აქამდე რუსეთის სამეც-
ნიერო აკადემიის სააზიო მუზეუმს ეკუთვნოდა, ხოლო 1923 წლის
ოფიციალური განკარგულებით იგი საქართველოს ს. ს. რ.'ს
გადაეცა.

ხელნაწერი (Msc. Georg. № 188, a, 29,5 × 21 cm.—ff. 87)
უთარბლოა. პირველ ფურცელზე შემიწერილია «პეტრე», ქვემოთ:
«ღირს 100, დედოფლის ახნასაგან ნასყიდი არის». უკანასკნელი შვიდი
ფურცელი ცუდათაა შეკინძული და ზოგან ამოგარდნილიც. უდაზე ვახ-
ტანგის ხელით დაწერილია: «რამთონიც: დარაჯა: განს: მოემატება:
იმთონი: 18 დაღიღა: 40 სანისა: მოემატება: აგრეგ: და[ა]კლდება:»
შემდგომ იწეება ლექსი:

გულის: სეგდისა: სალხენად: განსა: ვგრა: აჭარხალითა:
მზეგ: გული: ჩემი: ტევექსილი: მისწიე: აჭარხალითა:
განვეკლურდე და: გაფიჭრა: დაგრჩე: ვით: აჭარხალითა:
და: საზღოდ: ვიკმარო: სიტოცხლე: ვატარო: აჭარხალითა:
ვაქებ: ღთს: ყოფლის: მოქმედსა: კეთილით: მიუსდომელსა (sic):
ყოფლთა: საყოფთა: ნორჩისა: გამალებისა: მდომელსა[:]
მზრდელსა: ყოველთა: ზღვა: ხმელთა: მტკავლითა: გამაზომელსა:
და: ჩემის: სიბერის: ყვაფილით: ჩემსა: ქურციკებ: მზდომელსა:
ლექსს შემდეგ: «ქ: მასკვლავების: წიგნი».

ტექსტი ღამაში მხედრულითაა დაწერილი. პირველი გვერდით
იწეება ლექსიკონი (ქ: თათრული: სახელი: ქართულად: ნათარგმანი:
ვარსკვლავთ: მრიცხველთ: რიგისა:), რომელიც მოთავსებულია თორ-
შეტ ფურცელზე; ამას იქით დატოვებულია 6 დაუწერელი ფურცელი.
თვით სალექსიკონო ადგილში ხშირათ რამდენიმე ცარიელი პწკარია
მომარაკებული. ტექსტის პირველი ორი ფურცელი ვახტანგის ხე-
ლითაა შესწორებული. აქ, როგორც ულულ-ბეგის წიგნის თარგმანში,
ცთომილების სპარსულ-არაბული სახელების მაკიერ მათი ბერძნული
შესატყვისია ნახმარი: «აფროდიტე», «კრონოს», «ერმი», «დიან», «არია»
(იუო: ზოჭრა, ზოჭალი, ოთარდი, მუშთარი, მარინი). მსგავსათვე შე-
სწორებულია აგრეთვე სხვა სიტყვებიც, მაგალითად: «თაყვიმი» ან «თა-

დუმი», «თარღი», «ბურჯი», «დარჯა» და სხვ. (ამის მაგიერ ჭიდადათ შიც და უბ' შიც იხმარება: სადაობა, ქორანიკონი, ეტლი, შენაკი). მაგრამ ჭიდადათში ასეთი შესწორება, როგორც ვთქვით, მხოლოდ ორი აუტრცლით განისაზღვრება; ჩვენთვის უცნობი მიწეზისა გამო, რედაქციული შრომა ვანტანეს ბოლომდე ვერ გაუწევა.

§ 3. ხელნაწერი შემდეგ თავებს შეიცავს. რვეული პირველი:

- 1) ცის რიგი და ამბავი («შეფერებულბანნი» ვერძის, კუროსი, ტუუბის, კირჩხიბის, ლომის, ქალწულის, სასწორის, ღრიანკელის, მშვილდოსნის, თხისრქის, მერწყულის და თევზის);
- 2) მუსალსათის რიგი და საქციელი. რვეული მეორე: 1) ჭუდუდის რიგი; 2) ვაჯუის მარიფათი; 3) დარჯათის ამბავად დედალ-მამალი; 4) სახლების გზა და რიგი და იმის მარიფათი; 5) გზა, ანბავი (sic) და რიგი ბურჯებისა; 6) ბაბი, მოარულის მსკულაგების საქმე და რიგი და იმათი საფერისი; 7) რასისა და წანაბის წიგნობა; 8) სადათი და საჭსობის ამბავი მსკულაგებისა. რვეული მესამე: 1) მსკულაგის სადათის ცოდნა; 2) მსკულაგის ამბავი; 3) მსკულაგის ნაწრის ამბავი; 4) მსკულაგის სიმხარულის ცოდნა; 5) ხუსუთაის ცოდნა; 6) მწის ქუსუფას ამბავი; 7) მსალის ხათა ვსავაბის ამბავი; 8) უაზა ჭაჯათის მარიფათი და დროსი ცოდნა; 9) მთვარის მანსილეების ცოდნა და ამბავი. რვეული მეოთხე: 1) ბაბი ვსავაბი მიწების იულიმებისა; 2) ამბავი იულიმებისა და სხვ.; 3) ამბავი ბალადებისა და სხვ., 4) თარხების ცნობა და ამბავი; 5) ბაბი, ამბავი: მსკულაგის გამობრუნება და დგომა. რვეული მეხუთე: 1) ბაიანი, მსკულაგის რუბათი; 2) ბაბი, ბაიანი მსკულაგის, თაბათი მაშრიე-მადრბისა; 3) ბაბი, კარი: მსკულაგების სხენება, რომ მიესთან უასი, პირდაპირი, შორი-ახლოს ელაფნა; 4) ბაბი, დალილის დაჭერის რიგი; 5) ბაბი, მსკულაგის ნაწრის ამბავი და რიგი. რვეული მეექვსე: 1) მსკულაგების ლეჯის ბაიანი; 2) ბაბი, თორმეტის ეჭამის სახლი; 3) ბაბი: ძვირობა და იათობა და სხვ.; 4) ბაბი, შვიდი მსკულაგი რისაც მუჯავსი [sic] არის და სხვა. რვეული მეშვიდე და მერვე: 1) ბაბი, დაფი თადბირისა წიმირი თქმა; 2) ბაბი, ისთიხრაჯი ხობი ამბავი; 3) ბაბი, საჭამის ბაიანი და იმის ისთიხრაჯი; 4) ბაბი, საქმე[ე]ბის იხთიარი, პირველ გზა-ურობის იხთიარი; 5) ბაბი, ყრანათის ბაიანი თორმეტს ბურჯსე.

ხელნაწერს დართული აქვს 15 «ჯადვალის», 15 «სურათის» და 3 «ხაზის».

ტექსტის დასაწყისი (f. 18). ქ: ვისაც: უნდოდეს: რომ: თაყუიმის: ¹⁾ ანგარიში: და: რიგი: ისწავლას: ჯერ: უწინ: აბჯადის ²⁾: ანგარიში: უნდა: ისწავლას: ერთი: ორი: სამი: ოთხი: ხუთი: ექუსი: შვიდი: რვა: ცხრა: ათი: ოცი: ოცდაათი: ორმოცი: ორმოცდაათი: სამოცი: სამოცდაათი: ოთხმოცი: ოთხმოცდაათი: ასი: ორასი: სამასი: ოთხასი: ხუთასი: ექუსასი: შვიდასი: რვა[ასი]: ცხრაასი: ათასი ³⁾: ქრონიკონი: თარიხებში: თაყუიმებში ⁴⁾: რომელი: საოგანაგში: ნამეტანი: იმ: ასოს: წინ: დასმენ: და: რომელი: ნაკლებია: მასუკან: დასმენ: ასრე: შვიდი: ერთი: და: ამ: რიგად: კდ, იზ, იბ, ი, ს, ვ, დ და: ყოელი: რიგი: უნდა: დაინახოს: იცნას: და: სიფრი: უნდა: იცნას:

ტექსტის დასასრული («ჯადვალუბამდი» და «ხაზებამდი»): მაგრამ: ყრანი: მუსაფლათისა: ასრე: არის: რომ: თუ: ცეცხლის: მუსაფლას: იყოს: მაშრიყისაკენ: ძალიანობა: ყუფათი: ექნებათ: და: თუ: მიწის: ბურჯით: იყოს: ჯუნუბისაკენ: და: თუ: ქარის: ბურჯი: იყოს: ყარბისაკენ: და: თუ: წყლის: ბურჯი: იყოს: შიმალი: და: იმ: ბურჯსე: რომ: ყრანი: იქნების: იმისი: თასირი: იმ: ქალაქებს: მიეცემა: რომ: ბურჯის: საფრისი: იყოს: ღდათან: იცის: და: გათავდა: ქითაბი: ჰიდაიათილ: ნუჯუმი: ღთის: ძალითა: და: იმედითა:

§ 4. უკანასკნელი სიტყვებიდან ჩანს, რომ ნაწარმოების სახელი ჰიდაიათ ილ-ნუჯუმი ყოფილა. ავტორის შესახებ ჯერჯერობით არაფერი ვიცით. ჰიდაიათ ილ-ნუჯუმი Rieu' საც აქვს მოხსენებული: Cod. 1484—1489 A. D. Add. 23, 568, f. 55—77 *هدايب النجوم* a manual of astrology Author: Nāsir ud-Din Haidar B. Muḥammad ush-Shirāzī. Beg. شكر و سپاس خدايبرا كه منزه است ذات او The author states that he had written it A. H. 687,

¹⁾ გადახზულია და შემოწერილია: **სადამონის**.
²⁾ გადახზულია და სხვა ხელით შემოწერილია: **ანერთის**.
³⁾ ფოველ რიცხვს შემოწერილი აქვს თავისი შესატყვისი ქართული და არაბული ასოები, მაგალ: ერთი ۱ ا, ორი ۲ ب და ა. უ.
⁴⁾ ორი უკანასკნელი სიტყვა გადახზულია და სხვა ხელით დაწერილია: «ქორანიკონებში და სადამონში».

after finishing another work called زيج رصد السبار. It is divided into thirty Babs, partly disposed in tabular form¹⁾.

სამწუხაროთ, ამ ცნობების მიხედვით გადაჭრით შეუძლებელია რაიმე ითქვას ამ ჭიდადარის ჭიდადათ ილ-ნუჯუმიისა და ჩვენი ხელნაწერის ურთიერთობის შესახებ. ავტორის კვალის მოსაძებნათ შეიძლება უმნიშვნელო არც ის იყოს, რომ ხელნაწერში ნახსენებია ცნობილი ფარსეულად - მრიცხველი აბუ მასარი ბალხი²⁾. მაგრამ ქართული თარგმანი, ორიგინალს რომ თავი დავასებოთ, თავისთავადც საუურად-ღებო მასალას წარმოადგენს მეცნიერებისათვის. საუურადღებოა ჩვენი ხელნაწერის სინტაქსისი, თავისებური «პარალელიზმები», ტრანსკრიპცია და აჭრელებული ენა. ძეგლის სასოკადო დანახიათებისათვის სკამო იქნება სხვადასხვა რიგის შესაფერი ნიმუშები.

§ 5. სინტაქსისი:

1) «და ამ დღე ხორასში ქვას შემოდგემს, ხორბალს, მუხუდოს, ამისთანას რასმებს, ქათამი მოხარშვენ, დაცდილი აქუთ» (45 r.),

2) «იცადე, რაც მასკულადი რომ შარბი იყოს, ასე გეგონოს. რომ კელმწიფე თავის გლეხსე, და თუ სახლში იყოს, როგორც სახლის პატრონი თავის სახლში ბძანება გაუვიდეს, ისე გაუვა» (34 v.).

3) «მეოთხე ინსირაფი ასრე იქნების, რომ მოფარე (ვ) დარჯა ჭამალზე იყოს, გაცილებულს მუნსარიფს ეძახიან, და მეორეც ეს არის. რომ ორი მასკულადი ერთს ბურჯუყე ერანი ქნან, ჩქარი მოსიარულე მას წენარი მოსიარულეს გასცილდე» და სხვ. (36 r.).

4) «მეორე ვაჯი თალა ვადი იყოს, ასრე, რომ სუბუქი მოსიარულე მასკულადი სხვა მძიმე მოსიარულე შეერა უნდოდეს, და ის სუბუქი მოსიარულე მასკულადი სხვა მძიმე მოსიარულე მასკულადი დახვდეს და შეერინა შეიქნას» (36 v.).

¹⁾ Ch. Rieu, Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum, vol. II, p. 852, b.

²⁾ აბუ მასარის შესახებ იხ. II. Suter, Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke, ლეიპციგი, 1900, გვ. 28—29 (Abh. z. Geschichte der Math. Wissenschaften... X. Heft).

5) «და თუ ეს¹⁾ ჭალი დახადებაში გამოჩნდეს, დღენი დიდი მისცემენ» (51 v.);

6) «... მაგრამ წინასწარმეტყველი ნუჭმა ფეიე [ა] მბარმა სამ წილად გაჭყო» (41 r.);

7) «ჩქარი მოსიარულემა წყნარი მოსიარულეს გასტილდეს» (36 r. შეად: ჩვენმა ფელამბარმა მატმად მუსტოფა მატამ მადინას წასულა, ულელ-ბეგი, f. 2 v.);

8) «ამათი წელიწადს შუა» (44 r., თუმცა იქვე: იმათ წელიწადს შუა);

9) «ერთი თვეს მოუმატებდენ» (ibid).

§ 6. პარალელიზმი. პარალელიზმი ჭიდაჯათ ილ-სუჟუმში ორი სხვით გვევლინება: ა) სპარსული, resp. არაბული სიტყვა + ქართული შესატყვისი და ბ) წინაუკმო: ქართული + სპარსული, resp. არაბული შესატყვისი. ჩვენი ძეგლის სოცადი საკულტურო თბე უიგლებს გვადლეს ვიფიქროთ, რომ ფსიქოლოგიური განსწრაფვით ეს პარალელიზმი მართლად თარგმნის ჩარჩობაში არ უნდა იყოს მომწვედეული («ყამარ ქართულათ ნიშნავს მოფარეს», «მოფარე არაბულათ ყამარი»), — იგი იქა-აქ წაკავს მბლონურსა და შეხვეულ «სტილს», რომელიც, ცხადია, ვერ შეეფარდება შოთას პარალელიზმებს²⁾, მაგრამ თავის სწომში მაინც ატარებს მის შემძლებლობას. სანიშნოთ აქვე აღვნიშნავ რამდენიმე მაგალითს:

ა) იმისი ფასადსა (فاساد) ავობას შუშთარისავით იქნების, f. 55 v. მიწრჩის თბიათი შუშთარის თბიათის ზიდდი (ضد) უარი, f. 58 v.; და სოჭალი მზის ზიდდი უარი, ibid.:. რომ სოჭას მარაფი და თბიათით ზიდდი უარი არიან, ff. 58 v., 59 r.; მსე რომ ჭამალსე მივიდეს, შიმალისკენ წყვით ამოვა, და დღეს გატკლდების, და მზის ყუვათი (قوة) ძალი გამოჩნდების, f. 58 v.; და თუ ყამარის (قمر) მოფარის ახარი სარიუს სერი იყოს, ჩქარი იყოს, f. 43 v.; ყამარი მოფარე ორი თარაფისკენ...

¹⁾ ჩამატებულია.

²⁾ ამის შესახებ იხ. Н. Я. Марр, Грузинская поэма «Витязь в барсовой шкуре» Шоты из Рустана и новая культ.-истор. проблема, II. 1917, გვ. 485 და შემდ.

f. 60 r.; და უკან ვეღარ შემოიბრუნებს ეჭთირაყის სხვადასხვა და იმის უღონობით წაიფობითა (ضعيف), f. 55 r. და თუ ნაჭსი მსუგულაფი ამ სხელებში იყოს, წაიფი უღონო იყოს, f. 61 r.; დიდი ჭაღები (حال) საქმე[ე]ბი გამოფა ქვეყანაზე, f. 71 r.; ბიბნები (بيابان) უდაბურები ზღვა შეიქნას და ზღვა უდაბურად შეიქნას, f. 71 v.; ... და თუ ვაბაღში იყოს, როგორც დაჭერილი ჯინჯილხანაში¹⁾ საკანში, f. 34 v. და სხვა.

ბ) მაგრამ რომ დაფეს რაღა უყოს და დაფეი კარგს ალაგს იყოს, ჭაჭათის სწორეთ რასთისა (راس) იქს, f. 55 v.; და არაბის თვე თვარე უამარი არის, f. 43 v.; რომ უთარიღს მისტეს, სახის დახატვა ნაქაშობა (نقش), f. 66 v.; და თუ ფეკამბარი იყოს, იმისი სამართალი შარიათი (شرعت) ძნელად გავიდა, f. 72 r. და სხვა.

§ 7. ტრანსკრიპცია. ტრანსკრიპცია მეტათ მერეეია და ამ მხრით განსაკუთრებით უფრო სავგულისხმა:

A. ა) უაფელთვის დაცული არაა თქმლიდი (-): ضَد 56 წილი, 55 r. წილი; ر 176 რაღი, 55 v. რაღი; اتصال 87 ითისალი, 54 r. ითისალი; متصل 129 მუთასილი; ბ) უღრის ხსნ ო-ს, ხსნ ო-ს: استخراج 96 ისტინრაჯი (ტ-ში აგრეთვე ისთინრაჯი); مستقيم 97 მუსტაყიმი (ს. v. ისთიყმათი); استقامه 97 ისთიყმათი; انتہاء 91 ინთა და სხვა; გ) იგივე ითქმის ო-ს შესხებატ: سرطان 192 სარათან (ტ-ში აგრეთვე სარატან); დ) ა = ხსნ ო-ს, ხსნ ო-ს: تريبير 30 თათბირი. თადბირი ibid.; ე) غ = ღ, ხსნ უ: مغرب 114 მადრბი, 34 r. მადრბი, 38 v. id.; გ) ق = ღ, უ: تقويم 82 თაღუმი, თაფიმი ibid. (უბ ტ-ში 20 r. თაღუმი), طريق 79 თარიაღ, 80 თარიყა; ხ) ეროს და იმავე სიტყვებში ხსნ შესახელია, ხსნ იკარგება: نحس 31 r. ნაჭსი, 31 v. id., 32 r. id. და სხვა., 158 ხასი; متخير 145 მუთჰეირა, 147 მუთიერასეირი; حبيض

1) زنجير (= زنجيل) زندان = خانه + زنجيل დიალექტური ფორმა უნდა იყოს. زنجيل აღნიშნული აქვს ვ. უკოვსკისატ (В. А. Жуковский, Материалы для изучения персидских наречий, ч. II, в. I. Петроград 1922, стр. 247 s. v. زنجير). პირველი ჯგ-ს (ჯინჯილ) შესახებ შეად. В. А. Жуковский, op. cit. 246, s. v. زن.

31 r. ჰაზიზი, 1 აზიზი; حَب 23 v. ჰაჰატი, 242 ჰატი და მრ. სხვ.;
 ح = ზ-ს: ح 71 თახთ (თუმცა ტ-ში აგრეთვე თახტ, მაგ., 51 r.
 და→თათ: თათუმ შუა, 33 v.).—ტრანსკრიპციის მერყეობისათვის
 მეტათ დამახსიათებელია აგრეთვე შემდეგი მაგალითებიც: 1) ოთა-
 რიდი, ოთერიდი, უთარიდი, უთართი (ff. 69—70);
 2) სფასალარი, სფუასალარი, სფაჰსალარი (70 v.,
 72 v., 73 v.); 3) უმიდი, უმედი, იმიდი, იმედი: «უეურე
 შეთერთმეტე სხლის ჰატრონსა, თუ სადი იყოს, ან თაღეში იყოს,
 ან მუთასილი თაღეის ჰატრონთან დალილია, რომ, ის იმედი რომ
 აქუს, იქნების ადვილად და სადათის ჰოფნა იქნების. და თუ თაღეის
 ჰატრონი უმიდის სხლის ჰატრონთან მოკვიდოს და უმედის
 სხლის ჰატრონმა ის ყაბული ქნას, უნდა ეცადოს, ის უმიდი რომ
 იქნების, და თუ უმიდის სხლის ჰატრონი ნაჰსი იყოს და თაღეში
 იყოს ან თაღეის ჰატრონს უეურებდეს, თუ თანაბის ან მუყაბილას
 უეურებდეს, ის უმიდი არ იქნების. თუ თაღეის ჰატრონი ნაჰსი
 იყოს, ნაზრი თასლისთან ან თასდისთან ჰქონდეს, თაღეის ჰატრონი
 ყაბული ქნას, ზოგი იმედი მიეცეს და ზოგი გაუფუხდეს [sic]
 (63 v.); იმიდი რომ იმ საქმეში ჰქონდეს, მიეცეს (64 r.).

B. განცალკევებით უნდა აღინიშნოს ა'ს ტრანსკრიპცია: ჩვეულებ-
 რივ ფ'ს გარდა ხელნაწერში სწამისოთ ხშირათ იხმარება განთვისე-
 ბული ნიშანი, რომელიც კარეგნულათ ჰ'ს გამოხატავს¹⁾, მაგრამ
 განსზავებით, ალბათ, უწერტილო ა'ს. მერყეობა აქაც ისეთივე ძლიე-
 რია, როგორც შენაჩვენებ მაგალითებში: صفر 198 სიფრი || 18 r.
 სიფრი, فلك 164 ფალაქი (უბ 59, 183 id.) || 47 r. ფალაქი,
 ضيف 60 ზაიფ (ზაიფულ თაშრიე) || 51 v. ზაიფ (ზაიფულ თაშ-
 რიე), 55 r. id., 61 r. id., ارتاع 99 ირთიფა (უბ 33 id.) || ირთიფა
 37 r., 54 r. id. და მრავალი სხვა. ამავე ნიშნით სარგებლობს ვახ-
 ტანგი უბ-ში და აგრეთვე 1721 წ. ტფილისში დაბეჭდილ «აიათში».

¹⁾ «რამლის წიგნის» (As. Mus., Ms. Georg. № 188, b) ერთ-ერთ ჯადვალში
 (50 v.) ა'ს გვერდით უწერია ჰ, როგორც იმის შესატყვისი. ჩვენს მიერ დასახე-
 ლებულ ხელნაწერებში ორიოდე გამოჩაყლისს გარდა (მაგ., აუნან-ი اوانان,
 «აიათი» გვ. რმე, თუმცა იუნანი გვ. რმდ, დამირი (?) اشر, უბ 107)
 ჰ უველგან ა'ს გამოჩაყველ ნიშნათა ხმარებული.

უკანასკნელი ნაწარმოები, რასაკვირველია, გაცილებით უფრო წმინდა ქართულითაა დაწერილი, ვიდრე უბ ან «ჭიდამათი»; მიუხედავად ამისა, აქაც თვალსაჩინოა სპარსული გავლენა; ამის მამხილებელია, სხვათა შორის, **ف = მ**'ს ხმაზეა შემდეგ შემთხვევებში: **მ არ ს ი** (**უბ** სმარსი 4 r., ფორსი *ibid*), **იხ. სპ არ ს ი** (**რდა**), **მ უ რ ს ი** (იმას მურსი უადიმს დაატანებენ, **რიო**), **ა მ რ ი კ ა** (**რდგ**), **მ არ ა რ** (**რდგ**), **ს ა მ ა რ ი** (... ვარსკვლავთ მრინცხეულთ მოწრამი ოცდაათი, სმარი ოცდაცხრა..., **რივ**), **თამაუთი** (**უა, რ, რბ** და სხვ.), უმადლი (და ზღვას უმადლის სმკრეთისაკენ გაიფლის). ეს მოწიწება **ف**'სადმი იმდენათ ძლიერია, რომ სიტყვა «სიფრიფანაც» კი **უბ**-ში (195) «**ს ი მ რ ი ფ ა ნ ა თ ა ა**» გადმოცემული (აღბათ, **صفر**'ის გავლენით).

C. ხელნაწერში ხანდახან თითქმის ფოტოგრაფულათ გადმოღებულია ის სპარსულ-არაბული სიტყვები, რომელნიც უკვე დიდი ხანია, რაც თავისებური ელფერით დამკვიდრებულან ქართულ ნიბადავზე. ასეთია, მაგალითად, **ხალეი** (= ხალხი, არაბ. **خلق**: «ხალყის მოკეთე იქნების, ხალყის გამხენი, ფალაქების გამხენია 38 v.)), **თახტი** (= ტახტი, სპარს. **تخت**: «მზე, მეფე თავჯითა და თახტითა», 64 v.; «თაჯი — თახთანია», 64 v., 65 r., 65 v.), **მირჩიხი** (= მარჩიხი, არაბ. **مریح** f. 57, 58 და შემდ.) და სხვა. არა ნაკლებ საკული-სხმოა სპარს. **چوگان**'ის ფონეტიკური ტრანსკრიპცია. ქართულ ლიტერატურაში უკვე დაკანონებული ფორმის («ჩოგანი»-ს¹⁾ მაგიერ («კელ-მარჯუედ სტემდეს ჩოგანსა...», **შ. რ.**), ხელნაწერში ნახმარი ფორმა ჩოვგანი: «ცხენს ჯდომა, ჩოვგანის თამაშობა», 70 r. უოყმანი ემხნევა აგრეთვე სიტყვა **كبرى** (**კბრი**) ს ქართულ გამოთქმასაც: «თასირი ყრანი ქვუბ რა», 71 v. (მდ. ქუბ რა 199). მაგრამ, საერთოდ, ხელნაწერი სრულიად არ გვადლევს საბუთს ვიფიქროთ, რომ იქ შექრილი «თათრული სახელები» მარტო ლიტერატურული გზით მოგზაურობდენ რომელიმე «მირსა აბდურისა თავრიწყელის წიგნის კითხვითა და თანაშეწევნითა» («**ა ი ა თ ი**», გვ. **ზ**). ზემოაღნიშნული არაბული ფორმები (**მარჩიხი** || **მირჩიხი** || **მირჩიხი**, **იმედი** || **უმედი** და სხვ.), როგორც დაფინანსეთ, მეტათ დაუდგრომელი და ცვალებადია: წიგნი და ზეპირი

¹⁾ შედ. სომხ. **չոկան** (H. M a p p, Вступит. и заключ. строфы Витязя в барсовой коже, TP XII, 40).

სიტყვა მუდამ ერთმანეთს ებრძვიან, — და ვარსკვლავთმრიცხველობაში გამოწრთვნილი «ასტატებიც» ხეხსით თუ უხეხილეთ უპირატესობას ცოცხალ კილას ანიჭებენ¹⁾.

§ 8. ჭიდაჯათის ენა. ვანტანგის «თანაშემწენი», რომელთაც უტყუარი ბეჭედი დასწევს სასოგადოთ გადმოქართულებულ ასტრონომიულ — ასტროლოგიურსა და მათ მონათესავე ძეგლებს, ენის მხრივ მნიშვნელოვან მასალას წარმოადგენენ როგორც ქართულის, აგრეთვე მუსლიმანური ენების მკვლევართათვის. ცხადია, საკითხის საბოლოო გამოშეკებისათვის საჭიროა მრავალი წინასწარი შრომა, განსაკუთრებით აუცილებელია თვითონ ძეგლების უმეშვეოთ შესწავლა და მათი, თუნდა ნაწილობრივი, კრიტიკული გამოცემა. საქმეს რომ ზერეკლი შეეხედოთ, იოლად მოვიმარჯვებთ ფუფე დასკვნებსა და აფატიურათ შეუსაბამო მოსაზრებებს; მთავარი «დამნაშავე» აქ თვითონ სამკვლევრო ძეგლია, რომლის ხარვეზები (ხანდახან ილაშქროს ძალით) მეტათ ნათლათაა ჩვეს წინ გაშლილი, მაგრამ ხსული კი ბურთში იკარგება. ესევე ითქმის გადმოქართულებული ჭიდაჯათისათვისაც: ახალი ქართული, ცოცხალი ვულგარული ქართული, ძველი სალიტერატურო ქართულის თითქმის მოკრძალებით შენახული ფორმები და სპარსულ-არაბულ-სომხურ-თურქული იმდენათ შეხმატებილებულან ჩვენთვის საინტერესო ძეგლში, რომ ვანტანგის ფართიხალი პურიწმინდკი, რასაკვირველია, აქ მინცადამანც შესამხნევე კვალს ვერ დასტავებდა.

«ბარბარისმების» ხოგიერთი ნიმუში სევითაც გვიქანდა მოხსენებული; ჩვენი ძეგლის საკულტურო წყაროების აღმნიშვნელი ორი-ოდე დამატებითი მაგალითი კერჯურობით სრულიად საკმარისათ მამახნია ჩემი წერილის უმთავრეს საგნისათვის.

ამ მხრივ მისათვალა პირველათ ყოვლისა ისეთი ცოცხალი საყოფაცხოვრებო სიტყვები და გამოთქმანი, რომელიც შედარებით იშვიათად იხმარება ხოლმე ქართულ მწერლობაში; «ჭიდაჯათში» ნახსენების სიტყვა პოლოტიკი, სომხ. *պոլիტიკ*; (ასოებში: წელი, ზურგი, ამას

¹⁾ ამ საკითხისათვის იხ., სევათ შორის, Н. Н. Марр, Грузинская поэма «Витязь в барсовой шкуре» ..., 476, სადაც ავტორი ეხება «ვ. ცყ»-ში ხმარებულ ცთომილების სახელებს.

ქვეით მუცელი, ჭიპი, სსირცხა ასო, ჰოლოჭიკი, უუერი» (21 r.);
 მეორე ზღვავსათვე იშვიათი ტერმინია კოტოში, სომხ. *կითი*¹⁾:
 «რომ ზაჭრას მისცეს [თადბირი], ნიქაჭი, ბაზურგანობა იუოს, რომ
 უთარიდს მისცეს — ჭავამათი, კოტოში [იუოს], 66 v. «ჭავამათი
 (არაბ. *حجامت*) || კოტოში» «უუვათი — ძაღის» ტიპის ჰარალელიზმის;
 საფიქრებელია, რომ ჰარალელიზმის მეორე წევრი-სიტყვა «კოტოში»
 უფრო შეთვისებული და შინაური იყო მთარგმნელისათვის, ვიდრე
 ჭავამათი.

უურადლების ღირსია ჩვენს ძეგლში აგრეთვე ისეთი გამოთქმები,
 როგორცაა 1) კერძო მთხვეველი ან ტეტხლის მთხვე-
 ველი (85 r., შეად. *ხრკრყაღი*; *ყაღანს* «მთხვევა», ჩვეულებრი-
 ვათ — «თაუუნის ტემა») და 2) ჩასავლეეთი (= დასავლეთი): «ჩასა-
 ვლეეთისაკენ სიდი, მისრი, მაქა, მადინა...» 21 v., «ჩასავლეეთისაკენ
 მიწა...», 22 r.; «ამოსავლეთიდან ჩასავლეთადინ ქვეყნის სიგქე
 არის, ჯუნუბისაკენ შავი კაცნი არიან, ქამს მისცა, და შიმაღისაკენ
 რომ თეთრ თერები არიან, იათიზს მისცა», 41 r., «ამოსავლეთი-
 საკენ და ჩასავლეეთისაკენ ინახვის», 52 v. «ჩასავლეეთი», რო-
 გორც ირ. «ამოსვლისა» გვხვდება აგრეთვე «აიათშიც»: «ამოსვლის
 შენაკი იმ შენაკისა ჭქვინს, რომ ეტლების ცის შენაკი და ვარსკვლავი
 ერთად ამოვლენ, და ჩასავლეეთის შენაკი იმ შენაკისა ჭქვინს...» (გვ.
რე-რე). საგულისხმოა, რომ იმავე სიტყვით («ჩასავლელი») სარგებ-
 ლობს *საჯათნოვას* (ან, როგორც თეიმურაზი ამბობს, *საჯათ-
 ნამას*) შვილი იოანე (ივანსეილოვ) არაბული სიტყვის «მადრიბ»-
 ის (*مغرب*) სანაცვლოთ, საკუთარი ხელით ჩაწერილ ლექსში («რა ზარ-
 ბაბი, რა ატლასი, რა ზარი ვარ, იცი განა?»):

ეს ჩემი¹ გულის ნაღველი ვატეობინე ირანველთა,
 ამოსავლეთს, ჩასავლეელთა, კელმწითეთთა, ერთა, ბერთა²⁾

ი. გ რ ი შ ა შ ვ ი ლ ი ს გამოცემში³⁾ ეს ორი ზნკარი ასე იკითხვის:
 «ეს ჩემი გულის ნაღველი ვატეობინე ერანელთა,

¹⁾ «კოტოში-მოზიღვით სისხლის გამომღებელი ქურქელი» (საბა, s. v.)
 «рожок кровопускальный, corne servant à saigner» (ჩუბ., s. v.).

²⁾ As. Mus., Msc. Georg. № 222. f. 8 r.

³⁾ ი. გ რ ი შ ა შ ვ ი ლ ი, *საჯათნოვა*. ცუილისი 1918 წ., გვ. 112.

მასრიეულთა, მადრიბელთა, ხელმწიფეთა, ერთა, ბერთა»¹⁾—

თუ სიტყვა «ჩასავლეთი» ამ შემთხვევებში უბრალო ანალოგიითა არა
აიხსნება (აღმოსვლა — აღმოსავლეთი, ჩასვლა — ჩასავლეთი), მაშინ
უფლებს გვაქვს ვიფარადოთ, რომ ეს გამოთქმა *არხაძინაძე*-ის გამო-
დახილია, საკუთრივ *მთაანე*-ის შესატყვისი (შლ. აფხაზ. *a. marvianara*).

როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ხელნაწერის ქართული ენა დადგი-
ნებულ სალიტერატურო ფორმებს გარდა ვულგარულ ფორმებსაც
უხვავთ შეიცავს. ამ მხრივ «ჭიდაჯათიც» გვარიან მასალას მისცემს მას,
ვისაც წერილობითი ძეგლები ერთადერთ საიმედო წყაროთ არ
მიიჩნია ენის ევოლუციის გასათვალისწინებლათ. მე-XVIII-ე საუ-
კუნის პირველ ნახევრისათვის მაიხსნადამინც «კანონიერი» არ უნდა
აუარს (მწერლობაში, რასაკვირველია) ისეთი ფორმები, როგორცაა
«როცაც» (64 r.), «კარკაცობა»²⁾ (63 v.), თუნდა «მაგარი», «გა-
ნიარი», «ცარიალი» (მაგალ. 61 v., 70 v.), მით უფრო «სურიალი»
(«სურიალებში — წყალში რომ არიან», 20v.; «სურიალი რომ ჭავაში
ფრინვედეს», 67 r.) და მრავალი სხვა. აქვე დავასახელებ სხვადასხვა
კატეგორიის ვულგარიზმებსაც: «მეტატრე» 82 r. (შეად. «მეტათრე»
73 r., 83 v., «მეტადრე», *ibid.* და სხვაგან), «დიდრუანი» 30 r.,
«ქრმის» 65 r., 76 v., «სიზრმის» 63 v. (= სიზმრის), «საჭლმის»
73 r., 72 v., «ჩამთონი», «ამთონი», «იმთონი» (*passim*, თუმცა
ხშირათ «ამდენი»), «არმოჩი» (= ორმოში 45 v.; შეად. «რამლის
წაგში»: სახლი 11 r., ხელი 18 r), «ასია» = ასეა (ხშირათ), «არას
ფრისათეინ» 82 r., 83 r., «მოკმაზვა» *ibid.* და სხვა. (დანარჩენი მაგა-
ლითები იხ. ლექსიკონში).

¹⁾ სიტყვამ მოიკანა-და ბარემ აქვე ვიტყვი, რომ საათნოვას უფილის მიერ
ჩაწერილი ლექსები არც ისე უტულუბელსაყოფია, როგორც პაციფიკმული
ი. გრიშაშვილი ფიქრობს (*op. cit.*: გვ. 45): «ღამახინგებული ლექსები»
ხშირათ «დაუმახინგებელი» ლექსის ვინაობასაც გვამცნევს. დიდი სიფრთხილვა
აგრეთვე საჭიროა ზედმეტი სოკლების მოცილების» დროს. მგოსანი ი. გრიშა-
ვილი მგოსნურათ ეხმარება საათნოვას ლექსებს, თუმცა, როგორც მისი
შინაარსიანი წერილი გვიჩვენებს, თავის სტიქიონში შინც, მისთვის უჩვეულო
არ უნდა იყოს ელემენტარული საფილოლოგო აკრიზაც.

²⁾ აგრეთვე «რუსულანიანში»; «თუმცა შენის კელმწიფისა ნახვა არა
მდომოდა და მისი კარკაცობა არა მკსოვნებოდა, აქათ არ წამოვიდოდი».

**ქ. თათრული სახელი ქართულად ნათარგმანი ვარსკუთავთ
მრიცხველთ რიგისა.**

1. **აყიყი** ოვეჯის პირდაპირს ბურჯსა და რაჯას აზისს ეტყვიან.
ქართულად დამდაბლებსა.

2. **ათრანყი** შამოწყრომას. ეს არი, რომ ერთი ჩქარი მოსიარულე
მასკულავი მივიდეს ერთის მძიმე მოსიარულე მასკულავის ნაზრის
საქნელად. სანამდი ეს მივიდეს, მანამდი სხვამ ჩქარა მოსიარულემ
მასკულავმა და[ა]სწრას და ის შე[ე]ყაროს იმ მძიმე მოსიარულეს.
ამაში ის უწინდელი ჩქარი მოსიარულე რაჯა შეიქნას და ამ მეორე
ჩქარა მოსიარულეს ნაზრი უყოს. იმ მძიმე მოსიარულის მასკულავის
ნაზრი გატუდებეს და შემომწყურალი შეიქნება.

3. **არყი ითისადი** ნაკლები ხედვას.

4. **ასად** ღომი.

5. **აურაბ** ღრინაკელი.

6. **აი** მთვარე.

7. **აშირი** მესამე სხელი.

8. **არყი** განი.

9. **აბჯადის ანგარიში** თათრულად ან-ერთის სწავლას არის.

10. **ათია** დღეგრძელობას. მასკულავებს თითო ხასიათი აქუს. გინტ
ი[შ] მასკულავზე დაიბადების, იმთონს წელს გასძლებს.

11. **აფათი** ზიანი.

12. **ათიათი** მიტემა გინს ბოძება.

13. **აფლაღი** თესლი.

14. **აზედი** [].

15. **ბათიუსერი** გვიანმოარული. ეს ასეა ¹⁾ მასკულავი, ერთი დრო
მოუა, რომ, რიგით რომ სიარული აქუს, იმაზე ²⁾ უფრო წინარა დაი-
წეებს სიარულს. მაშინ მოწყენილია.

16. **ბურჯი** [].

17. **ბურჯი ყაიდი** ბურჯი გამადიდებელი. ვითამ მესე იქ დღის f. 1b
მაცუბაშისა.

¹⁾ ხლნწ. ასია.

²⁾ ხლნწ. იმაღლზე (= იმ მაღზე?).

18. **ბოქღ** სიშორე. ორი მასკულაფი რომ ერთმანეროჲე [?] ამდენი ბოღჲ აზისო, ეტყვიან.

19. **ბოჭთ** მასკულაფილა ერთ დღე-ღამეს რაერთის გაიფლის, იმას ბოჭთ[ს] ეტყვიან.

20. **ბაიანი** გამოცხადება.

21. **ბექლი** უწესო.

22. **ბალიქი** **ვაჭირ** ეგება გამოჩენილი.

23. **ბათაბიათი** **ჯოვარ** ბუნები[თ] რაც რამ აქვს კაცსა.

24. **დეფვი** შერწყული გინა წყლის საქანელი.

25. **დეფილი** ეს არი, ერთი რამ რომ არ იცნობ[ო]დეს, ან არ მი[ი]ხდომოდეს, ასეთი სიტყვა თქვა, კაცი იმ სიტყვით დასჯერდეს, მიხვდეს და იცნას.

26. **დარაგაი ითისაღ** დარაჯით მხედველი. ეს ეს არი, ერთი მასკულაფი მეორეს ასე ხედვდეს, რაც ნაზრი იყოს, რომ ერთი დარაჯა შეტანავლები არ იყოს.

27. **დაფი თაბიათ** ბუნებით მიმგდები. ეს არი, ერთი მასკულაფი მეორეს, თავის ან დიდებულის პატრონს, ან სამძღვრისს, ან სამეუ-ლისს, ან წილის პატრონს შე[ე]ყაროს, ან ბურჯის პატრონს. ი[მ] მასკულაფს ეს მასკულაფი თაბიათს მისცემს.

28. **დაფი რუათი** ძალის მიმგდები. ის არი, ერთი მასკულაფი f. 2r. თავის სახლიდამ, ან დიდებულადამ, ან სამძღვრადამ, ან სამე||ულიდამ, ან წლიდამ ერთს მასკულაფს შე[ე]ყაროს, თავის ძალს მას მისცემს.

29. **დაფი თაბიათინ** მიმგდებნი ბუნებით. ეს არი, ერთი მასკულაფი თავის მუზმაში იყოს და ერთს სხვას მასკულაფს შე[ე]ყაროს, ისიც თავის მუზმაში იყოს, როგორც ზოგა შე[ე]ყაროს სოგარადამ მუშთარს უთში.

30. **დაფი თათბირი** მიმგდები თათბირისა. ეს არის, რომ მასკულაფმა მასკულაფს ნაზრი უყოს, რასაც ადგილიდამ თავის თადბირს იმ მეორე მასკულაფს მისცემს.

31. **დარაგა ითისაღი** დარაჯით შეყრა. ეს ეს არი, რომ ან მათ-ლა, ან სათი ერთი იყოს ორისაგ ბურჯისა.

32. **დაფვი** ¹⁾ გამგდები. ეს ასეა ²⁾: რომელიც ჩქარა მოარული

¹⁾ 32 დაწერილია სხვა ხელით (= შეცვლილი ხელით?).

²⁾ ხლნწ. ბსია.

მასკვლავი მივს და მძიმეს ნზაწს უზამს, თავის შუქს და ხსნითის იმ მძიმეს მასკვლავს მისცემს და გაუტღებს.

33. **ღაირა** კრკალი.

34. **ელმი** ცოდნა.

35. **ეილაჯი ქეთხუდა** გვამთ სს[ა]მბო. ეს ეს არი, დაბადებაში ერთი რიგია, დღეგძელობის ამბავს ამას კითხვენ.

36. **ეილაჯი** სულთ სს[ა]მბო. სულის სსქმეს, ერთი რიგი დასტურია, ამას კითხვენ.

37. **ეთრალი** დას[ა]წველი¹⁾. ეს არი, ერთი მასკულავი რომ მცეს ქვეშ შესულიყოს და ყირანი ექნას.

38. || **ვაჩი**, გინა **ვაჯი**, გინა **ვუჯუ** წილი. ეს ეს არი: ერთი ბურჯი f. 2r. სამად გაუყვიათ, თითო ათი დაწაჯისათვის თითო მასკულავი მიუტიათ.

39. **ვაბალი** ჩამოვარდნილი. ეს ეს არის: რაც მასკულავი თავის სხლას შირდაპირ მივს, იმას ვაბალს ეტყვიან. ავი ადგილია.

40. **ვათალი** სვეტი. ეს |ა|დ|ზ|ი| სხლს თალა მ[ა]სლისას ვათადს ეტყვიან. |ბ|ე|ჭ|ია| მაილულ ვათადს ეტყვიან. ქართულად გვერდის სვეტი. გინა²⁾ მისახედი სვეტი. |ტ|ვ|თ|იბ| ზაილი გინა ზაილულ ვათადი, გაგდებული გინა შორი სვეტი.

41. **ვაშია სეირი** მკრთალად მთარული, გინა მკრთალი. ეს ის არის. ერთი მასკულავი რომ სამძღვარში იყოს, არას მასკულავს ნაზ-რი არა ქონდეს, იქილამ გამოვიდეს და იმ სამძღვრის პატრონს შეეკუაროს.

42. **ვსათუ საშა**, გინა **ვათადუსშა** მკათე სხლი. თალის მკათე სხლს, აშუქსა და ამაებს ეძახიან.

43. **ვათადუთვალად** შუათანა შვილი. ვითამ არც ბეჭრი ეყოლოს, არც ცოტა.

44. **ვათადუთარზ** მკოთხე სხლი აღმოსავლისა.

45. **ვათადუსბუ**, გინა **ვათადურრიბ** მეშვიდე სხლი.

46. **ვაჯი** რიგი.

47. || **ვუჯასადენ** მტკიცე უმტკიცე³⁾.

f. 3r.

1) სლნწ. **დასწვედიის**. უკანასკნ. **სან**-ი ამოფხეკილია შალიანათ, სოლო ენ-ი ნაწილობრივ, მასზე წაბმული ინ-ის გადასარჩენათ.

2) ჩამატებულია სხვა ხელით.

3) დასატულია: Gemini, Virgo, Arcitenens, Pisces.

48. **ყანაზი** გველის ბოლო. რასის პირდაპირს **ყანაზს**¹⁾ ეტყვიან.
49. **ყაიფი** გალეული. ეს ის არის, მასკულაგს სადობა ნაკლები ქონდეს, ან გვიან მოარული იყოს.
50. **ყაიფი** შობა, გინა შუქის მშობელი.
51. **ყოჭადი** კრონოს.
52. **ყორა** აფროდიტე,
53. **ყაიფი**, გინა **ყაიფი** **ვათადი** გაგდებული, გინა **შორი** სვეტი.
54. **ყამირი** რაც ნაკითხავია. ის, რაცსაც ბურჯიდან იცნობა, იმ ადგილს **ყამირს** ეტყვიან. ქართულად ადგილი ქვიან.
55. **ყაიფა** **ნური** შუქთ მშობელი.
56. **ყიფი** წინააღმდეგი.
57. **ყათი** ქართულად არ ვიცოდით.
58. **ყაიფიშანა** [].
59. **ყამიში** [].
60. **ყაიფი** **თაშირე** მზეს უწინ რომ მასკულაგი ამოვა, ის რომ სუსტი იყოს, იმას ქვიან.
61. **ყათუფი** **თაშირე** (ყუფი?) აღმოსავლეთის პატრონი. ვითამ აღმოსავლეთისა.
62. **ჭადი** გინა **ჭდი** სამძღვარი. ეს ეს არი, თითო ბურჯი ხუთათ გაუყვიათ, თითო წილი თითო მასკულაგისათვის მიუციათ.
63. **ჭიფი** [ჭიფი?] სამკვიდრო. ეს ეს არი, მამალი მასკულაგი მამალის ბურჯით დღისით მიწის პირზე იყოს, დედალი დედალის ბურჯით ღამით მიწას ქვეშ იყოს.
64. **ჭიფი** ჭ[ა]ში. ეს ის არი, ფარსკულაგი რომ კარგათ იყოს.
65. **ჭამალი** ვერძი.
66. **ჭუთ** თევზი.
- f. 97. 67. || **ჭობი** **ყადა** მართალი შვილი.
68. **ჭარაშყადა**²⁾ ნაბიჭვარი.
69. **ჭ[ა]ფი** წესი.
70. **ჭლიდე** [? ჭ(ა)ლი: დება,] ახლას.

1) ხლნწ. **ყანაზს**.

2) მე-67-ში იყო, ჩვენ გამოვეყავით.

71. **თანთა შუა შეშლა.** ეს ასეა: მთვარე რომ მივა და მისე მია-
დგება, თანთა შუა ქვიან.

72. **თაღა აღმოსვლა.** რაც მ[ე]ცხრეს ქვეშე ციღამ ამოვა, თაღას
ეტყვიან.

73. **თანაზური მათლა** აღმოსვლის შესუდა. ეს ასეა, რომ ორი
ბურჯის აღმოსვლა რომ ერთი იყოს, იმას მათლას ეტყვიან, რო-
გორც თევზის ოცი და ვერძის ათის აღმოსვლა ერთია. ახლა სთი
მასკულავი რომ ოცს თევზ[ს] იყოს, ერთი ათს ვერძსე, ამას თანაზური
მათლაი ქვიან, ვითამ ორისავ სიშორე ვერძის პირველს დარჯასე
ერთია. ესეც ერთი შესუდა არის.

74. **თასღისი** მე[ე]ქუსე კუთხი. ორი მასკულავი რომ ერთმანერთს
სამოცის დარჯავით ნ[ა]ზრს უზმენ, ის არი.

75. **თარზია** მეოთხე კუთხი. ორი მასკულავი რომ ოთხმოც და
ათის დარჯავით შესუდვენ, ის არი.

76. **თასღისი** მესამე კუთხი. ორი მასკულავი რომ ერთმანერთს
ას ოცის დარჯავით შესუდვენ, ის არი.

77. **თანაზური სამანი** უამით შესუდა. ეს ასეა: რამთენიც სთი
ერთი ბურჯია, მეორეც რომ იმთენი სთი იყოს, როგორც ტყუბის
პირველი არის და კირჩხიბის ბოლო. ახლა ერთი მასკულავი ტყუბის
ოცს დარჯასე იყოს, მეორე კირჩხიბის ათს დარჯასე, ამათი დღე
და ღამის სთი სწორი იქნება, კირჩხიბის პირველს დარჯასე ერთი სი-
შორე ექნება, ამას თანაზური სამანს ეტყვიან. ესეც ერთი შესუდა
არის.

78. **თავილი** შესულა. ეს ეს არის, ერთი მასკულავი რომ ერთის
ბურჯის პირველს დარჯას ან დალიღას, ან საღისს შევა, თავიღს
ეტყვაიან. თუნდა სიფრი იყოს, მაინც თავილი ქვიან.

79. **|| თარიღა** გვა. ეს ეს არი, მიზანის ცხრაშეცის დარჯავიღამ f. 4r.
რომ აყრახას სამს დარჯას შუა იყოს მთვარე.

80. **თარიფა უნეირა** გვა მეორე. ეს ეს არის, ვერძის ცხრაშეცს
დარჯავიღამ ეუროს სამს დარჯავიღამ რომ მთვარე იყოს.

81. **თასღისი თაზია** ექვს კუთხი ბუნებით. ეს ბურჯებნი [sic]
რომ წორნი იყუნენ აღმოსვლითა გინა სთით, თასღისი თაზია,
სამკუთხი ბუნებით იმისი სახელებია.

82. **თაღუმი.** თაღუმი ის არის, წლითიწლად გამორჩევენ მას-
კულავეებსა უოველ დღეთ რომელს ბურჯშია, და იმ წელიწადს რაც
შობდება, იმაებს დასწერენ. იმას სპარსნი ¹⁾ თაყვიმს ეტყვიან.

83. **თარიხი** ცხორება, გინა ქკონი.

84. **თაშირი** აღმოსავლეთისა.

85. **თაღთიშასაღო** აღმოსავლის კითხვა.

86. **თაზვიჯი** შეუღლება.

87 **ითისაღი** შეერილი. ეს ასეა: რომელიც მასკულაფი რომ
მასკულაფზე ან |ჟ| დარაჯით, ან |ჟ|რკ|რძ| შორ იყოს, ან ორივე
ერთს დარაჯაში იყოს, ითისაღს ეტყვიან.

88 **ინსარაღი** გაყრა, გინა გაცილება. ეს ასეა: ერთი მასკულაფი
შეორეს შეუროდეს, გასცილებოდეს.

89 **იჯთიშა**, გინა **იშთიშა** მზისა და მთვარის ყირანსა ქვიან.
ქართულად შექერება ქვიან.

90 **ისტიუბაღი**, გინა **მუსტაუბაღი** გასწორება, გინა ²⁾ მიტეება.
ეს ასეა: მთვარესა და მზეს[ს] შუა რომ |რძ| დარაჯა დარჩება, გაუზირ-
დაშირდება, ისტიუბაღს ეტყვიან.

91 **ინთა** დასასრული. ინთას რომ ახსენებს, ქვეყნის დასასრულის
თქმა არის.

92 **ინაშარი** თარმეტის კვრა, გინა ორათი. ეს ასეა: თაღის
f. 4v. დარაჯას ნახვენ თარმეტსა||კვრენ. რა ერთიც შეიქნება, ოცდაათ-
ოცდაათს გა[ა]გდებენ. რაც დარჩება, რასაც სახლში მივა, ინსაშარს
ეტყვიან სამუსადათსავით.

93 **ინთიქაზი** შექცევა. ეს არი, ერთი მასკულაფი შეორეს შე[ე]უ-
როს, შეყრას უწინ რაჯა იყვანენ, ის ნაზრი წახდება.

94 **იუბაღი** სვიანი. ეს არი, მ[ა]სკულაფი ვათადში იყოს, იმ
ბურჯში შეენიერი იყოს.

95 **იღბარი** უსგეო. ის არი, ვათადისაგან საყოთი იყოს, ან ვათად-
ზე ნაზრი არა ქანდეს.

96 **ისტიხრაჯი** გამორჩევა. ეს არა, რომ მასკულაფი რას ადგილს
არი, იმას რომ საჯიადამ გამორჩევე.

¹⁾ სლნწ. სპარსთი.

²⁾ ჩამატებულია.

97 **ისტოიუმათი** გამართვით მოარული¹⁾. როდისაც მასკულაფი რაჭუ[ა] ან არი, მუსტაფიმს ეტყვიან.

98 **ითისაღლი არზი** შეუტა განით.

99 **ირთიდა** მაღალი.

100 **იულიმი**. ეს არი, შენობა ქვეყნისა შეიდათ გაუყვიათ. თითოთ თითო იულიმს ეტყვიან.

101 **იარი** შემწე, გინა მომხმარე.

102 || **მუნუბლიბი** უმტკიცო²⁾.

f. 5r.

103 **მუფათაფი** მხიარული. ეს ასრეა: რომელიც მასკულაფი ან კაის ბურჯში იყოს ან კაის ნაზრით იყოს, რასაც სახლში იყოს, მუფათაფი ქვიან. ქართულად მხიარული.

104 **მუფაბილა** პირდაპირი. ერთს მასკულაფს და მეორეს[ს] შუა რომ | რბ | დაჩაჯა იყოს, მუფაბილას ეტყვიან.

105 **მარასი** შეთაფე. ეს ასრეა: მთვარე რომ რასზე მივა, მარას[ს] ეტყვიან.

106 **მაჯანაზ** მებოლოე. ყანაბში რომ მთვარე მივა, მაჯანაზს ეტყვიან.

107 **მუსაღასა** სამეული. ესეც ასე არის: ცეცხლისა ბურჯისათვის სამი მასკულაფი დღისით მიუციათ, სამი ღამით. აგრეე მიწისა, აგრეე აჭერისა [sic], აგრეე წყლისა. ამას მუსაღასა[ს] ეტყვიან. და მუსაღასას სამი ბურჯი რომ თითოს ნიუთისათვის მიუციათ, ამასაც მუსაღასას ეტყვიან.

108 **მუსოვლი** გამარჯვებული. ესეც ასრეა, რომ ერთი მასკულაფი რომ ცაში ძალიანად და მხიარულად იყოს.

109 **მუფმა** სარწმუნო. ეს ასრეა: ერთი მასკულაფის მოწმობა რომ გულ დასაჯერებელი იყოს, მუფმას ეტყვიან.

110 **მანა** მშუელი. ასრეა: ერთს მასკულაფს მეორესე ნაზრი ქონდეს, შუაში სხვა მასკულაფი იყოს, რომ იმათი ნაზრი დაშალოს.

111 **მასურ ნას** შემწევადეული. ეს ის არის, ან ორს ნას[ს] შუა

1) დაწერილი იყო **სწრაფი მოარული**. როგორც ეს, ისე ამის წილ ზევით მინაწერი ჩქარა **მოარული**, გადახატულია და იმავე გამსწორებლის ხელით ქვემიწერილია **გამართვით მოარული**.

2) ლახტულია: Aries, Cancer, Libra, Capre (?).

ერთი მასკულაფი იყოს, ან ერთის ნასისთავის ნაზრა ექნას, ცამ-
ბრუნდეს, მეორე ნას[ს] ნაზრი უყოს.

- f. 5v. 112 || **მადბული** შეენიერი.
113 **მამრიფი** აღმოსავლეთი.
114 **მადრიბი** დასავლეთი.
115 **მუყაბათი საღათ** ორი იმდენად ბედნიერი, გინა ორი იმ-
დენად სარწმუნო.
116 **მულამი** მდგომი. პირველი მულამი ის არას, რომ რაჯას
უწინ სამთონსაც დღეს ისტინრაჯს რამს[ა], აქ არ დაიძვრის, ერთს
ადგილს იქნება. მეორე მულამი რაჯას უკან კიდევ ასე იქნება. პირველი
მულამი ავია, მეორე კარგი.
117 **მუსტაფიმი**. რაჯაობას რომ გა[ა]თაგებს, სწორედ სიარულს
დაიწებს, მუსტაფიმს ეტყვიან. ქართულად სრული.
118 **მიზან** სასწორი.
119 **მუშთარი** დია.
120 **მარიზი** აცარია.
121 **მაილი**, გინა **მაილუფ ვათალი** გვერდი, გინა გვერდის სვეტი.
122 **მაღლაფაზმირ** სარწმუნოებით ჩათქმა.
123 **მათლა**. რაც ცხრის ციღამ ამოფა, მათლას ეტყვიან. ქართუ-
ლად აღმობღამა.
124 **მუთაჰიუათ თარიფა** ორი ერთს. ეს ის არი, ორი ბურჯი
ერთის მასკულაფის იყოს.
125 **მუნსარაფი** კაციალებული. ეს ის არი, ვარსკულაფი ყიანნი-
დამ თუ ნაზრიდ [sic] გასცილდება, მუნსარიფს ეტყვიან.
126 **მუთაბიფუფილა მათაღლა** ერთ რიგად აღმომხდომი,
127 **მუთაბიფუფიფი** ფუთი ერთ ძალი.
128 **მოთარიღა** დამწყარი. ეს არი, მასკულაფი მზეს ქვეშ შევიდეს.
ყიანნი ქნას.
129 **მუთახილი** შეყრილი. ეს ის არი, რაც ნაზრი ორმა მასკულ-
ლაფმა ერთმანერთს უყოს.
130 **მასული** ნაკითხავი. ვითამ რომელიც ჩაუთქვამს რასმე, ას
ჩათქმული.

f. 6r. 131 ¹⁾ || **მადჰუიფი** მიმღები. ეს ეს არ[ი], ჩქარა მოსიარულმ

¹⁾ უსეირო ხელითა დაწერილი.

მასკვლავი რომ მიძიე მასკვლავს ნაწარს უნამს, მიძიე მასკვლავს
იმ[ა]ს შუქსა და ხასიათს გამართავსმს ტ მი[ი]ლებს.

132 მოთადილ სოვთ შუახმასნი.

133 შაილ იჭლალ უნდა იჭლალი შეიქნას. იჭლალ[ლ]სა ერთიდას
სამამდი მოგ[ა]რეს ეტყვიან.

134 მუნთათიუდი აზა ასომოკვეთილი.

135 მუნთათიუდი გადგომს. ვითამ მასკულავი აქედამ რომ სხვას
ადგილს წავა.

136 მარიფათი რიგი, გინს მიმხდომი.

137 მაქათი [].

138 მუდარათა მაგვნი ერთს ბუნებისაკენ რომ უფრე მიეწიას.

139 მუდარათი თავის ხარისხიდას ურეშთაქსდა აღმსვლელი.

140 მუშრიქათი შარქობა.

141 მანწილი, გინს მან[ა?]წილი სადგომი, გინს შესსვენი.

142 მასუდი გამაბეღნიერებელი¹⁾.

143 მარუდი გამოჩენილი.

144 მიღადი დაბადებული.

145 მუთქეირა განლიგება.

146 მასუდი შამოსული. ერთი რამ რომ დამწიფებელიყოს.

147 მუთეირასეირი განლიგებითი მოარული.

148 მაქსი მოცდა, გინს დაყოფნება.

149 მიუდარი სომა, გინს წონა.

150 მასურიტი უბუდი დარი აღმოსავლეთისაკენ გამოჩენით სს-
ნახავი. ვითამ მასკულავი რომ დიდად და ჰრწყინვალედ ინახებოდეს,
ამს ეტყვიან.

151 ნუჯუმი ვარსკვლავთ მრეტხველი.

152 ნაწრი შეხედას გინს დახედას. ან |ა| დარაჟით, ან |ჟ|, ან
|რკ|, ან |რპ| მასკულავი მასკულავს რომ უყურებდეს. ნაწრს ეტყვიან.

153 ნადლი ნური ნათლის მიმტანი, გინს შუქის მიმტანი. ეს
ასეა: ერთი მასკულავი რომ ორს მასკულავს შუა იყოს, ორზედვე
ნაწრი ქონდეს, ამის შუქი იქ მი[ი]ტანოს, იმის ამ შეორესთან, ის
არი.

¹⁾ ხლნწ. გამაბეღნიერებელი.

154 **ნათაბული** შეუწყნარებელი. ეს ასეა: ორმა მასკულაგმა ერთ-მანერთს ნაზრი უყოს, თუ თავის ადგილიდან არ უყოს, არ შეიწყნარებს.

155 **ნოქბარი** ცხრული, გინა ცხრა განწილვა. ეს ეს არი: ინდებს ერთი ბურჯი ცხრად გაუყვიათ, თითო სთავის თითო მასკულაგი მიუციათ.

156 **ნამათი** კეთილმცემი. ეს ასეა: ერთი მასკულაგი ავს ადგილს f. 6v. იყოს და სხვა ერთი მასკულაგი || შე[ე]ყაროს იმის ჭაჩის პატრონებისგანი.

157 **ნოუსათი** უღონო. ეს არი, ნას მასკულაგზე ნაზრი ქონდეს, ან ნასის ადში იყოს, ან ავს ადგილს იყოს.

158 **ნასი** უბედური, გინა მაწყინარი.

159 **ნამა** ქართულად გერა ვთქვი. ნამა ის არი, კელმწიფემ რომ კელმწიფეს წიგნი მისწეროს, იმ წიგნს სპარსნი ნამას ეტყვიან.

160 **ნისპათი** შეფერებული. ერთი მასკულაგი ან ბურჯი ერთს რაზედმე რომ დალაღათ იქმოდეს, ანისპათი აქვს, იმაზედა ასე ათქმის.

161. **ნეგირა** შექთ გამამცემი. ნეგირაი ანამ¹⁾ მზე არის, ნეგირაი ასეა მთვარეა.

162 **ნადრა** [].

163 **ძარა** მოსაწონი. ეს ეს არი, რომ თითო სხელი თითო მასკულავისათვის მიუცია. იქ რომ მივა, მხიარული შეიქნება.

164 **ძაღაქი** ცა.

165 **ძაღაქი აზიმ** ცა დიდი.

166 **ძაღაქი თადვირ**. თითოს ხუთს მასკულაგს თითო პატარა ცა აქვს. მასკულაგი იმ[ა]ზე არის, რომ რაჯა იმ[ი]თი იქნება.

f. 7r. 167 || **ძათი ნუსრათი** გაღება მოსახმარი. გამარჯვებას ძათი ნუსრათს ეტყვიან.

168 **ოჯჯი** შემადლება, გინა ამაღლება. ეს ეს არი: თითო მასკულაგს თითო ადგილი აქვს. იქამდი პირადმა მივა, იქიდან თავდაღმა წამოვა. იმას ოჯჯს ეტყვიან.

169 **ოჯჯი** ხედა. ეს ეს არის, სამი მასკულაგი მზეს ზე[ი?]თ არის, იმას ქვიან.

170 **ოქმი** ბძანება. ეს ასეა: რომელსაც მუნაჯიმი ნახავს კარგსა თუ ავს და იტყვის: «ეს ასე იქნება», პატრიის გზით ოქმს ეტყვიან.

¹⁾ ხონწ. არამ.

171 **ოვთადი უახიშ** მკათე ბურჯი თაღაიღამ მკათე სხლში რამ მოვიდეს.

172 **ოვთადი მაილ** მეთერმეტე ბურჯი თაღაიღამ მკათეში რამ მოვიდეს.

173 **ოვთადი ზაილ** თაღაიღამ მეცხრე ბურჯი რამ მკათე სხლში მოვიდეს.

174 || **რასი** გველის თავი. ეს ასე არის: ერთი ადგილია, რას[ს] f. 7v. ეძახიან, ამ ადგილს ბედნიერობაში აგდებენ. მეორე იმის პირდაპირ არის, ზანახს ეტყვიან. ამას უბედურად აგდებენ. ამას გველის თავი ქვიან.

175 **რადი ნური** შუქ მიმგდები. ეს ასეა, ერთს მასკულაგს თავის სხლზე ნაწრი არა ქონდეს, ამით შუა სხვა მასკულაგი იყოს და ორწედვე ნაწრი ქონდეს, იმ სხვამ მასკულაგმა იმ მასკულაგის შუქი ამ სხლში მიიტანოს.

176 || **რადი** მოცილება. ეს ასეა: ერთმა მასკულაგმა მეორეს ნაწრი f. 8r. უყოს და ის თავის შუაში იყოს და იმის გამოით მისი შუქი ყაბული ვერა ქნას.

177 **რავა** გაბრუნება. ეს ის არი, მასკულაგი ერთი ცა [ა]რის, იქ რამ მივა, უკანვე უკებრუნდება. მაშინ მოწყენილი შეიქნება.

178 **რანჯი** შეწუხებული.

179 **რუბათი**. ეს ასეა: ერთს კარგობაში თუ აობაში რამ მასკულაგი მივიდეს, იმას ეტყვიან.

180 **რუკი** სულ[ი], გინა უნივთო.

181 **რუბი სათის** რუბი, გინა მეოთხედი.

182 **რადი ბესაღაი** განგდება სასარგებლო.

183 **რევიში** წასვლა.

184 **საბუთი** უძრავი, გინა დამტკიცებული¹⁾.

185 **საუითი** მოცილებული, გინა ჩავარდნილი. ეს ასეა: ან მასკულაგს, ან ბურჯს, ან სხლს სხლსე რამ ნაწრი არა ქონდეს, საყითს ეტყვიან.

186 **სუფლი** ქვედა. ეს, რამელიც მასკულაგი მსესქვეით არი, იმას ქვიან.

¹⁾ ლატულია: Taurus, Leo, Scorpio, Amphora.

187 **ზადათი**, გინა **ზადი** ბედნიერი. ეს ასეა, ერთს მასკულაფზე სადს მასკულაფებს ნაზრი ქონდეს და ნასეხი სავითი იუოს.

188 **ზამი**, გინა **ზამუსადათი** ორთაგან ერთი, გინა ორთაგან ერთი სვიანი. ეს არი, ვარსკვლავთ მრეტხველთ ერთი რიგი დაუდვიათ, მზინდამ მთვარემდი რამთონი დარაჯა[ა], დასთვლიან, მეტმე იმთონს ოადადამ დასთვლიან. რასაც სახლში მივა, იქ სამუსადათს დასწერენ.

f. 8v. 189 || **ზაზნამათი** კეთილთ ჰატრონი.

190 **ზარი ასერი** ჩქარა მოარული. ეს ეს არი: ერთი დრო მაუა, მასკულაფის რიგის სიარულისაგან უფრო ჩქარა წავა. მაშინ მხიარულია მასკულაფი.

191 **ზოვრი** კურო.

192 **ზარათან** კირჩხიბი.

193 **ზუმბუდა** ქალწული.

194 **ზამიმი** მოპატივე, გინა თექუსმეტ დაეივა. ეს ეს არის, რაც მასკულაფი რომ მზესთან თექუსმეტს დადილასე ნაკლები იქნება, კირანზე ის მასკულაფი დიად მხიარული იქნება.

195 **ზაილი** მკითხველი. ვინც [sic] რამე ჩათუქვამს, იმას ქვიან.

196 **ზამულ უაიბი** დაფარულის ორთაგან ერთი. ეს ასეა, სამულ სადათასავით არის. თუ მთვარე რომ მზისა და თაღის ბურჯვიდამ გაშავა, სამუსადათია, მზეს რომ გამოხვალ, სამულ უაიბი იქნება. თუ მზეს რომ გამოხვალ, სამუსადათია, მთვარეს რომ გამოხვალ, სამულ უაიბი იქნება.

197. **ზოოდი** ჰირ აღმართი. რეჯისაკენ რომ მასკულაფი მივიდოდეს ზეით¹⁾).

198. **ზიარი**. ერთი ნიშნს დასმენ, რომ ვერძის ნიშნათაც იმას დასმენ. სათვალავი რომ გასრულდება და მეორეს სათვალავს მოუვება, ვერ [რ]ომ ერთი არ გათავებუელიუოს, იმ ადგილს დასმენ. ქართული სახე ასეა, თათრული ასეა²⁾, ასეც არი³⁾).

199. **ზინი ქუმრა** დღეგრძელაბა.

200. **ზამარა** სარკებელი.

201. **ზულთანი** მეფე.

¹⁾ თარგმანი შეცვლილი ხელითაა დაწერილი.

²⁾ ხლნწ. ასია.

³⁾ «სახეები» აღნიშნულია.

202. **საღიათ** შეფერებულა ამ საქმისა.

203. || **უბუთი** დაცემული. ესე ასეა: რაც მასკულაფი¹⁾ შარაფის f. 9r. პირდაპირ არის, უბუთს ეტყვიან იმ ბურჯს.

204. **ფარდელი**სი წლის პატრონი. ყოფს მასკულაფს თითო რამთონს წელიწადს პატრონობა მისცემია, რომელსაც რასაც წელიწადში ვართ, იმ წლის პატრონობა აქვს, იმის სხელია.

205. **ფასდაი** მოწყენა გინა არევა.

206. || **ქეიდ** ერთი მასკულაფი ნასი, ქეიდ ქვიან.

f. 9v.

207. **ქუსუდი** მზის დაბნელება.

208. **ქაუქაიბი** არაბულად მასკულაფენი.

209. **ქუბრა** დიდი.

210. **ქოვდანი** ბრეფი²⁾.

211. **ყირანი** შეკრებული, გინა შენაწეგრებული. ეს ასე არის: ორი ან სამი მასკულაფი რომ ერთს დაწაჯას და დალიდაში იყოს, ყირანს ეტყვიან.

212. **ყაბული** შეწყნარება. ეს ასეა: ერთმა მასკულაფმა რომ მეორეს ნაზრი უყოს, თუ კაის ადგილიდამ ნაზრს უზამს, შეიწყნარებს, თუ არა და არა.

213. **ყათი ნური** შექმომგვეთი. ეს არი, ერთი ჩქარა მოსიარულე მასკულაფი მივიდოდეს მძიმე მასკულაფის შესაყარად, სხვა მასკულაფი ამაში რაჯა შეიქნას, გამობრუნდეს, ამ ჩქარა მოარულს მასკულაფს ყირანი უყოს.

214. **ყუათი** ძალი. ეს არი, ჩდილოში მასკულაფი სადი იყოს, ან ცაში სადი იყოს, ან კაის ალატს იყოს.

215. || **ყურბათი** მწირობა გინა³⁾ მოწყენილი.

f. 10r.

216. **ყოუს** მშვილდოსანი.

217. **ყირანი უზმა** შეკრება დიდი.

218. **ყირანი ქუბრა** შეკრება უმცროსი.

219. **ყირანი ვასათუ** შეკრება შუათანა.

220. **ყამარ** მთვარე.

¹⁾ იგივე სიტყვა, განმეორებით დაწერილი, გადახაზულია.

²⁾ სხვა ხელითა ჩამატებული.

³⁾ გადახაზულია მწირობა.

221. უაიღუღუ მათლა გვიან აღმომხდომი, ვითამ სანამდი მეცხსკე. ცისა ოცი დაჯჯა გათავდებოდეს, ქამალი ოც და ათი ამოვა.

222. უირანი სუურა შეკრება მდაბალი.

223. უუათი მარაქა. ერთი რამ არის კაცის აგებულებაში, რასაცა სჭამს, გასეთ არ გამოუშვებს, არ გაფანტავს.

224. უაფი აჯათი. ამას ქვიან ის, სწადელი როდის აღსრულებს.

225. უეიბათი მიფეკებული.

226. უიასი წესი.

227. შარათი დიდებული. ყოფას მასკულავს თითო ბურჯი აქვს, რომ იქ დიად გადიდდება, იმას შარათს ეტყვიან.

228. შიშალი ჩდილა.

229. შამსი მსე, არაბულად.

230. შუჯათი კარგი მამაცი.

231. შადაფი ორ[ი]ანი, გინა სხვი.

232. ჩარფასლი ოთხი დრო.

f. 11r. 233. || სურუჯი შუა ქართულად გამოჩენა, გინა გამობრწყინება. მთვარის ნაპირი რომ მზის ნაპირს გასცილდება, ხურუჯი შუას ეტყვიან. მაშინ მთვარე იხსება.

234. ხალია სეირი მარტო მოარული. ეს ასეა, ვასკულავი ასე იყოს, არას ვასკულავს მა[ს]სე ნასრი არა ქონდეს.

235. ხუსუდი მთვარეს დაბნელება.

236. ხათი უსთუვა ის არის, მიწა რომ გაუზომიათ, შუას ადგილს რომ ერთი სიმგვრეგლე შ[ე]მოუფლის, იმას ქვიან. ვითამ სწორი ხაზი.

237. ხათა მასადა. აღმოჩეფლის დაჭერაში რომ მრუდობა იქნას.

238. ჯამი ნური ნათლის შემკრები, გინა შუქის შემკრები. ერთს მასკულავს რომ ორსასამს მასკულავსე ნასრი ქონდეს, იმისი შუქი თვითან შემოეკრიბოს, იმას ქვიან.

f. 10v. 239. || ჯუნუბი სმხრეთი.

240. ჯოფა ტუები.

241. ჯადი თხისრქა.

242. ჯათი მაშრიუ აღმოჩეფლისა.

243. ჯისში ნივთი.

აშვიტყე მინაწერი დამატებითი ლექსიკონი

ბეინა ნასკინი ეს არის, ორს ნას მასკ[ულა]ვს შუა რომ იყოს (f. 83 r.).

ბეინა სსადეხ ესე არის, ორს სსადს მასკვლავს შუა იყოს (ibid.).

ვაში უსერ ეს არის¹⁾, რომ ერთს ასეთს ბუ[რჯ]ში იყოს, არას ადგილით ნაწრი არა ქონდეს (ibid.).

თარიყაი მოთარიყა ეს არის, მიწანის ცხრამეტ [?] დარაჯილამ აყრახის სმს დარაჯამდი რომ იყოს (ibid.).

თარიყაი ნეირა: ვერძ[ი]ს ცხრამეტის დარაჯილამ კუროს სმს დარაჯამდი რომ იყოს (ibid.).

თახთა შუა ის არის, მზეს ქვეშ შევიდეს და ერთს დარაჯა დალიდაში იყოს (ibid.).

მაწანახ: წანახთან რომ ერთს დარაჯა და დალიდაში იყოს (ibid.).

მალაქეიდ: ეს არის, ერთი მასკვლავია, ქეიდ ქვიან[ნ], იმასთან რომ იყოს (ibid.).

მასური სადკინი შეწყვედულად გამოითარგმნება (f. 33 r.).

მარ[ა]ს: რასთან რომ ერთს დარაჯას და დ[ა]ლიდაში იყოს (ibid.).

მეთიურ ეს არის, რომ მოვარე ხელა მიდილდეს, ისე ჩნდეს (f. 83 r.).

მუფთახე დილ მხარულად გამოითარგმნება (f. 33 v.).

სამიმი დილ სიხლავედ გამოითარგმნება (f. 33 r.).

სარიურეირ: ჩქარა რომ მივიდოდეს (f. 83 r.).

უბუთი ჩამოვარდნათ გამოითარგმნება (ibid.).

[ქეთხუდა:] ქეთხუდით ერთ ბურჯ[ი]ს ეოფნა ეს არი, რომ, თაღა რომ ნახო, თუ რასი დღეგტელობის სხელში მოხვდა, სმს წელიწადს მოუმატებს (f. 31 v.).

ყუყათი მურიქა: ერთი რამ არის კაცში, რომ, რასაც ჭამს, იმას არ გაუშვებს გარეთ გამოვიდეს (f. 29 r.).

შარაგი: დიდებულებსა ქვიან. შარადის ადგ[ილი?] რომ იყოს, ეს რქი აქვს მოვარე (?) (f. 83 r.).

¹⁾ ხლნწ. ეს არის (?).

ინდექსი

სპარსული შესატყვისებით¹⁾

აბდ-ი 14 (?) ابد.
 აბჯად-ი 9 ابدج.
 ად-ი (იხ. 157).
 ავლად-ი 13 اولاد.
 აზა, იხ. მუხყათი უღა-აზა.
 აზამ, ვხ. ნეგირჩაი აზამ.
 აზიზ-ი 1 حضيض.
 აზიმ იხ. ავლაქი აზიმ.
 ათია 10 عطية.
 ათიათ-ი 12 عطيت.
 ათრაზ-ი 2 اعراض.
 6, ოსმ. آي.
 აზრ-ი 8 عرض (იხ. 98).
 აზრი ითისალი 3 (შდ. ითისალი
 აზრი) عرض اتصال.
 ასად 4 اسد.
 ასყარ, იხ. ნეგირჩაი ასყარ.
 აფათ-ი 11 آفت.
 აყრახ 5 عقرب (იხ. 79).

აშირ-ი 7 عشر.
 აშურ (იხ. 42),
 აჯათ-ი, იხ. ყაზ-ი-აჯათ-ი.

ბ

ბათაბიათი ჯოფარ 23 بطبيعت
 (?). جوهر.
 ბათი უ-სერ-ი 15 بطى السير.
 ბაიან-ი 20 بيان.
 ბალიქი ზაჭირ 22 بلکه ظاهر.
 ბესალაი, იხ. რად-ი-ბესალა-ი.
 ბექს[ა]ლ-ი 21 بیکال (იხ. 69).
 ბოდ-ი, იხ. ბოჭდ.
 ბოჭდ 18 بعد.
 ბოჭთ 19 بوث²⁾.
 ბურჯ-ი 16 برج (იხ. 1, 27, 31,
 38, 54, 62—63, 73, 77—78,
 81—82, 94, 103, 107, 124,
 155, 160, 171—173, 185,
 196, 203, 227).
 ბურჯი ზაიდ-ი 17 برج زائد.

¹⁾ არაბული ციფირი აღნიშნავს სელნაწერის სპარსულ-ქართულ ლექსიკონში თარგმნილს ან, საერთოდ, სმარებულ «თათრულ სახელს». პირველ შემთხვევაში ციფირი ფრჩხილებს გარეა.

საინდექსო ნაწილში არსებითი დასმარებისთვის გულითადი მადლობა გ. შარს.

²⁾ M. O., s. v. البُثت المعدل.

ღ

დაინრა 33 دائره.

დალადათ-ი (იხ. 160) دلالت ἐπισημασία, significatio, res quam caelestia eventuram portendunt (Nallino, C. A., Al-Battāni sive Albatenii Opus Astronomicum, p. sec., s. v. دليل).

დარჩაჲს 26, 31, 38, 73–80, 87, 90, 92, 104, 152, 188, 211, 221.

დარჩაჲს 31 اتصال-ი, იხ. დასრუდაი ითისდალ 26.

დასტურ-ი (იხ. 36) دستور.

დაფეი 32 دافع.

დაფეი 28 دفع (იხ. დაფეი უქათ-ი, დაფეი თაბიათ).

დაფეი თაბიათ 27 دفع طبيعت.

დაფეი თაბიათეინ 29 دفع طبيعتين.

დაფეი თაბიარ-ი 30 دفع تدبير.

დაფეი უქათ-ი 28 دفع قوت (იხ. უქათ-ი).

დადიდა, იხ. დაფეიჲს

დაფეიჲს || დადიდა 29 دقيه (იხ. 78, 194, 211).

დალაჲს 24 دلو.

დალაჲს 25 دليل იხ. Nallino (Al-Battāni sive Albatenii Opus Astronomicum, p. sec., pp. 331) s. v. دليل: ὁ ἀφῆτης, ὁ κύριος τῆς ζῆης, aphetā, significator, hileg, hilegium. სსსკელაბს ჰემ-

დალაჲს წყაროებს: inepta definitio apud Dozy, I, 455-56 (ex Prol.), qui singul. solum praebet. Bardesane, Le livre des lois des pays, p. 18.

9

ქორდალ-ი 37 احتراق (MO).

ქორდალ-ი 36 هيلاج ἀφῆτης, significator, aphetā, alhyleg, alhylech, hilegium. Ex persico هاج «dominus aedis, dominus domus», quasi esset aphetā dominus loci aphetici. Haud recte هيلاج astrologorum a Sachau redditur «mater familias»; nam locus al-Bī-rūnī, Chron., p. 79, I, 1 text (= 90 ult., vers): ان يكون الشمس فيها هيلاجا و كدخداها اعنى في بيتها او شرفها ita vertendus: «Cum Sol simul fuerit aphetā et οἰκοδεσπότης, scilicet in loco aphetico suo nativitatis domicilium etiam astrologicum aut exaltationem habuerit». Est enim οἰκοδεσπότης τῆς γενέσεως vel kadkhudāh (unde nostrates alchochoden fecerunt) planeta qui in loco aphetico nativitatis plurimas habeat dignitates (domicilium, terminum, exaltationem, decanum, dominium triplicitatis);

interdum igitur ipse apheta est οἰχοδεσποότης (Nallino, op. c. 355—356, s. v.).

ეილაჯი ქეთხუდა 35 (იხ. ეილაჯი) ¹⁾ هبلج كخدا.
ელმი 34 علم.

3

ვაზალ-ი (?) وبال (MO).
ვათად-ი 40 وتد (იხ. 94, 95, 121, 171—173).
ვათადულარს 44 وتد الارض (MO).
ვათადულვალად 43 وتد الولد.
ვათადუსბუ 45 وتد السبع.
ვათადუსმა 42 وتد السما (MO).
ვათადუსირიბ 45 وتد القريب.
ვაშის სკირ-ი 41.
ვაჩ-ი 38 (იხ. ვაჯ-ი, ვუჯუ).

ვაჯ-ი 38, 46 وجد ¹⁾ კქსტში, 25 v.
აგრეთვე: ვაჯჭ, ვაჯუ (ვაჯუის: მარითათი: იცოდეთ: თითოა: მესამედს: ბურჯისას: ვაჯჭს: ეძახიან: თითო: ვაჯჭს: ათი: დარაჯა: ექსების: თითო: ვაჯჭს: ამ: შვიდის: ვარსკულავისაგან: თითო: თითოა: ეპატრონების: და ჭახი: აქვს: იმ: ბურჯისაგან: მაგრამ: ნდამა: და ჭახი: სახლის: პატრონისაგან: შარათის: პატრონისაგან: და: მუსლიანისაგან: ნაკლები: არის: და: აწ: კრთის: ჯადვალში: დავწკრათ):

ვსათუ სჳმა 42 وسط السسا.
ვუჯუ 38 وجوه.

4

ვათ-ი 57 (?) ذات
ვათულ-თაშრიყ 61 ذات التشريق
ვაიდა სური 55 زائده نور.
ვაიდ-ი 50 (?) زايد (იხ. 17, 55).
ვაილ-ი 53 زابل (იხ. 40, 173).
ვაილიმანს 58.

ვაილულ ვათად-ი 53 زابل الوتد (იხ. 40).
ვაიფ-ი 49 ضعيف (იხ. 60).
ვაიფულ-თაშრიყ 60 ضعيف التشريق
ვაიმან-ი, იხ. თანასური ვაიმან-ი.
ვაიმ-ი 59 (?) ذميم.
ვაიმირ-ი 54 ضمير.

ვანაბ-ი 48 (იხ. 174) ذنب (MO.,

s. v. جوزهر. — ანჭისია: გრილი: დალილია: ორისაგ: სოიულის: უბედურობასუ: ბეგრს: ცოდვილობასუ: ვინანის: მქნელი: როდისაც: სადთან: იუოს: სადაობას: მთაკლებს: და: თუ: ნაჭსთან: იუოს: ნაჭსობას: და[ა]-კლებს: და: ამისი: პატრონობა: ორი: წელიწადია: დღეგრძელობას: ორს: წელიწადს: და[ა]-კლებს: დღეგრძელობის: სახლში: არის: უოველთვის: რას[ს]თან: მუკაბილა: აქვს და: იმათი: სწორე: არის: იმათი: სიარული:

1) كدخداه MO.

წასვლა ღ(ა)თნ¹⁾ იცის:» (ტექ-
სტი, 31 v., 32 r.).

ზიდ-ი 56 ضد.

ზიჯ-ი (იხ. 96) زج.

ზორა 52 زهر (იხ. 29).

ზოჭალ 51 زحل.

ზუჯ, იხ. ზუჯასადენ.

ზუჯასადენ 47 زوج السعدين.

o

თაბია, (-თ), იხ. 27, 81.

თადბირ-ი, იხ. თათბირ-ი.

თადვირ, იხ. ჯაღაქი თადვირ.

თავილ-ი 78 تحويل.

თაზვიჯ-ი 86 تزوج.

თათბირ-ი || თადბირ-ი تدبير (იხ. 30).

თალა 72 طالع (იხ. 42, 85, 92,

172, 173, 188, 196).

თალაი მასალა 85 (st. constr.) (იხ.

40) طالع مسئله.

თანაზურ-ი (st. constr.), იხ. თანა-

ზურ-ი-მასალა.

თანაზურ-ი-მასალა 73 تناظر مطلع

(იხ. 77).

თანაზურ-ი ზამან-ი 77 تناظر زمان.

თარბია 75 تريع.

თარიღა (= თარიყა) 79 طريقه (იხ.

80, 124).

თარიყა, იხ. თარიღა.

თარინ-ი 83 تاريخ.

თასდის-ი 74 تسديس (იხ. 81).

თასდისი თაბია 81 تسديس طبيعى.

თასდის-ი 76 تثليث (იხ. 81).

თასდისი თაბია 81 تثليث طبيعى.

თაღუმი-ი 82 تقويم.

თაუვიმი-ი = თაღუმი (82).

თაშრიყ-ი 84 تشریق (იხ. 61) (MO,
s. v.).

თახთ, იხ. თახთა შუა.

თახთა შუა 71 تحت شعاع (იხ. 176);

შესაშე ჯადღელის არეხე: «ის არის:

შესეს: ქვეშ: შევიდეს: და: ერთს:

დარჯჯა: დადილასში: იყოს:» ტექ-

სტში გვხვდება აგრეთვე «თაჭ-

თუშ შუაი», მაგ., 53r., 55r.

o

იარ-ი 101 عيار.

იღბარ-ი 95 ادبار.

ითისალ-ი 87 اتصال (იხ. 98).

ითისალი არზ-ი 98 اتصال عرض.

ინთა 91 انتهاء.

ინთიქაზ-ი 93 (?) انتكاس.

ინსარაა-ი 88 انصراف.

ირთიფა 99 ارتفاع²⁾.

ისტოყმათ-ი 97 استقامت.

ისნაშარ-ი 92 اثنا عشر.

ისტოყმათ-ი 90 استقبال.

¹⁾ ღმერთიან.

²⁾ ქართული შესატყვისი უნდა ყოფილიყო «სიმაღლე»; «მაღალი», ალბათ, გულისხმობს st. constr. — ს.

interdum igitur ipse apheta est οἰχοδεσπότης (Nallino, op. c. 355—356, s. v.).

ეილაჯი ქეთხუდა 35 (იხ. ეილაჯი) 1) هبلج كخدا.
ელმი 34 علم.

3

ვახალ-ი (?) وبال (MO).
ვათად-ი 40 وتد (იხ. 94, 95, 121, 171—173).

ვათადულარზ 44 وتد الارض (MO).

ვათადულვალად 43 وتد الولد.

ვათადუსბუ 45 وتد السبع.

ვათადუსმა 42 وتد السما (MO).

ვათადუერობ 45 وتد القريب.

ვაშია სეირ-ი 41.

ვაჩ-ი 38 (იხ. ვაჯ-ი, ვუჯუ).

ვაჯ-ი 38, 46 وجه ტექსტში, 25 v.

აგრეთვე: ვაჯჳ, ვაჯუ (ვაჯუის: მარიფათი: იცოდეთ: თითოხ: მესამედს: ბურჯისს: ვაჯჳს: ეძახიან: თითო: ვაჯჳს: ათი: დარჯა: ექნების: თითო: ვაჯჳს: ამ: შვიდის: ვარსკულავისაგან: თითო: თითო: ეპატრონების: და ჳაზი: აქვს: იმ: ბურჯისაგან: მაგრამ: ნდამა: და ჳაზი: სხლის: პატრონისაგან: შარფის: პატრონისაგან: და: მუსაღისისაგან: ნაკლები: არის: და: აწ: ერთს: ჳადვალში: დავწერთ):

ვსათუ სმა 42 وسط السسا.

ვუჯუ 38 وجوه.

4

ვათ-ი 57 (?) ذات

ვათულ-თაშრიყ 61 ذات التشریق

ვაიდა სურბი 55 زایده نور

ვაიდ-ი 50 (?) زاید (იხ. 17, 55).

ვაიდ-ი 53 زایل (იხ. 40, 173).

ვაილიმანა 58.

ვაილულ ვათად-ი 53 زایل الوند (იხ. 40).

ვაიიფ-ი 49 ضعیف (იხ. 60).

ვაიიფულ-თაშრიყ 60 ضعیف التشریق

ვაიმან-ი, იხ. თანაზური ვაიმან-ი.

ვაიმიმ-ი 59 (?) ذمیم.

ვაიმირ-ი 54 ضمیر.

ვანაბ-ი 48 (იხ. 174) ذنب (MO.,

s. v. جوزهر). — «ნაჭისა: გრილი: დალილია: ორისაგ: სოფლის: უბედურობასზე: ბევრს: ცოდვი-ლობასზე: ვიანის: მქნელი: ორ-დისაგ: სადათან: იუოს: სადა-ბას: მთაკლებს: და: თუ: ნაჭ-სთან: იუოს: ნაჭსობას: და[ა]-კლებს: და: ამისი: პატრონობა: ორი: წელიწადია: დღეგრძელო-ბას: ორს: წელიწადს: და[ა]-კლებს: დღეგრძელობის: სხლში: არის: ყოველთვის: რას[ს]თან: მუყაბილა: აქვს და: იმათი: სწორე: არის: იმათი: სიარული:

1) كدخداه MO.

წასვლას ღ(ა)თნ¹⁾ იტის:» (ტექ-
სტი, 31 v., 32 r.).

ზიდ-ი 56 ضد.

ზიჯ-ი (იხ. 96) زج.

ზირა 52 زهر (იხ. 29).

ზოჭად 51 زحل.

ზუჯ, იხ. ზუჯასადენ.

ზუჯასადენ 47 زوع السعدين.

თ

თაბია, (-თ), იხ. 27, 81.

თადბირ-ი, იხ. თათბირ-ი.

თადვირ, იხ. დალაქი თადვირ.

თავილ-ი 78 تحويل.

თახვიჯ-ი 86 تزويج.

თათბირ-ი || თადბირ-ი تدبير (იხ. 30).

თალა 72 طالع (იხ. 42, 85, 92,
172, 173, 188, 196).

თალაი მასალა 85 (st. constr.) (იხ.
40) طالع مسئله.

თანაზური (st. constr.), იხ. თანა-
ზურ-ი-მათლას.

თანაზურ-ი-მათლას 73 تناظر مطلع
(იხ. 77).

თანაზური ზამან-ი 77 تناظر زمان.

თარბია 75 تربيع.

თარბილა (= თარბიყა) 79 طريقه (იხ.
80, 124).

თარბიყა, იხ. თარბილა.

თარბინ-ი 83 تاريخ.

თასდის-ი 74 تسديس (იხ. 81).

თასდისი თაბია 81 تسديس طبيعي.

თასლის-ი 76 تثليث (იხ. 81).

თასლისი თაბია 81 تثليث طبيعي.

თალუმი-ი 82 تقويم.

თაყვიმ-ი = თალუმი (82).

თაშრბიყ-ი 84 تشریق (იხ. 61) (MO,
s. v.).

თახთ, იხ. თახთა შუა.

თახთა შუა 71 تحت شعاع (იხ. 176);

მესამე ჯადღელის აკრეყე: «ის არის:

მზე: ქვეშ: შუვიდეს: და: ერთს:

დარაჯა: დადილასში: იყოს:» ტექ-

სტში გვხვდება აკრეყე «თაჯ-
თუშ შუაი», მაგ., 53r., 55r.

ი

იარ-ი 101 عيار.

იდბარ-ი 95 ادبار.

ითისალ-ი 87 اتصال (იხ. 98).

ითისალი არზ-ი 98 اتصال عرض.

ინთა 91 انتهاء.

ინთიქას-ი 93 (?) انتكاس.

ინსარა-ი 88 انصراف.

ირთიდა 99 ارتفاع²⁾.

ისტოყმათ-ი 97 استقامت.

ისნაშარ-ი 92 اثنا عشر.

ისტოყებალ-ი 90 استقبال.

¹⁾ ღმერთმან.

²⁾ ქართული შესატყვისი უნდა ყოფილიყო «სიმაღლე»; «მაღალი», აღბათ, გულიანობა st. constr. — ს.

ისტორიკ-ი 96 استخراج (იხ. 116).
 იუბალი 94 (st. constr.) اقبال.
 იულიმ-ი 100 اقليم.
 იშთიმა = იჯთიმა.
 იჯთიმა 89 اجتماع.

9

მადეუილი 131.
 მანანაბ 106 (?) مَنَنْبَ نادماه ذنب.
 მათლა 123 مطلع (იხ. 31, 73, 221).
 მაილ-ი 121 مايل (იხ. 40, 172).
 მაილ იჭლალ 133.
 მაილ-ულ ვათად-ი 121 مايل الوند (იხ. 40).
 მალაყაზმირ 122.
 მანა 110 مانع.
 მან[ა]ზილ-ი (?) იხ. 141 منازل.
 მანზილ-ი 141 منزل.
 მარას-ი 105 (?) ماه رأس.
 მარაქა, იხ. უუთ-ი-მარაქა.
 მარიფათ-ი 136 معرف.
 მარინ-ი 120 مَرِيح.
 მარუფ-ი 143 معروف.
 მასლა, იხ. თალიმასლა.
 მასუდ-ი 142 مسعود.
 I მასულ-ი 130 مسؤل.
 II მასულ-ი 146 مصول.
 მასურ ნას 111.
 მაქათ-ი 137 (؟) مكث.
 მაქს-ი 148 مكث.
 მადბულ-ი 112 مقبول.
 მადრბ-ი 114 مغرب.

მასრიე-ი 113 مشرق (იხ. 150, 242).
 მასრიეი უავდი დარ 150.
 მაჯუნ-ი, იხ. მუჯარათ ა-მაჯუნ-ი.
 მესლასს იხ. მუსლასს.
 მიზან 118 ميزان (იხ. 79).
 მილად-ი (st. constr.) 144 ميلاد.
 მიყდარ-ი 149 مقدار.
 მოთადილ სოვო 132 معتدل صوت.
 მოთარილას 128 محترق (იხ. ეთ-რად-ი).
 მუხაბათი სადათ 115.
 მუხამ, იხ. მუხმას.
 მუხმას 109 (?) معظم (იხ. 29).
 მუთაბიუულ აღმათას 126.
 მუთაბიუულ უუთი 127.
 მუთასილ-ი 129 متصل.
 მუთადიუათ თარყა 124 متفق الطريقه.
 მუთეირა, იხ. მუთქეირა, მუთეირა-სეირი.
 მუთეირა სეირ-ი 147 متحيره السبر (იხ. 145).
 მუთქეირა 145 متحيره.
 მუნჯემ-ი (იხ. 170) منجم იხ. Nalino, Enz. des Islām, s. v. «Astrologie».
 მუნთაილ-ი 135 منتقل.
 მუნსარაიე-ი 125 منصور (იხ. იხ-სარადი).
 მუნყათი ულ-ას 134 منقطع الاعضاء.
 მუნყალიბ-ი 102 منقلب. «იჯლადუ: ჭამადს: სარათასს: მიზანსს: და:

ჟადისა: მუნყალიბს: ეძახიან:
 ამიტომ: რომ: როდისაც: მსუე:
 ჭამალზე: მოგა: ჭავა: გამო-
 ბრუნდების: გასაფხული: შემო-
 დგების: როდისაც: სარათანზე:
 დრო: გამობრუნდების: გასაფ-
 ხულიდამ: საფხული: შემოდგე-
 ბის: როდისაც: მიისანზე: მოგა:
 დრო: გამოიცილების: საფხუ-
 ლიდამ: შემოდგომა: შემოდგე-
 ბის: როდისაც: ჟადიზე: მოგა:
 შემოდგომიდან: სამთარში: მიგა:
 და: ჭავა: ოთხს: გუნებად: ბა-
 მოიცილების: ამიტომ: ამ: ბუ-
 რჯებს: მუნყალიბს: ეძახიან:»
 (ტექსტი, 20 v.).

მუდართ-ი 139 مفراط (იხ. 138).

მუდართ ა-მაჯო-ი 138.

მუსაღასა 107 مثالب.

მუსთაფლი 108 مستولى.

მუსტაყბალ-ი 90 مستقبل.

მუსტაყიმ-ი 117 مستقيم (იხ. 97).

მუფათას-ი 103, ტექსტში 26, v.

«მუბთასი»; იქავე, არეზე:

«მუფათასე: დიად: მხიარულად:

გამოითარგმანება».

მუფათას-ი, იხ. მუფათას-ი.

მულამ-ი 116 مقام¹⁾.

მუყაბილას 104 مقابل.

მუშთარი 119 مشرى (იხ. 29).

მუშრინქათ-ი 140 مشرکت.

ნადრა 162.

ნაზრ-ი 152 نظر (იხ. 2, 30, 41, 74, 93, 95, 103, 110, 111, 125, 129, 131, 153, 154, 157, 175, 176, 185, 187, 212, 234, 238).

ნამა 159 نامه.

ნამათ-ი 156 نعمت.

ნას-ი 158 نحس (იხ. 111, 157, 187).

ნაღლი ნურ-ი 153 نقل نور.

ნაყაბულ-ი 154 ناقبول (იხ. ეა-ბულ-ი).

ნეგირა 161 نيرة (MO, s. v. نيران).

ნეგირაი ავამ (იხ. 161) نيرة اعظم.

ნეგირაი ასყარ (იხ. 161) نيرة اصغر.

ნზარ (იხ. 32) نظاره.

ნისნათ-ი 160 نسبت.

ნოუსათ-ი 157 (?) ناوسط.

ნოჭბარ-ი 155 نهجر (MO).

ნურ-ი نور (იხ. 55, 175, 213, 238).

ნუსრათ-ი, იხ. ღათი ნუსრათ-ი.

ნუჯუმ-ი 151 نجوم.

ღ

ღათი ნუსრათ-ი 167 فتح نصر.

ღალაქ-ი 164 فلك (იხ. 165—

166) = ფალაქი (ტექსტში).

ღალაქი აზიმ 165 فلك عظيم.

1) ქართ. შესატყვისისა «სადგომი»; «მდგომი» აქ st. constr. — ს გულისხმობს

დალაქი თადვირ 166 فلك تدوير.
დარა 163 فرح.

ო

ოვთად-ი (pl. وتد - ისაგან: ის.
171-173; ის. ვათად-ი) اوتاد.
ოვთადი შაილ 173 اوتاد زابل.
ოვთადი შაილ 172 اوتاد ماييل.
ოვთადი უაიმ 171 اوتاد قايم.
ოვლ-ი 169 علوي cf. უბ (ინდექსი)
S. V. ოვლი¹⁾.
ოვჯ-ი 168 اوج (ის. 1, 197).
ოქმ-ი 170 حكم.

რ

რად-ი 176 رء (ის. 175, 182).
რად-ი-ბესალა-ი 182 (?) رء بصلاح.
რად-ი-ნურ-ი 175 (?) رء نور.
რანჯ-ი 178 رنج.
რას-ი 174 (ის. 48, 105) رءس
(MO, s. v. رءسر). «რასი: სადი:
არის: სისხლის: ფერი: განმა-
ძლიერებელი: სადის: და: ნაჭ-
სისა: და: ამის: მაცრანობა: ჭ:
წელიწადია: რასაცა: ქეობუდით:
ერთს: ბურჯზე: იყუნენ:²⁾ სამს:

წელიწადს: დღეგძელობა: მოკმა-
ტების: თითოს: ბურჯზე: ერთს:
წელიწადს: ექუსს: თვეს: და:
ოცს: დღეს: დაჭყოფს: და: სულ:
ცას: თურამეტს წელიწადს:
შვიდს: დღესა: ნახევარს: დაიფ-
ლის:» (ტექსტი, 31v.).

რეჯა 177 رءج (ის. 1, 2, 93, 97,
116, 117, 166, 213).
რევიშ-ი 183 رءوش.
რუბათ-ი 179.

ساعت (?) }
سطح (?) } رءج.
سعة (?) }

რუბ-ი 180 رءوج.

ს

საბნამათ-ი 189 صاحب نعمت,
საბუთ-ი 184 ثبوت³⁾.
სადათ-ი 187 سعادت (ის. 115).
სადენ, ის. ზუჯ ა-სადენ.
სად-ი 187 سعد (ის. 49, 214).
სათი (ის. 31, 73, 77, 81, 181).
საილ-ი 195 سائل.
სალათ 202.
სალის-ი (78) ثالث (შდ. უბ s. v.).
სამარა 200 سر.
სამ-ი 188 سءم.

1) OM, v. الكواكب العلوية cf. ტექსტში «ულვაი» (28r., 47r), «ულა-
ვი» (47 r.).

2) არეზე: «ქეთხლით: ერთ ბურჯზე: ყოფნა: ეს არი: რომ: თლა: რომ: ნახო:
თუ: რასი: დღეგძელობის: სასლში: მოხვდა: სამს: წელიწადს: მოუმატებს:»

3) ქართული შესატყვისი გულისხმობს st. constr.ს.

სამიმ-ი 194 صميم (MO) ტექსტში
 (33 r.), არეზე: «სამიმი: დიან: სიანსლოვედ: გამოითარგმნება».
 სამ ულ-უაიბ-ი 196 الغايب سهم.
 სამ უ-სადათ-ი 188 السعادت سهم (იხ. 92, 196).
 სარათან 192 سرطان (იხ. უბ s. v.).
 სარი ა-სეირ-ი 190 سریع السير.
 საყით-ი 185 سافط (იხ. 95, 187).
 სბუ, იხ. ვათადუსბუ.
 სეირ-ი, იხ. მუთეირა სეირი, სარი ა-სეირ-ი.
 სინ-ი, იხ. სინ-ი-ქუბრა.
 სინ-ი-ქუბრა 199 (?) سنّ كبرى.
 სიფრ-ი 198 صفر (78).
 სოვთ, იხ. მოთადილ სოვთ.
 სოვრ-ი 191 ثور (იხ. 29).
 სოფდ-ი 197 صعود (cf. *Nallino*, s. v.).
 სულთან-ი 201 سلطان.
 სუმბულა 193 سنبلة.
 სუფლი 186 سفلى.
 სუყრა, იხ. ეირან-ი-სუყრა.

უ

უბუთ-ი 203 هبوط¹⁾ (opp. شرف; MO, s. v.).
 უზმა, იხ. ეირან-ი-უზმა.
 უთ = ჭუთ.
 უსთუვა, იხ. ხათ-ი-უსთუვა.

ფ

ფარდელის-ი 204.
 ფასდა-ი 205 فاسده.

ქ

ქავქაიბ-ი 208 كوكب.
 ქეთხუდა, იხ. ეილაჟი ქეთხუდა.
 ქეიდ 206 كيد (MO, s. v.).
 ქოვდნ-ი 210 كودن.
 ქუბრა 209 كبرى (იხ. 199, 218)
 ქუსუდა-ი 207 كسوف.

ყ

ყაბულ-ი 212 قبول (იხ. 176, შდ. 154).
 ყაზ-ი-აჯათ-ი 224 قضاء حاجت.
 ყათ-ი-ნურ-ი 213 قطّ نور.
 ყაიბი, იხ. სამ ულ-უაიბ-ი.
 ყაილ ულ-მათლა 221.
 ყაიმ, იხ. რგოთადი ყაიმ.
 ყამარ 220 قمر.
 ყეიბათ-ი 225.
 ყიას-ი 226 قياس,
 ყირან-ი 211 قران (იხ. 37, 89, 125, 128, 194, 213, 217—219, 222).
 ყირან-ი-გასათუ 219 قران وسط.
 ყირან-ი-სუყრა 222 قران صغرى.
 ყირან-ი-უზმა 217 قران عظمى.
 ყირან-ი-ქუბრა 218 قران كبرى,
 ყოუს 216 قوس.

¹⁾ იხ. გვ. 88, უნიშვნა 3.

ერბ, ის. ვათადუერობ.

უუათ-ი 214 قوت (ის. 127, 223),

ტ-ში ავრეთუეე უუუათი (29r.).

უუათ-ი-მარაქა 223 (?) قوت محرکه¹⁾.

უურბათ-ი 215 غربت.

შ

შამს-ი 229 شمس.

შადაყ-ი 231 شفق.

შარაფ-ი 227 شرف (ის. 203).

შარიქ (ის. 140) شريك.

შიმაღ-ი 228 شمال.

შუა, ის. თახთა შუა, ხურუჯ-ი-შუა.

შუჯათ-ი 230 شجاعت.

ჩ

ჩარფასღ-ი 232 چهار فصل.

ხ

ხათა მასაღა 237 خطاء مسئله.

ხათ-ი-უსოუფა 236 خط استوا

ხალი-ა-სეირ-ი 234 خلی السیر.

ხურუჯ-ი-შუა 233 خروج شعاع.

ხუსუდი 235 خسوف.

ტ-ში (34v., 35r.): «ხუსუფაის

ცოდნა: იცოდუ: როდისაც

მთვარე: მზის: მუეაბილასუე:

მოფიდეს: იმას: ისთიუბაღს:

ეძახიან: მთვარის: დაჭერის:

საბაბი: ის არის: რომ: როდი-

საც: ისთიუბაღი: დროს: ცოტა:

დარჩომილიუოს: და: რი:

უუდა: რასისა: და წანაბისა:

რომ არის: მზე რომ: ერთსუე:

იუოს: და: მთვარე: მუორეზე:

ის: უუდა: მიწის: ჩდილი: რომ:

ღამე: იმისგან: არის: მზის სი-

ნათლეს: მთვარისგან: მოსჭრის:

და: დაჭერილი: გამონდების:

და: ხუსუფაი: იგ: ან: იღ: ან:

იე: იუთიმის: დროს: იქნების:

მისდღეში: სხვას: დროს: არ

იქნების:».

ჯ

ჯადი 241 جدی.

ჯათ-ი-მარაფი 242 جهت مشرق.

ჯამ-ი-ხურ-ი 238 جمع نور.

ჯისმ-ი 243 جسم.

ჯოვარ, ის. ბათაბიათი ჯოვარ.

ჯოვზა 240 جوزا.

ჯუნუბ-ი 239 جنوب.

ჭ

ჭან-ი || ჭი (ის. 156) حظ.

ჭან-ი 69 حال (ის. 21).

ჭამალ-ი 65 حل (ის. 221).

ჭარამ, ის. ჭარამზადა.

ჭარამზადა 68 حرامزاده.

ჭდ-ი 62 حد (ის. ჭდუდ-ი).

ჭდუდ-ი 62 حدود pl. (ის. ჭდ-ი).

ტ-ში (25r.): «ჭდუდის რიგი:

¹⁾ ამავე მნიშვნელობით ტექსტში (29r): «უუუათი მუმსიქა». იქვე არეზე: «უუუათი მუსიქა».

თითო: ბურჯი: ხუთს: წილათ: გაუყუდათ: სხვად: სხვად: რიგად: და: თითო: მნათობს: მასკულა- ფისათვის: მიუციათ: ზოგნი: ამა- ზე: სხვა და: სხვას: რასმე: იტყ- ვიან: და: ცალკე ცალკე: რიგი: აქვსთ: როგორც: ბაბუღთ: ბათლა: [sic] ემეუესიანთა [sic]: და ჭინდუებს: და: ერთობით: ამ საქმის: მოსაქმეებს: მის- რელთა: ჭედუდი: რომ: უნახვით: რომ: ეს: უკეოესი: და: სწორი:	აჩის: ამის: რიგზე: დადგენ: და: ამისი: ვადვალ: გაფაკეთთ: ამ: რიგით: აჩის: რომ: დაგვი- წერია: დთითა:» ჭზ-ი 64 (იხ. ჭზი). ჭიგზ-ი 63 [? ჭიგზი حوز]. ჭლლ. იხ. ჭლლზადა. ჭლლზადა 67 حلال زادا (იხ. 133). ჭლი(დებ-ი) [?] 70 حلا (დება [?], position?), لا (?). ჭუთ 66 حوت (იხ. 29).
--	---

მარტი 1925 წ.

კ. დონდუა

შემოკლებანი:

MO = Liber Mafatih al-Olüm... ed., indices adjecit G. Van Vloten. Lugduni-Batavorum 1895.

უზ = ულუღ-ბეგის ზიჯი, As. Mus. Msc. Georg. № 189 (აჩახული ციფირებით ნახვენების გ. მ ა რ ი ს ს აინდექსო მასალა; იხ. მისი «ულუღ-ბეგის ზიჯის ვახტანგისეული თარგმანი» [ს ზ ა რ ს. — ქ ა რ თ უ ლ ი ც დ ა ნ ი I], ლექსიკონები და ინდექსი).

[] = ტ-ში სიტყვა აჩაა გადათარგმნილი.